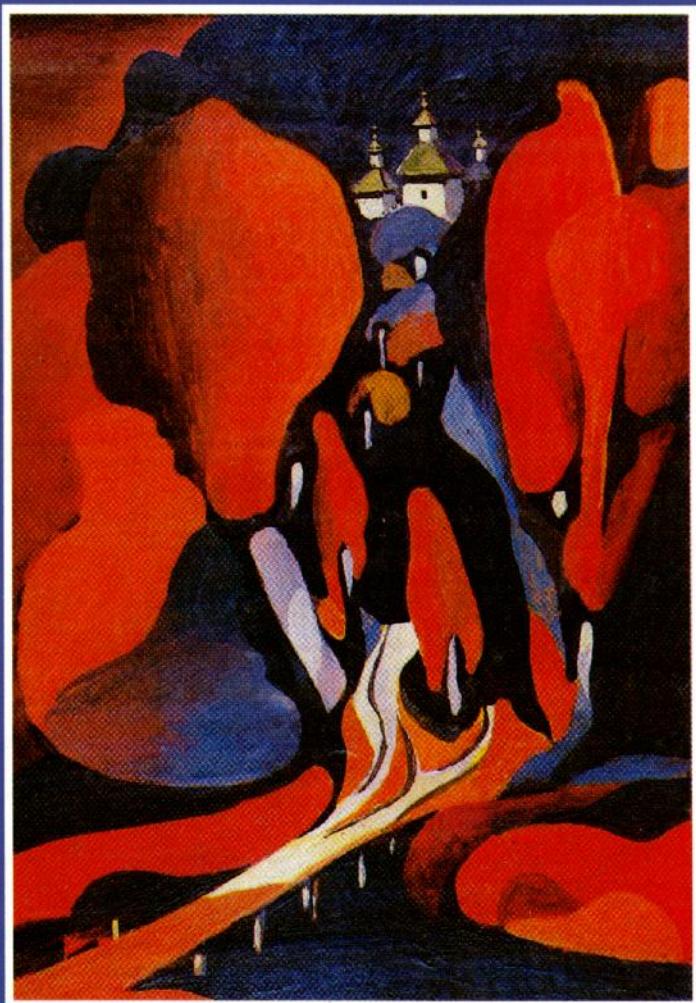

ДУКЛЯ

№ 3

2000

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видав Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA – literárno-umelecký a publicistický časopis. Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku, Prešov.

Financované Ministerstvom kultúry SR

РЕДКОЛЕГІЯ:

ІВАН ЯЦКАНИН, головний редактор,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік – 60 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov, ul. Požarnická 17

Комп'ютерний набір
EXCO s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 091/7725 061

Rozšíruje PNS, objednávky na predplatné příma každá pošta, doručovatel, predajňa PNS a stredisko PNS. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS a.s., ES-vývoz tlače, Košická 1, 813 81 Bratislava.

ЗМІСТ

Миколая Божук

Я не гніваюсь, доле!	2
В'яні листя, гаснуть зорі	2
Се сон?	2
Не питайся...	3
Невже ж ти справді...?	3
Зберу я вас, думи	3

Любиця Бабота

Пісні зелених Карпат	4
----------------------	---

Надія Вархол

Грудна жаба	8
-------------	---

Ганна Коцур

Вікно на схід	12
---------------	----

Прокіп Колісник

Вальор на хризантемі	23
----------------------	----

Іван Яцканин

Ангел над містом (уривок з повісті)	25
-------------------------------------	----

Юрій Бача

Християнство і слов'янські культури – до 2000-річчя християнства	38
--	----

Петро Осадчук

На грани катастрофи	42
---------------------	----

Юрій Андрушович

Близько до тексту	44
-------------------	----

Михайло Роман

Художня проза Івана Яцканина	46
------------------------------	----

Федір Kovach

Хто не хоче – той не бачить	61
-----------------------------	----

Микола Рішко

Чекали Бескіди	71
----------------	----

Василь Герасим'юк

Ранкова пастораль	75
-------------------	----

Не чую зойків і відчуний зловісіх	76
-----------------------------------	----

Запахли яблука у сині	76
-----------------------	----

Щороку сивими осінніми досвітками	76
-----------------------------------	----

Коли моя матія заходить до церкви	77
-----------------------------------	----

Ігор Римарук

При каганці осіннього листка	78
------------------------------	----

Століття за віком свистіли, ніби стріли	78
---	----

Чорна чаша наповнена вщерть	79
-----------------------------	----

Старим обруском столу не застелим	79
-----------------------------------	----

Україна видас	80
---------------	----

ПОЕЗІЯ

Миколая Божук

Я НЕ ГНІВАЮСЬ, ДОЛЕ!

Не гніваюсь я на тебе,
Доленько моя,
Із тобою в світ широкий,
В здогін бистрий і глибокий
Буду линуть я!

Не лукавлю я з тобою,
Хоч ти і сумна,
Хоча мною світ гордує,
Зозуленька горе кусє,
Доле ж ти марна!

Ужгород, 23 березня 1928 р.

* * *

СЕ СОН?

В'яне листя, гаснуть зорі,
Холод серце обніма,
Ані щастя, ані втіхи,
Нема й доленъки, нема...

Лише чути регіт зради,
Сліз потоки, – з ними тьма,
В'яне серце... Нема ради,
Нема й доленъки, нема...

Ужгород, 12 вересня 1927 р.

Се сон, якесь прокляття...
Чогось душа моя мовчить,
Ні думи не снуються,
І все, і все глибоко спить...

І пісні вже не стало,
Тасмних шепотів не чутъ,
Лиш сльози ненастально
Одна за одною течуть...

І жаль серденъко крас,
Що ясне сонце хтось га-
сить...
Сама нуда осталась,
І все глибоко спить...

8 серпня 1928 р.

НЕ ПИТАЙСЯ...

Не питайся вже мене,
Чом душа моя сумна,
Чом погасли зорі ясні,
Чом співаю я одна! ..

Не питайся, чом то сльози –
Сльози туги ув очах,
Чом так ворон смутно кряче,
Вмерло слово на устах! ..

Не питайся! .. Рвуче серце,
Розкидаючи пісні,
Зна недолю, зна розпуку,
Хвилі, бурі навісні...

1928 р.

НЕВЖЕ Ж ТИ СПРАВДІ? ..

Невже ж то ти справді зимою вже стала,
Ти, доле сувора й лукава моя?
Та де ж ти то зимна вже стільки набрала,
Як сонце це літнє ще теплом сія?

А де ж ти навчилась хмуритись на мене,
Так сумно й понуро стрічати життя?
Та глянь лиш! У гаю ще листя зелене,
І чути сопілки веселе гуття.

Невже ж тобі справді так мило здається
Дивитись, як плачу в осінній журбі?
Змінися же, доле, хай серце всміхнеться
Я буду радіти у щастю й тобі! ..

Липовець, 8 жовтня 1929 р.

ЗБЕРУ Я ВАС, ДУМИ

Зберу я вас, думи,
І милі й сумні,
На лист вас укладу, –
Так легше мені!

Життя процвітас...
Встаю, мов зі сну –
Спішуз привітати
Чарівну весну...

Зберу я вас, думи,
І милі й сумні,
Змережу, рознесу, –
Бо легше мені...

Вірш був написаний перед 1930 роком

Пісні зелених Карпат

Література закарпатських українців (маємо на увазі літературу української етнічної території колишньої Угорщини, тобто сьогоднішнє Закарпаття в Україні та Пряшівщину в Словаччині) від своїх першопочатків формувалася, в порівнянні з літературним розвитком решти українських областей, в специфічних умовах. Негативно впливали на неї різні фактори, передусім територіальна відокремленість від інших українських земель та століттями триваючий гніт з боку іноземців. Несприятливі обставини зумовили ізольований та спізнений розвиток духовного життя населення, що відбилося, зрозуміло, і на рівні літератури.

Ситуація значно змінилася в міжвоєнний період, коли Закарпаття, у той час відоме під назвою Підкарпатська Русь, стало складовою частиною Чехословаччини. Пожавилось культурно-національне життя, в літературі увійшли нові імена, культурну спадщину збагатили цікаві оригінальні твори. Країні суспільно-політичні умови сприяли тому, що з-поміж нового покоління письменників виділилась група молодих жінок, які пробували свої сили, здебільша, в царині поезії. До найвиразніших і найталановитіших представниць художнього письменства згаданого періоду належали Миколая Божук-Штефуца та Маруся Кабалюк (Тисянська). Вони продовжили традиції, започатковані Марією Невицькою, Анною Кригер-Добрянською і Терезою Подгаєцькою, яких Олександр Духнович зумів залисти до співпраці у 1852 році, і котрі далі розвивала, на той час уже відома письменниця та культурна діячка, уродженка Пряшівщини, Ірина Невицька (1886–1965) та Марійка Підгрянка (1851–1963), за походженням з Буковини, яка в 20-х роках проживала в різних закарпатських селах. Нове літературне покоління з повною силою молодечого натхнення включилося в культурно-суспільну роботу. Його метою було покращання національного усвідомлення та соціального стану місцевого населення. Доля, однак, не всім дозволила досягти намічені працювання. До одних поставилася лицем, показавши країші, хоч іноді важкі сторони життя, від декого відвернулася, не дозволивши здійснити особисті чи громадські задуми. Трагічно вона була, зокрема, для Миколай Божук, яка назавжди покинула своїх близьких і прихильників день після того, як її сповнився 31 рік життя.

Миколая Божук (на фото) – це літературний псевдонім Василіни Божук-Штефуци. Народилася вона 3 січня 1907 року в селі Великий Бичків на Рахівщині в багатодітній сім'ї. Про зміну свого імені пізніше говорила: «Я не Миколая, а Василіна. Назвалася так тому, що в нас дві Василіни Божуківни, обидві дочки селян, братів Божуків. Обидві ходимо до семінара. Тому по батькові Миколі прибрала я собі його ім'я».

Початкову освіту Миколая Божук здобувала в рідному селі і Ясінях, де ходила до горожанської (неповної середньої) школи. Оскільки матеріальні умови сім'ї були важкі, Миколая змушені була вибороти собі право на науку. Навчання продовжувала в Ужгородській учительській семінарії, яку закінчила в 1928 році. Опісля вчителювала в Драгові, Липчі, Липовці, Нижній Бистрій, Бичкові, Хусті, а опісля разом з чоловіком у Рахові.

Важкі життєві умови, поєднані з виснажливою працею, зробили своє. Жорстока хвороба передчасно взяла в могилу надійну доньку українського народу. Померла поетеса наслідком у той час невиліковного, а водночас досить поширеного туберкульозу 4 січня 1938 року. Перед осягненням повної вершини обірвався голос, який скромно заявляв:

Поети, не смійтесь, що я заспівала
Цю тику пісню мою!

Що так я несміло тиняюсь між вами
І свої думки сную!

Поети, не смійтесь, бо мос серденько
Зазнало горя, біди!!!
Та вже стрепенулось як пташка весною,
Стаю я знову в ряди! ..

Тепер я приспала нужду ту колишню,
Зів'яло горе сумне.
Душою радію, що пісня ожила...
Прийміть, поети, мене! ..

Миколая Божук, ще будучи студенткою, виступала на сторінках преси. Перші спроби пера друкувалися в закарпатських журналах «Пчілка» та «Наш рідний край». Її поезії пізніше з'явилися і в іншій періодичності міжвоєнного періоду, а саме в «Учительському голосі», «Літературному листку» (додаток до «Свободи»), також в коломийській «Жіночій долі», львівській «Новій хаті», окремих альманахах, збірниках, шкільних читанках тощо, а деякі залишилися в рукописі. Зразки творчості Миколаї Божук скоро стали відомими не лише в українському оточенні, але по всій Чехословачькій республіці. Її твори чеською мовою перекладав літературознавець Антонін Гартл, а словацькою – письменник Антон Прідавок.

Доробок Миколаї Божук не дуже великий, і протягом життя з'явилася тільки одна її збірка, названа «Поезії» (Ужгород, 1930), у яку ввійшло 55 віршів. Друга збірка «Мережки», підготована до друку в 1935 році, залишилася в рукописі, і здавалось, що назавжди загубилася. Після інтенсивних пошукив чоловікові поетеси Михайліві Штефуці вдалось встановити зміст готової збірки. Входило в неї 48 віршів, з яких 29 було надруковані раніше, але 19 мало з'явитися вперше. Михайло Штефуца 13 з них віднайшов, але останні, здається, назавжди пропали так, як протягом війни пропала вся рукописна спадщина поетеси. На даному етапі є відомих понад 100 поезій Миколаї Божук, одна коротка проза, п'еса (написана в співавторстві з Агафією Бойчук), декілька сценаріїв урочистих програм для шкільних потреб та статей, надрукованих у фахових журналах.

Творчість Миколаї Божук із самого початку викликала зацікавлення тогочасних літературознавців. На збірку «Поезії» одним з перших відгукнувся Микола Лелекач. У своїй рецензії з 1930 року оцінив оригінальність романтичних віршів молодої письменниці, в яких авторка строго дотримувала риму, винятковим явищем в закарпатській літературі вважав зображення внутрішніх переживань і позитив вплив Лесі Українки на починаючу поетесу. Водночас висловив надію, що після того, як Миколаї Божук усуне недоліки, стане з неї «закарпатська Леся».

До творчості закарпатської авторки неодноразово звертався чеський критик, уже згадуваний Антонін Гартл. У своїх оцінках зосереджувався передусім на мелодійність, ритм та мову її інтимної лірики. Взагалі, всі дослідники міжвоєнного періоду, які хоч і стояли на різних культурних, національних або політичних позиціях, в основному підтримували думку Антоніна Гартла, чи то Олександр Бонкало, Володимир Бірчак, Євгеній Недзельський, Євген Пеленський та Степан Добош – усі вони підкреслювали народнопісенний характер творчості Миколаї Божук.

Доробок поетеси не пішов у забуття ані після Другої світової війни. Її вірші з'явилися в газетах та журналах, виходили окремими збірками, або як складова частина антологій та інших публікацій не лише в Україні, але і в колишній Чехословаччині. До творчості Миколаї Божук прихильно поставився і Максим Рильсь-

кий, який про доробок трьох поетес (Марійки Підгірянки, Миколаї Божук та Марусі Тисянецької) у збірці «Гірські квіти» (Ужгород, 1962) висловився, що їхні вірші – «одно з багатьох свідчень великої духовної сили українського народу». З-поміж дальших дослідників, які не оминули твори Миколаї Божук, найбільше уваги звернули її спадчині Олена Рудловчак, Василь Микитась, Олекса Мишишанич, Юрій Станинець, Михайло Мольнар, Юрій Балега, Василь Поп та ін. Творчість поетеси оцінювалась також в окремих літературознавчих монографіях, академічних виданнях історії української літератури та інших публікаціях.

Якщо в повному комплексі розглядати доробок Миколаї Божук, потрібно брати в увагу суспільно-політичні умови 20-х і 30-х років. Щодо літературного життя, на той час уже ціла генерація будителів, яка в XIX столітті і на зламі століть працювала на народій ниві, повністю відійшла в минуле. Хоч їхні традиції певною мірою продовжував ще Феодосій Злоцький (1846-1926), а в початковій стадії творчості також інші письменники (Іван Васько – 1889-1956; Сидір Білак – 1889-1944), дедалі активнішими ставали Ірина Невицька, Лука Дем'ян (1894-1968), і, зокрема, найвиразніша постата міжвоєнного періоду – Василь Гренджа-Донський (1897-1974). Перед цією групою стояли відмінні завдання, ніж перед літераторами на інших територіях, заселених українцями. Належало до них, в першу чергу, піднесення національної свідомості, вирішування проблем, пов'язаних з літературною мовою і, не останньою мірою, намагання спрямовувати населення до підвищення його соціального рівня. Це іноді вело до почтання, до писання моралізаторських творів, що було своего роду даниною давніх будительських, але все до сучасності пристосованих ідеалів.

Василь Гренджа-Донський був першим письменником, який у своїй творчості почав користатися українською літературною мовою, однак він не залишився одноким. Миколая Божук із самого початку також писала українською мовою. Єдиним винятком у її творчості була, поки що недрукована п'еса «До школи» (1 дія, 4 відслони), в якій вона, разом зі співавторкою Агафією Бойчук почали використати рідний бичківський діалект. П'еса була написана з певними просвітянськими намірами. Метою авторок було переконати селян у важливості освіти та подіяти на їхне національне усвідомлення. Діалект, котрим деякі персонажі в п'есі користаються, має, однак, своє значення. Бичківською говоркою розмовляють селяни, а українську літературну мову вчителі вони оцінюють словами: «... прийшли учителі для цеї школи, що так говорять, ги й ми...», або, на іншому місці Параска повідомляє: «... тадь Іван муй цілий вечур вчора в одного учителя пересидів та каже, що так говорять, як ми». В кінці п'есі літературною мовою розмовляють і випускники школи. Використання українською літературної мови в період мовної боротьби потрібно оцінювати дуже позитивно, тим більше, що за інформаціями Михайла Штефуци п'еса була написана десь у 20-х роках, мабуть, ще під час навчання авторок в учительській семінарії.

Національне переконання Миколаї Божук не викликало ніяких сумнівів. Ще будучи студенткою, вона була активною членкою «Пласти», пізніше приносила людям рідну культуру не лише як педагог, але і виступами в учительськім хорі, працювала також в рамках товариства «Просвіта», а за участь у просвітянськім з'їзді в Мукачеві тогочасними керівниками, які підтримували антиукраїнські настрої між населенням, Миколаю Божук було покарано і переведено на роботу в глухе село...

Літературна критика вважає Миколаю Божук оригінальною й цікавою поетесою. Основу її художнього доробку становить інтимна та пейзажна лірика, пізніше в нім появляються громадські мотиви. Потрібно подивляти відвагу та відвертість молодої людини, яка у той час, коли це ще не було типовим явищем, не

побоялася покласти на папір свої глибокі особисті почуття і представити їх ширшій громадськості.

З тематичного боку Миколая Божук здебільша писала про кохання (радощі та смуток, що його супроводять) і оспіувала красу рідного краю. З надзвичайною легкістю відчувала суть природи та скоплювала її тонкощі. Іноді особиста доля поетеси, над якою вона задумувалась, переплітається з долею рідної землі. Її інтимна лірика лагідна, оповита тихим сумом і тugoю за красою та щастям не лише в особистім, але і в людськім житті взагалі. Сумні мотиви її творчості та непевність у відчуттях зумовлені тяжкою хворобою, і хоч поетесі іноді здавалось, що життя є марним, вона неодноразово переходила у веселішу тональність, до оптимістичних прагнень і надії на краще майбутнє.

Громадські мотиви творчості поетеси пов'язані передусім з її учительською діяльністю та активністю в суспільному житті. В ангажованих творах відчутина відповідальність перед народом. Миколая Божук співвітчизників закликала до праці на народній ниві, реагувала на різні громадські події тогочасся, виявляла своє ставлення до визначних осіб та ювілейів. На світогляд молодої жінки значною мірою впливало особисте знайомство з Василем Гренджею-Донським і Юлієм Борщщем-Кум'яцьким чи зустрічі з Антоніном Гартлом та Іваном Панькевичем, які відвідували подружжя Штефуців у Рахові.

Про серйозне ставлення Миколаї Божук до професії педагога свідчать статті, поміщені у фаховому журналі «Учитель» (Орган Шкільного відділу цивільної управи Підкарпатської Русі). Авторка порушувала в них різні методичні та методологічні питання навчального процесу, в тому числі проблему національного виховання в школі, чи завдання історії та географії у вихованні підростаючого покоління.

Щодо поетичної спадщини Миколаї Божук, то в більшості поезій вона поєднує 4-рядкові строфі, виняток становить кілька поезій з п'яти й шести віршовими рядками. Як правило, здебільша використовує перехресне (абаб) або суміжне римування (aabб), навіть зустрічаємося з неспарованим римуванням (-а-а). Вірші поетеси за змістом прості, мелодійні, легко запам'ятовуються й немов просяється покласти на музику. Не диво, отже, що відчуття народної пісні, яке Миколаї Божук перекула в художнє слово, використав пряшівський композитор Андрій Каршко, який поклав на ноти 15 її поезій.

В творчості Миколаї Божук, направду, багато спільногого з народною піснею. Вона тематично орієнтується на вузький життєвий простір (родина, село, рідний край та праця) і природа в її творах демонструє інтимні людські почуття до близького й навколоїшнього середовища. Авторка вживає просту синтаксичну будову, в її творах спостерігається типова строфічна структура, регулярна побудова вірша, виразна ритмізація та музичність. В поезії домінують народнопоетичні образи весни й сонця – надія на краще прийдешнє, символіка народної пісні (з нахилом до загальних образних висловів: пташка – символ вільності, свободи; зозуля – горя; соловейко – кохання; голубка – вірного кохання), між постійними епітетами (буйний вітер, тихий гай, ясна зоря, темна хмаря, бистра річка, білий сніг, глибокий жаль) появляються власні яскраві епітети (жарка любов, грізна річка, зелений шум), помітні також часті звертання до пташат, хмарі лукавої, вітру, річки, мік якими чимало пестливих зворотів. Дійсно, увесь поетичний доробок Миколаї Божук був тісно пов'язаний з народнопоетичною творчістю, але, як зauważив поет Петро Скуниць, вона «працювала на тій тонкій поетичній грani, де народна поезія переходить зі стихії в осмислену літературну діяльність».

Любиця Бабота

ПРОЗА

Надія Вархол

Грудна жаба

Були три. Всі малого зросту, всі з дзьобатим обличчям, на якому микуляли підсліпкуваті кротячі очі. Темні, незугарні, у незgrabному вбранні, три незвичні постаті щоранку виходили з підвального помешкання немов з кротовиння, подразнено цокаючи по тротуару туфлями на шпильках. Із високо «натупірованої» зачіски одної з чудернацьких фігурок випала буличка, опорний пункт зачесаного в кичеру волосся, друга чудернацька фігурка підняла буличку й смачно їла.

Вулична трійця — це була маті з двома доньками-близнюками. В обох дочок був такий старечий конозистий вигляд, як у матері, і коли всі разом вийшли на вулицю, то виглядали скоріше як трійнята, ніж близнята. Три підстаркуваті Грації. Кошмарні, жалюгідні Грації, які прямували з квітами на торг, де створювали кошмарну картину — три будяки стирчали з-поміж роз.

Та сьогодні на мінливій базарній мізансцені з'явилася конкурюча зелена химера, намальована на склі, якою гордився напахчений корицею чоловічина з яскравими очима. Неквано відламував корицеві коржики, які з хрумкотом надкусував, чекаючи любителя прикладного мистецтва. Та скляна потвора скоріш відлякувала, аніж притягала покупців, а до того ж сам чолов'яга був в одежі зі строкатих буряково-горохово-шипшинових клаптиків, тому виглядав як торговець з гудзиками, а не з малюнками, хоч синя волошка в нагрудній кишені намагалася спроявляти художнє враження. Саме з подібних клаптів — на зеленому зеленим, була розмальована надута потвора, яка, мабуть, являла собою не що інше, ніж грудну жабу. Вирячивши страшні очі, нібито вишуковувала чергової жертви.

Дивні маніри має, мабуть, на нього впливають фази місяця. Місяць у повні — ранком заходить в наш готель. Відхилить вікно у своїй кімнаті і по телефону викличе молоденьку покоївку, аби негайно прийшла зачинити зіпсоване вікно. А сам голий, як мати його привела на світ, умоститься в ліжку і жде молоденької покоївочки, холодячись своїм холодилом. Покоївочка злякається, побачивши його холодило, підготовлене в атаку, і мерещить з кімнати! Тоді на порозі з'явиться моя величність.

Хвилеву зацікавленість грудною жабою заслонила, взявшись в боки, опасиста прибиральниця.

Я не вас кликав, а тамту, молоденьку! В молоденької заслабуваті руки вікна зачинити. Я вас тут не хочу! щосили верещить. Не хочеш? Молоденької курятинки тобі зажадалося, га? А моїх сто кілограм тобі не до

вподоби? Тож я тебе так вкосякаю, як десять молоденьких! І ви б не вірили — його холодило в цю мить сплющилося, як балон. Єдиним поглядом скоподила того сексуального маніяка, який опісля, вже одягнений, однак в шкарпетках, годинами бігав коридором, як стечений пес.....

Тіlistі руки знов опустилися вниз, оголивши зелену показуху в цілій свої потворності, хоч місцями світила вона зеленастими кольорами мінералу ядеїту. Грудна жаба знала собі ціну. Темно-зеленими та світлими кольорами маскувала свої наміри, що і характерне для всіх подібних химер. Маскувати свої наміри — це звичайний трюк лукавців, коли удаються до хитрощів. Трюки в житті лукавих відіграють важливу роль, так само, як і в жаб. На покривлених пальцях нібіто якісь присоски, щоб легше було причепитись до мигдаликів.

Вилуплені очі з маніакальною підозрілістю дивляться 360° вусібіч, шукаючи довірливо-найвної особи, причому смішно висолоплює свій дошкульний язик. Шо ж, і комічне висолоплювання язика типове для таких потвор.

Навіщо наші Іцуки виходити заміж? Тож в неї є ми, батьки, опікуни, в неї є своя, дівоча кімната, таке вам мовила і так злущила зубами, як циганова кобила. Боронь, Боже, щоб за наш стіл разом з нами усівся якийсь рондьош, тож мій апuka би в гробі перевернувся. А апuka, може, й могилу витряс, коли Іцука набивалася із тим італійським макароном. Потім зі столу стрибала, в копитняку купалася, та дарма, як раз чортове копитко засіється, то вже його не вилудиши з тіла. Тепер Ізука вже не стрибає зі столу, а сидить за столиком і рештанцю пише. Пише вона, пише, таку рештанцю, же милого коні з'ли розмарію. А мілій лем фіглі-міглі... шупіто-престо..

Може, на склі намальований мінливий хамелеон, який своїм довгим крово-жерним язиком із смертельною точністю вмить влучає у свою здобич? Ні, не хамелеон, бо не змінює своє забарвлення в залежності від обставин, все ж таки це грудна жаба, вона так само з астрономічною точністю майя влучає свої інфекційні стріли в мигдалики...

Пунчечно знаю, що стара Лопуханя, Дорина мати, бігала до поточини і, нарвавши хмело, заквасила парквас і так хліб пекла, бо на дріжджі гроші не мала. А бач, її Дора так розбагатіла, що в обійстю у неї все є, крім пташиного молока, а в міху, замість картоплі — Алахова перла. Багачкою стала, та чим багатша, тим скупіша, п'є лем дешеву вассер-воду, оту, з малими бульбашками, яку любить і мій Вовик пити. Аяюже, підріс, нівроку, мій первак, вже не цициляльо. Щоби легше второпав азбуку в голову, кажу наводити приклади: а — ананас, б — банан, в — ванілок... к — кіфлік, ляпне. Який же кіфлік, рогалик правильно мовиться, ти, вишкрябку! Да-вай, спочатку! А — ананас, б — банан, в — ванілок.... к — кіфлік. Ніякий кіфлік, рогалик по-справжньому, бо дораз ті каганець загашу! А воно все змагорене, що вже й на літеру «в» не каже ванілок, а ванілковий кіфлічок. Свекора аж зуби розболіли з нашого кіфлікування і, знайшовши менструаційний тампон, поклав його на рот, дурачок, а ще й за вуха зав'язав бантіком, аби трималося, а сам поліз, неборачок, до зубного лікаря. А той його питає, діду, що це ви зділи на рот? А, гварить, найдовш єм шось таке файнє, м'яке у моєї невісточки, а тепло так, як у гніздечку...

Вже всі квіти розвилися чи то від гарячих слів лясколок, чи від променів Геліоса. Жовтенькі очка в білих королицях ще більш пожовтішли, а рози ще

більш почервонагарячіли, як і щоки смереківських ляп. Лем грудна жаба зеленіла в тіні зловісності, поки не діждалася своєї жертви...

Сесіль обережно розгорнула папір. Спочатку мала намір купити рози від трьох кошмарних Грацій, та углядівші зелене страховище, не могла вгамувати цікавість. Хамелеон це чи грудна жаба? Огидлива гримаса нібито по-жаб'ячому закунькала, і Сесіль мовчки з нею грала в гледілки. Перемогла зрештою бульката потвора і нині зеленіє на стіні.

Малюнок притягував Сесіль, а водночас викликав почуття жаху. Купила його заради Бедя, щоб показати йому зеленоху. Ось, так виглядає важка грудна жаба, яка, мов та скічка, вискочила з моєї горлянки, відчепившись від вилукованих мигдаликів. Красунчик Бедьо люб'язно усміхнеться й мовить, знов маеш для мене нову несподіванку. І всеніку її обцілує, назвавши грудну жабу міражем гіпохондра... Або разюче виголосить, яка грудна жаба, все це чистісінка твоя примхлива фантазія! І зеленій Химері покаже одвірки...

Сесіль почала тверезо розглядати детальні місця малюнка. Блукуючи зеленими площинами та манівцями, натрапила зразу на синю бризку. Щось в роді флюгера... Саме такого, якою була її перша іграшка. І не знала вона, сільська дитина, як з нею грatisя. Незgrabno тримала дерев'яну паличку, поки вітер не розкрив пластинку. Та коли вітер стихав, флюгерок перестав крутитися. Оце і була всеніка забавка. Згодом збагнула, що можна утікати проти вітру. І тоді до того часу нерухомий флюгерок починав швидко обертатися навколо своєї осі. І обертається, як мотовило. І все в залежності від волі вітру, його швидкості, його напрямку. Слуга, підлеглий вітру, якому обмежені можливості не дозволяли ніякого руху. Тільки коли захоче вітер, тільки тоді він в змозі рухатися. То й повертала його туди, де дмуло вітрище. Флюгерок крутився-крутився, і вона гонилася з вітром, аж вхопила важке запалення мигдаликів. Грудна жаба болюче засіла в горлі.

Сесіль здавалося, немов вона знов у полоні вітру, синій флюгерок обертається, а зелені лінії – це оті травинки, які нянько-знахар рвав ще за роси. Нянька прозвали босором, знав щось таємне, містичне, не сіяв зерно, коли йшла плана планета. І що це він, властиво, матері заподіяв? Мати, ще дівицею, прибула в інє село, чекаючи на шифкарту від сестри з Америки, бо на тому боці границі шифкарти не давали. Вісімнадцятирічна гарнюлька зразу впала в око п'ятдесятитрільонному вдівцеві, але гарнюлька й чути не хотіла про сватання, вона мала прецинні відплавати на шифі за море. І що сталося? Сама не знала, як і коли вийшла заміж за нелюба. Була єдиною, мабуть, молодою, яка, йдучи до шлюбу, не пахнула плачем. Отямилась аж після довгих-предовгих місяців, і нянько її питав, чи пам'ятає вона на шнурок від черевиків, коли вінчалися. Перевів її нянько, як гад Єву. Та ще й приказував, який ті струп під носом виріс, такий мусиш облизувати. І за весь той час мати була слухняною, слова поперек ніколи нянькові не сказала. А потім повісилася в сінях. А її, маленьку дитинку, з того часу лякав привид зубатого вовкораба. Прийде вовкораб, возьметя на воблак, не зустане ані знак... Вже й нянько завісив вікна хустиною-шафолкою, і все вона бачила страхітливу примару. І нянько заверчував у хатні стіні якісь монети, чортове лайно та ще якусь відворотну річ, аби в хаті був спокій, та вовкораб ізшибок вікон так і не зникав. Родичка по матері узяла її в місто геть від страховища, і, перехрестивши її ім'я на Сесіль, всунула в руцю дивний флюгерок, щоб розвіював страховидне видовище. І флюгерок розвіював, розвіював, аж навіяв грудну жабу.

Діти від першого шлюбу – сестри та братик, заздрили їй міське вбрання, її вроду та синій флюгерок в ручках. А вона болісно заздрила дитячий самокат сусідового Жоржика із встромленим у нього флюгером. Та самокат від неї назавжди відкатала грудна жаба, а вітряний флюгерок натомість задув на потіху олівець з манюсінкою гумкою накінці. У однолітка Жоржика незвичний олівець викликав заздрощі, і, не витримавши, він відгриз гумку з олівеця. Маленький вовкораб зловтішно щирив молочні зубки над відгризеною гумовою голівкою, яка стирала її помилки, а тепер, знеславлена, притоптана, безсило лежала на землі, неспроможна стерти жодну пилику...

Кольорові деталі малюнка розбурхали в Сесіль спомини. Флер огиди злєтів, залишивши сумні барви спогадів. Ріку забуття Лету не так легко перепливти. На намальованому склі стикалися сутінки кольорів дитинства невблаганної долі з недолею, увиразнювалось затъмарене минуле...

Ні, ніяку грудну жабу не покаже Бедьові. Жахливий малюнок поверне назад творцеві, до якого її доведе напахчена корицею візитна картка. І зробить, нарешті, карнавал у своїй власній душі.

На невеличкому подвір'ї розплівався млюсний запах кориці, який змішувався із оскаженілими вигуками, що розлягалися з підвального житла. До Сесіль вибачливо усміхнулася знайома, вже прив'яла, волошка в нагрудній кишенні.

Такий шарварок у Грацій тоді, коли їхній братик, отой гарний песик рідкісної породи, вводить туди галасливу компанію.

Невже в базарній бабі, крім дочок-блізнят, є ще й син?

Ніколи не бачила його.

Прилюдно він не появляється разом з матір'ю та сестрами, бо нехтує усією сім'єю. Сам не знає, яким чудом засіявся між, подъюбаних від віспи, карликів, яких настільки зневажає, що приходить з пацанами, аби з пришелепуватими близнючками фривольно розважалися...

Ну, я краще піду... лиш поверну вам ваш малюнок на склі. Мені осоружно на нього дивитися... грудна жаба така страшна, неприємна... її погляд паралізує, як погляд змія...

Може, у вас серцева недуга?

Ні... часом мучить ангіна...

О, та то лем жабка! Грудна жаба – це зовсім інше, серйозніше захворювання... стосується серця...

Та все ж таки не хочу вашу жабку.

Ви помиляєтесь, милесенька. Це чистісінка ваша фантазія зі жабкою. Свою роботу я назвав «Заздрість».

Справді?

Так, незичлива, зловмисна заздрість. Чи не зеленіють поміж нами отілоцмани, які не терплять погляд на щасливого капітана судна і від заздрості здатні спрямувати корабель на риф, не зважаючи на те, що потонуть разом з іншими? Де б пак грудна жаба? Вона вам настільки забила баки, що не впізнали ядучу заздрість. Ану, погляньте уважніше на малюнок, на зображену зеленіочу заздрість і побачите, як вона розпалює вас заздрісними очима. Та притулітесь вухом до скла і послухайте, як вона вас шмагає заздрісними словами... ну, дотулітесь... чого боїтесь? ... Нічого страшного... це лишень гарнесьенький синок Бедьо вийшов з клоаки ганьби по-дихати свіжим повітрям...

Вікно на схід

Ольга доварювала на кухні картоплю, а заодно поставила на газову плитку чайник з водою — любила посидіти за чашкою кави у цей пізньоранковий час. По кухні розливався своєрідний запах картопляного супу, присмаченого карпатськими домашніми спеціями, укропом і кмином. До нього долучався аромат вареної картоплі та уявного червневого біло-фіолетового картопляного цвіту, хоч був уже пізня липень.

Воді в чайнику стало тіснувато, вона хотіла чим скоріше злитися з надрібно змолотою кавою, яка й собі чекала у чашці із золотою смужечкою, що стояла на столі біля вікна на схід.

Ольга вимкнула газ, з неприхованою насолодою ще раз вдихнула супного туманцю, накрила кастрюлю і, взявши чайник, обережно на тричі залила каву. Хоч окрім неї на кухні нікого не було, невеличкий простір був заповнений найрізноманітнішими голосами, що чергувалися із жвавим гамором і шумом, крізь який пробивалася мова різного тембру, забарвлення і змісту. Ах, це вже знову щось не поділили між собою українські парламентарі, подумала Ольга, маючи непоганий досвід з прямих передач із українського парламенту. А може, вже час перерви? Ользі стало трохи незручно самій перед собою, що так захопилася варінням і на кілька хвилин окрім кухні нічого не сприймала.

— Оголошується перерва на півгодини, — сповістив спікер. Я не помилялася, подумала Ольга, що ж, поп’ємо кави. Вона присіла до столу з вікном на схід. Ох, ті парламентні дебати... Ольга вже по голосу вгадує, хто виступає, хоч спочатку, бувало, й плуталася. Патетично-сердечний тембр Павла Мовчана з подібним до нього голосом Д. Павличка, голос І. Зайця з голосом В. Чорновола. Вгадувала вайлуватий голос С. Хмари і лагідний Сергія Головатого, дзвінчасто-настирливий Людмили Скорик і трохи непевний, не трибунний Ярослава Кендзьора, якого єдиного вдалося вберегти від «зрадливої паморозі», адже він був одним з реалізаторів «Вісника». Ольга повільно замішувала каву, а з транзистора тим часом звучала естрадна музика, тому знизила звук на мінімум. Вона любила цю чарівну чорну скриньку, яка єднала її з цілим світом. Наприклад, і тоді, у той «післяпаморозний час», коли весь її життєвий простір був обмежений на рідне невеличке село. В той час вона слухала вдень переважно музику, у неділю вдавалося вловити служби Божі з Ватикану, а підвечір і ввечері вона єдалася із цілим світом, але щонайперше із Словом Божим, яке линуло з Монте Карло, Стокгольму та Ватикану. Саме у той, прямо фізично відчутний час усамітнення, відмежування від навколишнього світу, вона була духовно із ним найглибше поєднана посередництвом ефіру.

Вірою і слуханням Божого Слова вона була рятована від згорьованості болю і відача. Живим бальзамом лилися в її душу вірші 23-го псалму, хоч і

звучали вони російською, якою починав свої передачі С. Вісті: «Господь — пастир мій. Нічого мені не бракуватиме. На буйних пасовищах він дає мені лежати, веде мене на тихі води...»

Такі духовні сплески у її подальшому житті, не багатому на визначні події, з часу на час виринали знову, або спадали, як хвилі.

Вона обняла долонями чашку з кавою, вдихнула її пахощі і маленькими ковтками почала пити. Кава була вже прохолодна й нагадала Ользі про її відбуття в минулі. Та вона й не боронилася проти подібних повернень... Реальність і минуле, що в її внутрішньому світі переступали свої межі легко й невимушено, хоча інколи невимовно болісно, були її насущним хлібом. Вона підвезла очі від чашки і ласкавим поглядом обвела пагорби, що мере-жили обрій над містом.

Хоч вона не уродженка міста, вважає його своїм і любить як рідне, адже неподалік, якихось 20 кілометрів, находитися її невеличке село-колиска. То вже її Маковицький край.

На лівому пагорбі, Вінбаргу, звісся новий житловий масив, архітектура якого буденно однозначна, але на ближчому правому виблискуєть у сонячному промінні стріхи, вікна й фасади віллок і будинків часто вишуканої конструкції. Саме у такий передобідній час рухливе сонячне проміння, смуги світла й тіней вичаровують з віллок і будинків дивовижні рухомі картини. В залежності від руху сонця вони виростають прямо перед очима до неба, або раптом зменшуються і, взявши за плечі, колишуться то в один, то в другий бік. Ця дивовижна картина як результат реальності та ілюзії не вперше зворушує Ольгу. Є в тій картині щось таємniche і не кожному видиме, так, як і людське життя. Адже з нього видима для світу, може, сota частинка з того, чим людина живе. Ользі здається, що життя — дивовижна суміш реально зримого й пережитого, пережитого, але прихованого, і фантазійно-вимріянного. Ольжин зір поступово схилився аж до долини, якою струменіла річка, а потім спинився на задньому плані картини, прямо на схід, де між двома першими пагорбами зелено-синюватим наметом лежав третій. Вкритий буковим лісом, він рівно посередині був протятій прорубом, наче дорогою, на дві частини. Найцікавішою була вершина з прямокутником дерева, яка чомусь нагадувала Ользі найвищий перевал у Карпатах по дорозі з України до Словаччини. Прямокутник дерев посеред зрубані скидався на гірську турбузу на Карпатському хребті.

Дивним маятником у спогадах Ольги залишився той Карпатський перевал, який ввижався її в обрисах східного пагорба поблизу рідного міста.

* * *

Київ, початок квітня 1972 року...

Ольга сиділа на канапі, сперши лікті об коліна і тримаючи голову в долонях. Не знати чому на думку прийшло Шевченкове «...І голову скопивши в руки». Десь півгодини тому назад вона розпрощалася з чоловіком, який пішов на роботу, а вона залишилася чекати.

Її погляд спинився на упакованій валізі, що стояла навпроти біля стіни їхньої невеличкої кімнатчини, яку вони в жовтні найняли, щоб мати «свій куточок на землі». З осені вони вже стояли в черзі на реєстрацію шлюбу, а весілля відбулося 1-го грудня. По суті, це був офіційний запис шлюбу в Палаці одруженъ з невеличкою гостиною зі свідками та рідними чоловіка, а

традиційне весілля з церковним шлюбом вони планували справити у неї вдома, на селі, напрөвсні чи влітку. А як воно буде, лише одному Господеві відомо. Господарями дому було старшого віку єврейське подружжя, що для Києва було звичним, бо серед жителів столиці процент єреїв був досить значний. Валіза під стіною стояла отак уже кілька днів, чекаючи разом з Ольгою на дорогу додому.

Вже майже тиждень триває її заборона виходити з дому, тобто якийсь домашній арешт, якщо вона добре зрозуміла, бо, на превеликий жаль, всі карно-процесуальні справи й тонкощі не для неї.

Вже тиждень вона тут, у цій кімнатці, на куцій вуличці з теплим ім'ям Сухумська. Кілька разів вона пробувала переступити межі цього звуженого простору, але щоразу до неї підходили незнайомі, серйозні люди і нагадували про її обов'язок «не виходити». І всупереч тому Ольга пробувала пропитися крізь цей мур, але згодом зрозуміла, що марно. Тому перестала охоронців дратувати і виходила тільки в садок або прогулювалася по вулиці. Машини охоронців стояли на початку й наприкінці вулиці, за кілька кроків від хвіртки також чергувалися працівники безпеки. Заборону виходити наклав на неї в той час уже наш віце-консул, коли домагалася на консульстві або арешту, або відправки на батьківщину. Їй було наказано чекати вдома до виїзду. Отож і чекають — вона й валіза під стіною.

Піду, подивлюся у віно, чи ангели-охоронці тут, — Ольга обережно встала з підтоптаної канапи, щоб уникнути скрипу і не турбувати хазяїв, бо в сусідній кімнаті було тихо. Ale канапа, звичайно, зарипіла.

Підійшла до вікна, глянула в один і в другий бік — всі були на своїх місцях, як і завжди. Раптом Ользі запаморочилося в голові, все пішло обертом, забракувало повітря... Вона прожогом відчинила кватирку і повільно, заплющивши очі, вдихала прохолодний струмінь життєдайного кисню. Ольга стояла спиною до вікна, спершись руками об підвіконня. І раптом її охопило якесь дивне хвилювання: вперше в житті вона є такою насолодою, з таким глибоким відчуттям, немовби це було вперше чи востаннє, дихала свіжим повітрям.

Господи, яка благодать впиватися ранковим провесіннім повітрям! Який це величезний дар!

Стукіт у двері обірвав роздуми.

— Заходьте.

— Добре утро, Олечка, — з дещо вдаваною люб'язністю озвалася господиня, Сара Мойсейвна. Ми з Семеном почули, що ви вже прокинулися, то запрошуємо вас на чашку чаю. Вип'єте з нами?

— Дякую, ось тільки обую капці.

Вона взулася в капці, трохи причепурила волосся і вийшла до сусідньої кімнати. На столі стояло печиво, варення з чорної смородини і чайничок з міцною заваркою. Дід Семен сидів окрай столу, а Сара Мойсейвна наливала у чашки кип'яток.

— Пригощайтесь, Олечко, — запросив господар.

— Дякую...

— Ви кудись збираєтесь? Ми бачили, що вже й чемодан спакували...

— Збираємося додому. З консульства пообіцяли машину. То чекаю,

— Пообіцяли, а не приїжджають?

— Схоже на те. Можливо, якісь труднощі, може, машина зайнята. Не знаю...

— То ви самі їдете? А чоловік? Ви не боїтесь залишати його самого? Коли повернетесь?

— Не знаю. Так склалося. Я поїду першою, а чоловік згодом. А може, я ще повернуся. Не знаю.

— Вибачте нашу цікавість, але навколо вас діються дивні речі. Там, на вулиці, вас стережуть. Можливо, ви скоїли якийсь злочин? Така молода..

— Мені немає чого приховувати перед вами — не скоїла я ніякого злочину. Та й ви самі добре бачите, що діється. Моя справа політична. Для вас краще всього не знати.

— Ми так і думали. Ви сама чешка, там таке діялося. Тут ви напевно зв'язалися з націоналістами, адже ви обое розмовляєте весь час по-українськи. Та й ваші друзі, що сюди навідуються, російською також не говорять. А на Україні, і в Києві, не прийнято говорити українською.

— Не прийнято, це я знаю... Але ж це ненормальне, ба навіть хворобливе: у своїй державі говорити по-чужому.

— Ну, ми не заперечуємо, але Україна — це Союз, а в ньому заведено на «общепонятном». Наприклад ми, євреї, все життя розмовляємо лише по-російськи. Я не уявляю, що з нами сталося б, якби ми заговорили єврейською.

— І це я вважаю неправильним. Ви також маєте право спілкуватися рідною мовою.

— Знаєте, Олечко, за свій вік ми всякого пережили, єврейську майже забули, правда, Саро?

— Да-а... А може бути, тільки притворяємся, — ехидно відповіла бабуся.

— Розумію.

— Не думайте, Олечко, що ми нічого не бачимо. Ми бачимо і знаємо навіть таке, що вам невідомо. Ану, присуньтеся ближче... Коли вас не було вдома, до вас неодноразово приходили працівники держбезпеки і щось шукали. Раз навіть «блошицю» в нашій кімнаті поставили. Я сам її знайшов. А через кілька днів забрали. І суворо попередили нас, щоб ані слова про це... Але ви їдете, отож я й вирішив сказати вам...

А ще нас намовляли, аби ми вас виселили. Спочатку ми навіть припускали таку думку, але потім вирішили послухатися власного розуму. Ми обое похилого віку, нам нічого не можуть зробити, а у вас і так досить неприємностей,

— Дякую вам. Обом, дякую.

— Ви, як приїдете додому, бережіть себе. Ви такая молодая. — Дідусь Семен збирався додати ще якісь побажання чи повчання, як раптом задзеленчав дзвінок.

Ольга поглянула у вікно: там стояв добре її знайомий, сивоголовий віце-консул, який, власне, був працівником державної безпеки, а неподалік хвіртки сіріла «Волга» з дипломатичним номером.

Вона подякувала господарям за чай і поспішила до прибульця.

— Dobré jitro. Jedeme. Jsi přichystaná? — заговорив віце-консул чеською мовою з дивним акцентом, не то російським, не то українським, зовсім неочікуваним з боку чехословацького дипломата.

— Som. Doobliečiem sa, zoberiem kufor a mňžem ťsf. Čakám predsa už niekoľko dní.

А консула Ви повідомили, що від'їжджаємо?

— Бачиш, що чекає консульська машина?

— Добре. А можна ще зайхати за чоловіком на роботу, попрощатися?

— Не маємо часу. Треба було прощатися вранці, Господарі перекажуть, що ти від'їхала. Ми ж тобі не таксі. Ти ж незабаром повернешся, — з іронічною усмішкою додав віце-консул.

Ольга подалася до хати, взула черевики, накинула на плечі плащ і розпрощалася з господарями.

— Якби мене шукали якісь знайомі, то передайте, що я виїхала додому разом з віце-консулом. А якби пропала безвісти, — ніби жартома докинула, — то це мій останній слід, Чоловікові перекажіть вітання, як тільки доберуся додому, відразу дам телеграму.

— Я вам допоможу з чемоданом, — запропонував дідусь Семен,

— Що ви, я й сама впораюся.

Ольга однією рукою підхопила валізу, а до другої взяла сумку з водою і сумочку і, зі слізами на віях, вийшла за хвіртку. Попрямувала до «Волги».

Віце-консул сидів поруч з водієм на передньому сидінні, а на задньому вмостився працівник української держбезпеки Заваба, який від самого початку справи був її «патроном».

— Ану покажіть, що у вас в тій сумці! — заглянув у кульок.

— Вода, не гранати ж...

— Хто його знає. Від тебе можна всього чекати, — грубувато буркнув капітан. Ольгу насторожило, що цього разу він навіть не намагався вдавати ввічливість, але свою ненависть до неї демонстрував відверто.

Нарешті вона іде додому, подумала Ольга і з полегшенням сіла на заднє сидіння поруч з ненависним Завабою. Все, іду, Сьогодні зелений четвер, то Великдень буду святкувати вдома.

* * *

Поїзда машиною була спочатку для Ольги визволенням з тримісячного слідства і подій останніх двох тижнів, коли у провадженні справи відбулося стільки змін. З моменту, коли сіла в машину, її здавалося, що все залишилося позаду, і вона пройнялася очікуванням поверненням додому, бодай на кілька днів.

— Ви будете супроводити мене до кордону чи, може, до поїзда в Чопі?

— Побачимо, може, переночуюмо у Львові. Мені ще треба зв'язатися з нашими органами.

Дорога була спочатку одноманітною, а згодом неприємно-втомливою, бо надворі почався густий весняний дощ. Отоплення в машині працювало на повну потужність. Ользі хотілося спати, її знемагала втома. Останнім часом вона майже не заплющила очей, напруження, непевність і чекання настирили висмоктували всю психічну енергію. І замість себе, молодої, енергійної двадцятичотирьохрічної жінки, вона бачить у машині згорнуту в клубочок виснажену дитину, на плечі якої наліг тягар болю й горя. Принишкла мов звірятко, заколисане втомою, теплом і подорожжю. Звірятко час від часу прокидалося, щоб перевірити, чи воно все ще в машині, в дорозі додому. Воно боялося розсердити ведмедя, що сидів поруч, аби той важкою і сердитою лапою не придавив його. Бо він, цей ведмідь, ніколи не забуде й не простить втечі з-під його опіки тиждень тому.

За вікном машини шумував дощ, водій втрачав витримку і лаяв цю... погоду.

Ольга, виснажена й напівсонна, не дуже слухала віце-консула, який почав читати їй мораль.

— Zakazuji ti spat, ty "hrdinko" poslouchej, co ti budu říkat. Kdyz budeme projíždit Karpaty, ukažu ti mojí rodnou věšku.

Ах, так! Наш віце-консул — уродженець Закарпаття! Он де пояснення його чудернацького акценту.

— Коли я був у твоєму віці, то воював проти фашистів. Я був пілотом в армії Свободи. Я боровся за те, щоб такі, як ти, не були жебраками й служницями, а могли достойно жити, Хіба тебе не вчили, хто переміг фашизм? Союз! А скільки жертв принесла ця країна й заради таких, як ти! Війна не казка й не вигадка, а кров людська і смерть. Скільки молодих хлопців загинуло перед моїми очима, всі у твоєму віці... А ти — і проти Союзу, і проти соціалізму!!! Якби не соціалізм, то ти — у кращому випадку пасла б зараз дома корів, а в гіршому... не маю уяви. А вона, «героїня», перевозить антирадянські писання! Зв'язалася з емігрантами й націоналістами. Я радий, що хоч на одному прикладі ти відчула «щире» ставлення до тебе того, кому ти повірила.

Клубок болю й горя на задньому сидінні не озивався. Консулові слова долітали до нього мов з-поза стіни. Він не протестував і не воював. Від останнього дня народження, тобто від подій, що сталися в той день і спричинилися до прозріння щодо справи, навоювався на ціле життя.

Рух машини по битій, щербатій дорозі заколисував Ольгу, і лише коли машину підкидало на вибійні, — прокидалася.

Ольга сиділа біля вікна на схід і милувалася своїм пагорбом, що нагадував хребет карпатського перевалу, відчуваючи тодішню безпритульність і відчай сполоханого звірятка, які вмостилися на самому дні одуреної душі.

* * *

Несподівано для Ольги машина рвучко спинилася на хребті карпатського перевалу.

— Ми на вершині. Досі ми весь час дерлися вгору, а тепер будемо по-вільно спускатися вниз, — озвався віце-консул. — Можеш трохи пройтися, подихати гірським повітрям. Бо потім уже не буде ніяких зупинок.

Ольга була мов доламана від довгого сидіння в машині, ноги стерпли і вона, виходячи з кабіни, мало не впала. По дорозі з Києва вони десь двічі зупинялися, але їй вийти не дозволили.

Вийшовши надвір, стояла, тримаючись рукою за машину. Гірське, дещо рідкувате повітря, свіжим купелем зміло з неї втому. За московським часом було близько шостої. Навколо була дивовижна картина: купол неба затягнутий темно-олов'яними важкими хмарами, а під ними, майже над головою, простиалися ріденькі сіро-синюваті пелени тонкого хмаровиння. На північному сході небо було майже чорне, Та і всупереч тому крізь важке олово проглядали острівці чистої блакиті.

Ольгу охопило тривожне відчуття, таке ж олов'яно-важке, як і підвечірній небосхил. Ольгу струсонула якась несподівана, майже інтуїтивна думка... Поволі обернулася на захід. Сонце схилилося до своєї домівки і останніми променями пестило вгасаючий день, позолочуючи контури важених хмар. Ольга була вчарована цим дивом і не могла відвести від нього очей. Двоїста картина карпатського кеба пробуджувала в її душі невизначені двоїстю по-

чуття. Щось було на відході, щось нове, незнане, приходило. Ольга всім своїм єством відчувала невідому зміну,

— Zvláštní pohled. Děsivý na jedne strane a nádherný na jiné. Vyber si a zparamětaj, který chceš. Je to tva poslední šance alespoň takovýho výběru, — почула вона за плечима.

Консулові слова розвіяли її олов'яно-золотисті переживання, Ольжин зір ковзнув з неба на землю. Довкола ще сіріли острівці старого, злежаного снігу, найближчі і найвищі карпатські вершини мерехтіли синьо-зеленим оксамитом смерекових лісів, а дедалі вниз прибувало голих і чорних букових лісів. Чорний колір був і межею реального земного обрію. Чорнота викликала в неї почуття тривоги, тому Ольга знов поглянула на захід. Ще ніколи в житті вона не бачили з вершини, як сідає сонце. На її рідних теренах вона опускалося за обрій завжди вище або врівень з її положенням.

А зараз вона, тендітна й маленька серед цих вершин, дивиться на вечірню магію згори, Ользі здалося, що ласкаве сонечко на якусь мить помінялося з нею місцем. Чому воно зробило їй такий дарунок? Дома сонце ховалося за гору, а тут вона бачить, як сонце спливає у чисту золоту лазню, щоб змити із себе дорожній пил. Її знову охопили дивні почуття. Вона майже торкається неба, вона мов той птах над долиною, та немає крил.

І раптом Ольга фізично відчуває, як десь глибоко в ній запускаються корінці. Вона швидко хапає ковток повітря, голова йде обертом, коліна підламуються...

— Máš cestovní potíže? , — затримує її віце-консул.

— Ni. Я вагітна, — і сама зненацька була здивована з того, що сказала. Ольга вже не мала сумніву у сказаному. Тут, на хребті карпатського перевалу, в той момент, коли сонце заходило в золоту лазню, а небо над головою висіло важке й тривожне, Ольга відчула в собі нове життя. То дав про себе знати їхній перший син.

Оте життя започаткувалося десь місяць тому як дивний наслідок любові, у якої свої закони і яка непід владна жодним жахам цього світу.

В Ольжиному серці забрунькували радість і надія, а десь позаду них принишкли біль і тривога. На вершині карпатського хребта в Ольжиній душі почала розпускатися квітка материнства. Ольга глибоко відчула цю зміну. В її серці змістилося все: і олов'яне небо, і надія, золотисте сонце й тривога, і трагічна чорнота дороги перед її очима...

Весь час по дорозі до Ужгороду вона вслухалася в цю симфонію життя, материнства, надії і тривоги. Це була її «Дев'ята симфонія».

— Коли те, що говориш, правда, то ти приготувала для своєї дитини «прекрасне» майбутнє, — долинули до неї віце-консулові слова з другого боку стіни, яка виросла поміж Ольгою і навколошнім світом,

До тонів Дев'ятої почали вкрадатися акорди П'ятої, поміж якими золотим мереживом проліскувала «Пасторальна».

В Ужгород приїхали десь біля дев'ятої за московським часом, де віце-консул разом із Завабою залишили Ольгу в машині саму майже на дві години. Її знову перемогла втома, і вона склепила повіки.

Сполохано прокинулася, як тільки консул відчинив дверцята.

— Слухай, геройне, у зв'язку з тим, що твоя ситуація кардинально змінилася під час подорожі, я тебе востаннє питию: триваєш на своїй вимозі чи повернешся назад, до Києва?

— Триваю, — тихо відповіла.

— Коли так, то виходь з машини. Сідай до отії чорної. Шофер підкине тебе до кордону, а там тебе вже чекатимуть з наших органів.

Ольга перебралася в чорну машину, а консул разом з радянським капітаном сіли в дипломатичну «Волгу» і не попрощавшись від'їхали.

* * *

Ольга сиділа край вікна на схід, дивилася на свій пагорб, що в її уяві чомусь інколи трансформувався на карпатський хребет, де відбувалося все описане вище. Помахом руки хотіла відігнати спогади, але стрічка прокручувалася далі.

* * *

Водій чорної «Волги» поводився членою, допоміг з чемоданом, поклавши його на заднє сидіння, а Ользі запропонував місце поруч себе.

— Сідайте, — заговорив по-українськи з закарпатським акцентом. Вас там, на границі, будуть чекати? Чому вас так опівночі відправляють? Ви їдете до Чехії в гості? Бо я не дуже розумію ситуацію.

— Ні, я повертаюся додому. Зі мною мав їхати наш консул, та залишив мене саму. А на кордоні? Так, на мене там чекатимуть «наші»...

Ось і кордон.

Радянські прикордонники, викликавши водія з машини, кілька хвилин про щось із ним говорили, а потім пропустили без контролю.

Водій, повернувшись до машини, здивовано глянув на неї і сказав:

— Будемо чекати в нічний зоні, доки не приїдуть ваші, ..

Під час чекання, що тривало майже годину, Ольга знов задрімала. Прокинулася від голосу, який прозвучав прямо над вухом:

— V мене republiky Vás zadržíavam. Doklady, prosím.

Ольга механічно вийняла з сумочки паспорт і простягла незнайомцеві.

— Прошу

— А де Іван? Дзвонив, що вас затримано, а самого немає...

— Консул залишився в Ужгороді.

— Ах стерво, що це він примушує нас робити незаконні речі? Нічого не розумію. Виходьте з машини, підемо всередину, на контроль.

— Відкрийте чемодан, — наказав митник. — Зброя, наркотики, заборонена література у вас є?

— Нічого немає, крім особистих речей.

— А приймає?

— Це мій весільний подарунок. Везу його з собою. Треба платити мито?

— Ще раз питую: зброя, література, мікрофільми у Вас є? Ми знаємо, що ви спеціалістка.

— Шукайте, якщо так. Нічого в мене немає. — Митник перевернув у весь чемодан.

— Продовжуйте, — наказав слідчий. — А я тим часом подзвоню начальству і з'ясую, що та як далі...

— Пройдіть за завісу. Роздягніться.

— Я ж вам кажу, що в мене нічого немає.

— Перевіримо, тоді й побачимо.

Особистий обшук виконала якесь жінка, після чого Ольга знов повернулася в канцелярію..

Слідчий сидів за машинкою.

- Нічого?
- Ні. То, мабуть, якийсь запізнений першоквітневий жарт...
- Добре, але я й так змушений скласти протокол про затримання.

Слідчий написав протокол.

Події останніх місяців, сьогоднішня подорож, чорна тривожна ніч разом з усвідомленням почуття були тим рубіконом, за яким наслідує або вибух, або повне відключення.

Ольжин мозок лише механічно фіксував зовнішні імпульси, але живої реакції на них вже не було. Вона підписала протокол, не розуміючи по суті, що підписує.

Вони сіли в машину й поїхали. Була вже десь одинадцята година за нашим часом.

- Поспішіть, щоб ми встигли до півночі доїхати.
- Поїдемо до нас?
- Ні, на Прибінову.

Дорога минула швидко. Хвилин через сорок машина загальмувала.

- Приїхали, виходьте.

Виснажена подорожкою й пережитим Ольга вийшла. Будова, перед якою зупинилася машина, не була ні автовокзалом, ні залізничною станцією, а скоріше нагадувала якусь казарму. Темно-зеленого кольору брама була гостро освітлена.

— Зараз подзвоню, ю нам відчинять. Бачу, ви ледве на ногах тримаєтесь. Думаю, що прийом не буде довгим, і незабаром зможете полежати.

Брама зі скрипом прочинилася, з вахтерки вийшов чоловік в зеленій уніформі.

- Dobrý večer. Ja vás zdravím.
- Dobrý. Aký večer, je už polnoc.
- Я привіз вам обіцяну нічліжничку, як і було домовлено. Особисті речі й документи із нею, а решту привезу завтра. Добраніч. — Слідчий повернувся і вийшов. Брама зі скрипом зачинилася.
- Почекай хвилину, — звернувся до Ольги чоловік у формі. — Покличу чергових.

І справді, незабаром прийшли чоловік із жінкою, також у військовому, як здавалося Ользі.

- Руки дозаду, йдемо. — Ольгу здивував і зміст, і наказовий спосіб.
- Скажіть мені, де я? Що це за установа?
- Ти п'яна чи що? Хіба не бачиш? У в'язниці!
- Нарешті! — відихнула Ольга і сама здивувалася із сказаного. Вона дійсно вимагала ув'язнення, але перед дорогою її обіцяли, що спочатку повернеться додому, тому весь час у ній жевріла надія.
- Отакої! Кожен, кого сюди приводять, або плаче, або лається, принаймні, піdnімає крик. А ти... Слухай, ти випадково не з Місяця? Але не кажи, що нічого не скoїла.. Манко, або якась крадіжка?
- Політика....
- Жартуєш! В тебе ще ю молоко на губах не висохло, а — політика... В нас таких не розводять...
- Як собі хочете.
- Ходімо в гардероб, там одержиш вbrання й постіль, зробимо опис речей, особистий обшук, а потім можеш і до камери.

Після всіх процедур, які тривали понад годину, черговий повів її з руками за спиною до камери.

Інший, черговий по коридору, відімкнув важкі камерні двері з округлим очком у верхній частині.

В камері біля стіни на матрацах спала її майбутня співмешканка.

— Це твоя сусідка по камері. За завісою туалет і умивальник, під стіною матраси. Постели й лягай спати, — повідомив наглядач і вийшов.

Ольга стовпом стояла біля дверей, не знаючи, що робити далі. Її вразило невеличке загратоване вікно у стіні навпроти — воно було високо, під самою стелею.

— Не стій, а роздягайся й лягай спати...

— Це справді в'язниця? — спитала в сусідки.

— А ти що, не бачиш? Хіба ця камера схожа на готель? Давай, допоможу з матрасами. Або краще облиш їх, як є, чим вище від підлоги, тим краще — менше тягтиме від бетону.

Ольга підійшла до матрасів, збиравочись лягти, але згадала про світло.

— Де воно вимикається?

— Ніде. Тут світло горить цілу ніч.

* * *

Всього було:
і сонця за гратали,
і був за муром хтось
так, як і я,
під серцем — син,
а навколо — пустеля,
і лиш Господь
печалився над нами...

прошептала сухими устами Ольга, сидячи на кухні біля свого вікна на схід.

* * *

Наступного дня слідчий не з'явився. Не було його і цілий тиждень після Великодня. За той час Ольга встигла побувати на медичному огляді. Коли в'язничний лікар дізnavся, що в неї початкова стадія раптівності, то на Ольжину превелике здивування поставився до неї з великим порозумінням і сам запропонував:

— Слухайте, а що як вдамося до невеличкого обману? Запишемо, що ви у третьому місяці, а не в другому. Це на випадок, щоб вас вчасно відпустили додому й не довелося родити тут. Отак і ведіть свій дальший відлік. Не забудьте. Залежить лише від вас, що ви наведете, зараз нічого точно не можна встановити.

Отак в Ольжиному положенні почали з'являтися люди, які в міру своїх можливостей намагалися її допомогти. Чи не першим був цей незнайомий лікар. Наступного понеділка Ольгу — з руками назад — повели до слідчої камери. Слідчий чекав на неї разом з молодою, приблизно двадцятилітньою чорнявою друкаркою Іваною. Вони стримано привіталися. За останній тиждень Ольга почала поволі усвідомлювати ситуацію, в якій опинилася, але до допитів готова не була. Голова йшла обертом: слідство й допити в Києві,

виключення з університету якихось два місяці перед захистом дипломної роботи, втеча, вимагання в консульстві арешту, почаття, в'язниця, юридична безпорадність. Невизначеність і химерність пережитого за останній час.

Очевидно, все починається спочатку, подумала Ольга. – Будеш мовчати.

– Як вам ведеться? Як відсвяткували Великдень?

– Як у в'язниці, – відповіла нейтрально.

– Ми прийшли вручити вам рішення прокурора і розпочати слідство.

Слідчий простягнув їй якийсь папір, де писалося про дозвіл на затримання.

– Будете подавати протест проти ув'язнення?

– Проти ув'язнення? Не знаю. Мабуть, ні. Тут стоїть, що можна подумати. Можу йти?

– По вас прийдуть. Будемо розпочинати слідство. Думаю, що будете розумною.

Молодесенька друкарка з погордою, що сприймалося як поза, подивилася на неї. Її погляд мовби говорив:

– Так тобі й треба, вороже соціалізму!

– Слухайте, Ольго, ми прочитали висновок огляду нашого лікаря. Ви й справді вагітна?

Вона кивнула головою. У горлі з'явився клубок, до очей тислися сльози. Ольга зібрала всі свої сили, щоб приховати почуття.

– Хочу запитати Вас як людина, як дід своїх онуків... Ви свідома свого становища?

Вона знов мовчки кивнула головою.

– В такому стані, як ви, жінка потребує турботу, любов, підтримку, сонце й повітря. Ви не маєте права убивати в собі життя. Відколи працюю слідчим, з такою справою ще не зустрічався. Не забувайте: ви – майбутня мати.

Івана глянула на слідчого, потім на Ольгу, почервоніла, закліпала очима, поспіхом витягла з рукава носовичок і, вставши із стільця, процокотіла шпильками-каблучками до дверей.

– Мені погано, я зараз повернуся.

Ольга поглянула на слідчого. Він також почервонів. Правою рукою звів окуляри на чоло, а лівою поспішав витерти сльозу, яка й так упала на стіл, Слідчий глипнув на Ольгу й збегнув, що та все помітила.

– Подумайте... Я й сам не знаю, що чекає вас і вашу дитину. Я людина м'яка, але тих, які втягли вас у таку небезпечну справу, я поставив би до стінки. Бачите, як зареагувала Івана? Вона донька нашого начальника. Вони вашого роду, а я також ваш крайн.

Повернулася Івана.

– Я думаю, Іванко, що сьогодні з нашого допиту нічого не буде. А чи все таки будемо писати?

– Ні, я не можу...

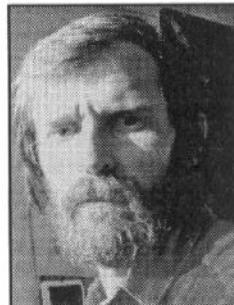
На смаглявому обличчі дівчини й сліду не було від вдаваної погорди.

– Ну, мусиш це якось влаштовувати у батька, щоб не дісталося догани...

– Це не проблема. Ви ж його знаєте.

Вони позбирали свої папери, накрили машинку і, викликавши наглядача, розпрощалися.

Валер на хризантемі

...красива як Ви прийшла цього року осінь.

Коли настає красна і сумна, жовтогаряча і печальна осінь...

Тута.

Кого б я хотів побачити в цьому (в тому) місті? - в котрому у мене, здається, було чимало знайомих, приятелів... -

Я бачу Вас.

Можливо тому, що Ви - непрочитана сторінка в Книзі моого пошар-па-ного, пош-ар-пошарп-а-а-а-но-го життя і

я так мало Вас знаю.

Відчуваю,

щось в тому є, у тій теорії позажиття; життя до того, поза, після того... - мрія.

Отже, нема.

Я чую Вас.

...ночюрн і пломінь свічки, можливо пісня з Вами ще мене тримає?

Можливо час проведений з Вами був дарунок? - весняна пісня листопаду.

Можливо тому, що Ви не співачка-барбі, але співаете мило й циро, а це так багато важить, адже не так багато зустрінеш в житті людей з котрими хочеться заспівати...

...красива

як Ви

прийшла цього року осінь

як міф про Вас

легенда чиста ніжна незаймана як перший сніг

на яблуках на горобині

...наша зустріч в межипросторі і межичасі

на березі ще незамерзлої ріки

в човні із забуття у небуття

...ніч в замку з самоюю поміж тіней

де навіть не почути дзвонів

час зупинився не для каяття

*Ви -
міраж... сумної осені
на білому коні в зелених шатах
як дотик уст до подиху весни
вальор на хризантемі
...не вірю, але не прийшла.*

Вірніше - не явилась, адже ж не може прийти видиво? Чекав. Можливо, вона являється тільки в екстремальних умовах? А хіба ми зараз живемо не в крайнощах?

...було тепло, затишно і тихо; навіть дуже тихо, півтораметрові стіни старого замку не пропускали навіть звуків давону. Давно хотів забутися й заснути, так, щоб не було чути вибухів, але, щоб так? На щастя, поряд були Ви. Але між нами - пустеля. Кажуть буває коротенький-коротесенький період, коли навіть пустиня (її край) вкривається килимом квітів. На мить нас об'єднала осінь.

...було тепло, творчо і тихо; тобто,-було те - чого майже все життя не вистачає - хіба це не екстрем?- але не прийшла.

Найбільше нам в житті не вистачає доброти.

Може, привиди з'являються лише десь там?- у великих, їхніх замках, але тут?

Думаю про Вас.

Можливо тому, що Ви ніколи мене не обманювали, як інші, (але і у вірності *Tu* ніколи мені не клялася).

Я бачив, вже, Даму з горностаем - це страшне видовище ... ні, я не претвір мистецтва великого майстра, я про ту сторону, той бік життя, що за сфумато...

Можливо тому, що мене ніхто не любить?
Можливо тому, що
я люблю Вас

Ангел над містом

(Уривок з повісті)

У тому часі, у тому світі, коли він народився, йому було треба і залишитись. Його не можна було перемістити у якийсь інший світ, інший час. Але час пливе. І всі ми безсильні. Він також не міг його зупинити. Тому зразу після народження вступив із світом у конфлікт. Здавалось би, що він ще його не знає, але і наперекір цьому тут же розпочався нерівний бій, в якому шанс на перемогу справді мінімальний. Врешті-решт, це в кожного з нас, лише ми про це просто не привикли думати. Буває, людина народжується, всі навколо неї тішаться, плещуть у долоні, показують своє смішне лице, а воно бідне лежить, не розбираючись, чого їм так весело. Вже десь тут, на початку таких зустрічей, у нього зароджувався конфлікт, який зростав і пізніше пе-ретворювався у непорозуміння. Знаю точно, що на цьому місці почнуться суперечки. Лікарська наука, психологи, педагоги – всі будуть виступати проти моїх тверджень. Панове, покладіть свої дослідження, міркування, дисертації знаєте куди, ну, у портфель, ходіть з ними і розмахуйте як з кардипом. Це ваша справа, але це ще не означає, що вам видніше. Так воно було, а ви робіть корективи!

Батьки ще нічого не відчували, настільки були зайняті своєю радістю. Вони навіть забули про нього, бачили лише людей, які підлабузницькі дивились на дитя, якому віщували тільки велике майбуття, бо ж такі гарні й розумні у нього батьки, причому всі знали, що всіп'яко може бути. А якщо б насправді було так, як передбачали, це не була б їхня заслуга.

Дитя росло. Буває, що людина з великої радості або захлинется, або забуває про навколишній світ. Батьки з великої радості почали забувати про нього. Бувало, пізно увечері поверталися додому і тихо піднімались по сходах, щоб не розбудити малого. Хай дитя спить і росте. Але ж було й таке, що повертаючись з пізнього нічного гуляння, яке було проявом певної спромоги, але й щоб показати, що не всім так дозволено, вони замучені, втомлені допленталися додому і почули плач дитини. Тоді мовчки дивились один на одного, в іхніх поглядах не було ні крапельки докору, з очей синхронно звісalo питання: «Чого йому плакати, коли йому нічого не бракує?» Навіть найлагідніша нянька, яку довго-довго шукали у місті, не могла знайти відповідь на їх невимовлений докір. Щоб не наробити ще більше гріха, вона мовчки зникала у своїй кімнатці, де малому в'язала м'якенькі шкарпетки, хоч воно ще й голови не підіймало, не те, щоб вже лазити...

І знову все затихло. Дитя плакало собі, про нього дбала нянька, їй же

платили, а батьки думали про його майбуття. Але ж все з усім пов'язане. Активно, ну, і слово, думаєш про майбуття, але з думки не сходить вчорашній день, а сьогоднішній єдливо скліти зуби...

Малий ріс. Няньку бачив частіше як матір, а батько скоса дивися у колиску і дивувався, чого воно таке мале. У ці рідкісні хвилини, коли він сидів біля колиски, чоло в нього вигладжувалось і виглядало як тонісінський під під час перших приморозків. Але й це тривало дуже коротко, у голові з'являлось щось важкувате, і тут же все зникало, чоло переорювалось глибокою борозною.

Йому запропонували посаду, і не малу. Таке пропонують, а він щоб біля дитячих пелюшок вертівся! Тут не слід довго роздумувати, не візьмеш, да-дуть іншому, тоді вже й сморід дитячих пелюшок тобі не допоможе... Він думав, що вона його зрозуміє, а й здавалось, що він її ніколи не збагне. Вона ж не хотіла бути тільки свідком його росту, але й співучасником. А малий собі ріс. За ним доглядала чужа жінка. Вони до неї ставились дуже чемно, ввічливо, звертались до неї — «пані Марія». Вона себе так і почувала. Марія. Лише оте дитя прийшло на світ не біля яслі, але у панській палаті.

Йому запропонували посаду, і ніхто з тих, хто пропонував, не заглядав у колиску, не подивився на немовля. Було треба? Побачити, як реве? У дитини все — й іграшки, і нянька, і мати, а воно реве... Чи воно справді так, чи лише здається, і не слід перебільшувати, не розберешся. І їм було трудно в цьому розібратись. Співчутливо на нього дивились і влюблювались на думці, чи їм цього було треба. Вони ще не хотіли й думати про таке, однак оця думка почала їх точити як черва, яка зосереджено точить дерево, думаючи не тільки про себе, але й про нащадків... І зразу всім почав заважати. Найменше няньці Марії. Вона ж одна його насправді любила.

Батько знервовано ходив по кабінету, тут було все знайоме і все починало його дратувати. Оце приміщення не могло його нічим здивувати, а він ще у такому віці, що йому хочеться зміни, спробувати, скуштувати іншого, воно, може, й не таке привабливе, але інше. Тепер мовчки стояв біля вікна, дивився на спокій, який панував у невеликому скверику біля їхньої вілли. Потім в думках повернувся у свій кабінет, прислухався до тиші, яка раптом огорнула будинок. Не було чути плачу дитини. Нарешті сів за великий робочий стіл й уважно дивився на картину Мартіна Бенки. Скільки разів він вже її бачив, але так уважно ніколи не дивився. Сільський мотив йому був чужий. Знову встав і почав вирівнювати годинник у різьблений рамі. Не було треба, бо все було на своєму місці, тільки він один не міг знайти собі місця, спокою.

Він був високий, стрункий, здавалось би, що ще й зараз займається атлетикою, але вона і раніше була для нього чужою. Певно, хтось з роду таким був, він на нього й вдався. Високий та стрункий, лише занадто велика голова і буйна грива волосся якось розбивали елегантність його фігури.

У кабінеті його у ці дні не вдергіши. Думки як бджоли рояться, у голові гуде, як у вулику. Нічого дивного, в житті вже так буває, щось здобудеш, щось втрачаеш. За все платиш якусь ціну. Інколи навіть не від тебе залежить, яка вона висока. Але ж йому ніяк не хочеться прощатись з оцим гніздом. Він же тут виростав, тут була гавань, до якої утікав, коли щось було не так. Ця, ще батьком збудована вілла, додавала і йому певного престижу. Він це не тільки відчував, він це знає, що і маєток робить дива

навколо людини, навіть тоді, коли ти якоюсь мірою й ніглістично до нього ставишся. Найгірше, коли почнеш вдавати, що усе твоє майно тобі байдуже, бо якщо справді його хтось доторкнеться, то зразу з людини перевтілюєшся на дикого звіра, зникає твоя байдужість, появиться хижість, яка тебе поверне на поріг печери.

Йому пропонують щасливе майбуття, а він чогось мнеться. Але йому видніше. Тут, у цьому місті, у рідному гнізді, він щось означає, а там, у чужому світі... Тут ще багато людей і його батька пам'ятає. Правда, всіляко про нього говорять. Одні хвалять, але це зокрема ті, які не мали з ним ніякої справи. Інші мовчки покидають головою, аби щось не сказати, бо молодий може такої відповіді дати, що краще було й на очі йому не показуватись.

Його батько був громадським діячем, навіть літератором. Як прийшли до влади червоні, то скористалися його ліберальними поглядами, залишили старого дожити у цій віллі. Пізніше вже по інерції не доторкались й молодого, але манили до себе. А йм легко було б його звідси вигнати, досить було старому пришити бодай малесенський ізм, і все було б інакше – для молодого набагато гірше, бо був би зник у безіменній масі, у натовпі. Вони ж не такі, щоб дозволяти, аби хтось відрізнявся від інших... Здається він це дуже швидко зрозумів і сам, бо батько не встиг йому про це сказати.

По дерев'яних сходах зійшов у простору приймальною. Інтер'єр будинку нагадував атмосферу англійських чи ірландських вілл. Ще для його батька так придумав відомий архітектор, ім'я якого довго не було дозволено згадувати. Навіть і ті, які жили у цьому будинку, малися на обачності перед цим ім'ям. Оця таємницість ніби вплилась у стіни кімнат, причалася у кутках і мовчки дивилася на присутніх. Це не таємницість, це був дух архітектора, якому сподобалось саме тут, бо він завжди проектував так, ніби думав, що колись йому прийдеться тут жити. Ніби нікого тут нема, а все таки... його присутність навіює атмосферу тих днів, коли все було інакше, і йому не було треба ховатись по кутках, де раніше тільки дитячий страх засіпав.

Тихо. Так тихо, що він і не почув, як вона підійшла до нього ззаду, змовниcko-піdlабузниcko поклала руки на його плечі. І знову тиша. Він стояв покірно, мовчав, хоч у голові перевалювались думки, як важкі, олов'яні дощові хмари у весняну пору.

– Заснув? – запитав, не ворухнувшись.

– Так, – відповіла, не склавши рук з його плечей.

– Плакав, мовби його хтось бив, – тоді вже повернувся до неї.

Вона усміхалась до нього так піdlабузниcko, яким був і дотик рук на його плечах.

– Щось трапилось, а ти мовчиш? Чи, може, мені про це не слід знати? – у її словах була вже і якась загроза.

Він підійшов до вікна, знову перед його очима скверик, який знову знав до найменших подробиць. Будучи ще дитям, тут грався, тут сковав свої дитячі таємниці, тут починали свою дорогу дитячі мрії про далекі краї. Зараз все йому здавалось непотрібним, зайвим, дріб'язковим, більше того, воно навіть заважало, починало дражнити. Він дивився через вікно, шукаючи десь там, надворі, порятунку і способу, як ій це сказати, щоб зрозуміла, щоб вийшла йому назустріч. І там ніякого порятунку не знайшов, із-за куща бузку не вийшов гном, щоб підказати, з пелюсток мальви не прилетіла чарівна бджілка, щоб пошепотіти на вухо... В такому віці вже казки рідко

збуваються, а якщо і збуваються, то не таким, як він. Життя мов у казці, то чого ще чимось загадковим, нереальним морочити собі й іншим голову.

— І мені за вікном відповіді шукати? — її голос дивно затрептів. В ньому була не жіноча образа, але скоріш категоричність, якою вона завжди доказувала своє право — все знати і всюди бути.

Як ви гадаєте, можна успадкувати непорозуміння? Чи довго буду чекати за дверима вашої відповіді? Я знаю, довго, потім скажете, що лізу в душу. Але як пройде ця перша хвиля злості, або скоріш певної безрадності, то самі підйдете. Спочатку нічого не скажете, лише на щось натякнете. І навіть від цього вам буде легше. Ви так думаєте. Врешті-решт самі побачите, я ж тут не для того, щоб вам щось підказувати. Зараз всі розумні, забули у людей поради шукати. Що тоді, коли людина вступає у непорозуміння зі світом? Люди себе по-різному ведуть, так і не знайшовши пояснень, чого непорозуміння аж у такому масштабі йде відріз з іншими намірами, планами. Спостережливі навіть дійдуть до узагальнення, що і непорозуміння існує, а життя йде своїм шляхом, а якщо почне кульгати, то скажуть, що непорозуміння не має нічого спільного з тим, що трапилося. Чому так таємничо? Бо ви цього хочете.

Він їй не пропонував за вікном відповіді шукати, але й сам не поспішав викрити і викласти на стіл усі свої карти. Не боявся її примх. Йшлося про те, що вона не розуміла обстановки, яка навколо них створювалась без того, щоб вони могли її змінити. У суспільстві почали мінятись певні категорії, а вона цього не зауважила. Можливо, вдає, або залишає все на нього. А у нього двобою немає. Який може бути двобій у душі, коли нема вибору, коли запропоновано лише одне. Попробуй з одного вибирати. Йому ж не хочеться про все це прямо сказати, бо вже не той час, а говорити у загадках — виснажує його, не дозволяє зосередитись на найважливішем. Зараз найважливіше для нього знайти відповідь для тих, які на неї чекають, але щоб ця відповідь бодай трохи влаштувала і його.

— Мені запропонували, — сказав, коли вже надокучило дивитись у вікно.

— Чудово, — зраділа вона.

Він подивився на неї і не розумів, з чого їй радіти. Чи з того, що нарешті до неї обізвався, чи за те, що йому пропонують посаду серед партійної верхівки.

— Якщо прийму, то мені тут не залишатись.

— А чого нам тут залишатись? Зараз всі кудись тягнуться. Нема за чим жалкувати.

— Не кажи...

— Здається, ти про себе вже заздалегідь подбав, а я щоб тут лишалась, — тут вона розкрила всю свою жіночу вдачу. Вже майже нічого не бракувало, лише кілька разів схлипнути.

— Я ні про що так не думаю, як про все це, — і зробив рукою якийсь дивний жест.

— А де я?

У ці хвилини він так хотів, щоб дитя заплакало. Ні, не плаче, ніби чекає батькової відповіді. А вона так і дочекалась.

— Ти правильно мене зрозумій. Хто його знає, як воно там буде. Чи слід

з усім прощатись. З усім і зразу. З будинком, з містом, з людьми, які мене і яких я знаю...

— Будинку тобі жаль. Наївний ти, коли думаєш, що вони тобі його залишать, тебе залишать у спокої, ха-ха-ха, — вона розсміялась, і її театральний сміх насторожив його.

- Треба подумати, прозондувати.
- Дорогий, вони вже давно подумали, продумали, не обманюй себе.
- А про сина ти подумала?
- А ти про нього думав, коли про будинок завів розмову?

Якби оце мале щось з цього розуміло, то напевно би полегшено зітхнуло, бо вже й про нього йде мова.

- Я не знаю, що мене там чекає.

— Не вдавай, знаєш. Зразу таким скромним став. Ти собі підеш, мене запишиш, щоб я тут постаріла, щоб не заважала твоєму розлету.

Ну, і знайшла слово, ніби читала партійні протоколи.

— Так. Я справді думав, що я піду, попробую, побачу, потім разом туди переберемось.

Його спокійний голос і манера, з якою ставив перед нею свої пропозиції, її дратували, але й вона у ці хвилини пробувала взяти себе в руки, лише її уїдливі зауваження підказували, що все це може закінчитись істерикою.

— Карле, — вона підійшла до нього, взяла його за руку так, як колись він брав у свої долоні її ніжні руки. — Вони про все забудуть, про твого батька, про заслуги... Не забудуть про цей будинок, який їм буде треба від тебе забрати, щоб людям показати, які вони справедливі. Ти не пам'ятаєш славу моого батька. Який це був адвокат! А хто його зараз згадає, кому він потрібний? Крім того, я також не хочу тут доживати, як колишня донька адвоката... Ти вже нарешті зрозумів, що й мені хочеться жити не так, як ти собі уявляєш, а як я... — не доказала, бо справді із сусідньої кімнати було чути дитячий плач.

Стояла перед ним і силоміць хотіла туди, де й він, не усвідомлюючи, що поступово буде заважати сама собі, буде спотикатись об свою присутність в середовищі, яке не обіцяє ідилії, бо багато мати, всюди потрапити, всюди без ганьби заглядати — це не створює ніякої ідилії. В душі людини багато чого зникає, а на поверхню виринає одне — «Я можу те, що іншим не дано».

Він подивився насамперед на неї, бо подумав, як з лагідної дівчини виросла така пихата дама, потім подався до дверей, за якими не втихав плач.

Вперше вони зустрілись у школі бальних танців. Вона була гарна, молода, ще з такої сім'ї... Хоч, правду кажучи, про її сім'ю він тоді не думав, але знов, що її батько адвокат, якого так легко не знайдеш. Це був сильний мужчина, який напевно своїх противників перемагав не лише силою аргументів, але й своєю фігурою. Запам'ятав його з великим чорним капелюхом, якого, здається, і не знімав з голови. Але вдома його, так би мовити, ніхто не чув. Втягнувся у свій кабінет, у своє королівство і там снував свої плани.

Їх зустріч відбулась дуже цікаво, при цьому дуже прозаично. Доктор юридичних наук ніколи не виявляв своїх почуттів, він просто з ними не ходив на базар. У такому місті, яким було місто Р., від людей лиш так не втечеш. Насамперед тебе починають з певної відстані сприймати, потім повільно-повільно наближаються, щоб відчути мить і скочити тобі на шию... Старий пан адвокат про все це знов, і тут його вже справді нічим було здивувати. Повертаючись із щоденної прогулянки, біля ресторану «Метеор» зовсім

випадково зустрів Карла, який ввічливо поздоровкався і вже хотів загнути у пасаж, щоб швидше дістатись на головну вулицю, коли поважний пан якось аж по-хуліганськи закричав:

— Пане, я в боргі.

Карол зняківів, повернувшись і підійшов до нього, повага зразу змішалась зі страхом.

— Не розумію...

— Ви ж поздоровкались зі мною, а я не відповів, напевно про щось дуже зосереджено думав. Я вибачаюсь і запрошу вас випити каву.

Нічого не скажеш, але у таких випадках привикли говорити — «стара школа». Хто з молодих би додумався до такого. Ну, хто на що вчився!

Ресторан був майже порожній. Пан адвокат замовив каву і зразу почав бути балакучим, оскільки зрозумів, що біля нього сидить молодий розгублений чоловік, який, може, почуває себе в чомуусь і винуватим.

— Знаєте... До речі, як вас звати?

— Карол.

— Я зновував вашого батька. Скільки вам було, як він помер?

— Дванадцять.

Карол ніяк не міг додуматись, куди старий гне. Його запитання нічого не підказували.

— Пригадую одну дуже інтересну справу. Мова йшла про маєток, але за всім цим була прихована одна інтрига, уявіть собі, з політичним підтекстом. Пам'ятаю, як сьогодні. Було це зразу після Великодня. Ваш батько приходить до мене, у мене, правда, ще не було такого величного юридичного досвіду, але я швидко вчився і набував його, от, він приходить і пропонує мені зайнятись цією справою. Я йому кажу, що так і так, а він без усяких там викрутасів каже: «Мені треба саме такого, як ви». В його словах було стільки впевненості, що я не міг заперечувати, відмовитись. І уявляєте собі, ми тоді виграли. Для мене це була не будь-яка перемога.

До них підійшов офіціант, і розмова перервалась.

— У неділю я вас запрошу до себе, — продовжував старий адвокат, — кілька днів тому я знайшов дуже цікавий документ з тих часів і листа, де ваш пан батько дає мені певні вказівки. Ні, він просто скромно пропонує. Я вам скажу, це реліквія для мене.

Вони так швидко попрощались, що Карол і не запам'ятав, чи він старому панові пообіцяв прийти.

Одним з дальших непорозумінь було, що батько рано пішов зі світу, бо прийшов час, коли він хотів йому стільки сказати, стільки запитати, а, може, лише так побалакати собі, як інколи буває між батьком і сином. Про життя, про роботу, про жінок. Так, так, навіть про них. Якщо треба, то й про вчорашній сонячний день. Про все можна було поговорити, але все склалося інакше. Людина інколи думає, що ще встигне поговорити чи зустрітись з тим або тим, потім про все забуде, а коли повернеться знову до того, але бажання вже не можна здійснити — іх вже нема.

Будинок, в якому жив адвокат, знаходився на околиці міста, але, здається, навмисне у такій місцевості, де кілька кроків і вже починається смерековий ліс, бо старий пан любив спокій і він аж ніяк не переймався, що не живе у центрі міста, хоч, може, жити саме там відповідало б його престижу і його славі. Але тут проявилася не так його вдача, бо до цієї ніхто і так би не докопався, але поступова розсудливість, яка притаманна його професії.

У те недільне післяобіддя Карол все ж таки не знахтував запрошенням старого пана. Намагався підійти до його запрошення із своїх позицій, обидві були далекі від сухого прагматизму – зустрінеться з нею (ну, хоча побачить її); адвокат розкаже йому про батька, над яким кожного року появлялась дедалі товстіша історична завіса... Він це не тільки відчував, але починав потрохи й розуміти, що і навколо нього проходить якийсь дивний процес, ні, це ще не процес, це тихесеньке шумовиння, але воно не зникає... Що він очікував від розповіді адвоката, який, як сам каже, був другом його батька... і тут може вийти щось зовсім інакше. Після такого відкриття ти можеш зрозуміти щось зовсім інше, про що й натяку не було, і це тобі не допоможе, навпаки, буде заважати, хоч ти собі у цю хвилину цього й не усвідомиш...

Знайти будинок, у якому жив адвокат, було не важко. Його вілла не тільки відрізнялась від сусідніх, але чимось нагадувала і свого власника. Перед нею пнулись вгору три срібні смереки, хоч кілька метрів за будинком розлягався смерековий гай. Старий пан, здається, хотів почуватись, як у лісовій казці. Це можна було зрозуміти – знайти внутрішній спокій після напруженіх рішень.

Старий пан не сумнівався, що він зайде. Коли Карол натиснув на дзвінок, перед ним з'явилася Бетка (так звали дівчину), але тут же і адвокат. І знову розгубився тільки Карол.

– Каву будете? – запитав адвокат, коли вів його у їдальню, і зовсім не чекав його згоди.

Старий пан не чекав на відповідь, продовжував:

- Чим займаєтесь?
- Філософією й історією.
- У наш час це небезпечно.
- Чому? – Карол вже не міг з усім погодитись.
- Бо аж занадто розумно, – викрутився адвокат від прямої відповіді.

Приміщення здивувало Карла своєю строгостю. Тут не знайдеш нічого зайвого. Довгий стіл, біля нього високі різьблені темно-коричневі стільці стоять мов сторожі. На стінах висить кілька натюрмортів. І, здавалось би все, але саме камін дотворює атмосферу їдальні. Через густі гілки смерек проскочить шпигун – сонячний промінь, понишпорить і знову зникне. Тому й не дивно, що на столі два свічники. Все міг зрозуміти, але запах свічок його знову чогось збентежив. Запах свічок більше, ніж поява Бетки, бо вона ж сюди належить, а свічки... Появилася там разом з матір'ю, яка неслас каву, а вона на широкій таці тістечка. Господар цього дому, старий пан, не вважав потрібним представляти жінок, які зайшли у їдальню і зупинились біля столу. Запах свіжої кави, свічок та солодкуватий запах тістечок зняв напругу, яка ще кілька хвилин тому тут панувала. Карол підвівся, привітався і наче гора з плечей йому звалилась, що пан адвокат не коментує що зустріч.

Її мати була гарною жінкою. Ще й нині збереглася давня краса. Вона ж колишня актриса. Так, так, актриса, хоч сама дуже рідко до цього зізнавалась, рідко поверталась до минулого. Інші на її місці заплюшки показують старі фотографії з прем'єр, акуратно поскладані афіші. Ні, вона мовчить про ті часи.

Її батько був підприємцем, торгував шкірою. Всі, хто шив чи ремонтував взуття, зверталися до нього. Але і шкіряні сумки, гаманці, ремені – усе

це було результатом його торговельних операцій. Торгівля справді процвітала. Для дітей він нічого не жалував. Його двоє синів вибрали собі військову службу. У ті часи це було модно і престижно. Пройтися по місті у формі, зайти у кав'янню, зіграти у більярд. Але життя розігрує свою гру... Наймолодший з синів, Іван, загинув у Татрах під лавиною снігу. А донька сама собі вибрала. Він не заперечував. Подбав про всіх, пішов зі світу, так і не узнявши, що з ними буде далі. Ох, батьки, батьки, життя таке несправедливе... і у артистів поміняє ролі, не зігравши однієї до кінця...

Коли обидві жінки увійшли у ідалю, нічим не були здивовані, навіть тим, що його тут знайдуть. Він догадався, що тут не люблять несподіванок. У них все має свій порядок – і зустрічі, може, і любов. А щодо старого пана, то він точно здивувань не любив, та й іншим не рекомендує зайво їх створювати. Тут нічого не було афектованим, хоч багато з того розраховано на ефект.

* * *

– Бетко, Беті, дорога, чого стоїш, невже ти не чуєш, дитина плаче!

Йому так стало жаль синка, що слова якось важко дерлися з горла, але ж від жалю до злості лише крок.

Скажіть, що це означає, копись десь над ранком людині снятися телефонні дзвінки? і вони, до речі, дуже настирливі. Правда, на другому кінці ніхто трубки не піднімає, ніхто не заговорить, залишається лише неприємне передчуття. А на другий день людина боїться заснути, щоб знову те саме не повторилося.

Передчуття? .. Хтозна. Отак хочеться відкинути такі думки, але здається скоро спокою так і не буде. Буде все інше, але спокій навряд чи знайде. Можливо, він не правий. Це точно, він не правий. Але хай вони також і його зрозуміють, що він не хоче своїх загнати у якусь химерну місцевість, з якої вже пізніше не має вороття. Отакими йому зараз здавались столиця і тут пропонована посада.

У думках знову повернувся до малого. «Хай би ще тут погасав», – подумав і подивився навколо. Він хотів, щоб атмосферу цього будинку ввібрал у себе і цей хлопчик, щоб поніс її далі із собою. Ще хотів, аби їм було краще ніж йому, бо у нього вибір не такий вже великий. Тоді й він заспокоїться. Але вона цього не може зрозуміти і не хоче. Ніби не хотілась прив'язуватись до свого рідного сина, до цих, може для неї і чужих стін.

Страшно, ох, як страшно, коли у близьких, рідних людей породжується непорозуміння. Воно насамперед як боязко-зелена трава, яка ще трясеться від морозу, але коли підсищеш трохи ситуації, лиш несуттєву звістку, навіть це подіє на непорозуміння, як на травицю перший дощик.. Та навіть таке порівняння недоречне, бо трава росте, зеленіє, на очах міниться; непорозуміння скоріш як хижий звір – то появиться, то знову на якийсь час зникає, щоб знову показати себе в іншій подобі.

Їй здавалось, що він зосереджено дивиться на неї, ніби знайшов щось, що досі ще не бачив. Але його тут не було. В думках чогось залетів аж у дитинство. Плач дитини притих і він пригадав, як одного разу влітку мати його повела на село до знайомого вчителя, який, приїжджаючи у місто, обов'язково зупинявся у них. Довго сидів у батьковому кабінеті, здавалось, що розмовам не буде кінця. Інколи вже й думали, що вчитель буде

у них дніювати і ночувати. Але йому було треба таких зустрічей, набрався тут усіх новин, щоб потім їх вдома розжовувати.

Школа стояла серед села. Під розложистим горіхом у сквері під вікнами будинку, у якій із-за високого паркану нічого не було видно, щонеділі вчитель грав у шахи з літнім сільським корчмарем, який вже ту справу доручив своєму найстаршому синові. У піввечір до них приєднувався священик, отець Микола. Розмова завжди була жвавою, бо корчмар знав не менше ніж священик про всі сільські події. Урожай, погода, політика – теми, які порушувалися над отим дощем вимитим і від сонця потрісканим столом. Бувало хотіло й про жінок, але тоді отець Микола почав нервово покашлювати.

Якщо у компанії запанує довга мовчанка, то до людини завітають спекулятивні думки, і вона починає розмірковувати над тим, що було сказано десять хвилин тому і тим самим не вловлює думки, яка саме прозвучала. Тоді людина вдається до різних комбінацій, які її зовсім вибивають з ритму. У такому випадку людина намагається якомога швидше залишити цю компанію і залишитись на одинці із самим собою. Лише й тоді ще усьому не кінець, бо коли людина опиниться насамоті, починає кожному словечку надавати іншого значення. Виходить так, ніби все сказане її особисто торкається, ображає її.

У вчителя було своє поле. І ніяк не дивно, він тут вже сімнадцятий рік. Ні, вже перевалило на вісімнадцятий. Поле здав в оренду селюкам. Ім дай землю, і вони твої. Він так і зробив, і нічого йому не бракувало.

Оцио, майже сонну монотонність час від часу перебивав єдиний син вчителя Арпад, який навчався у гімназії, і якого міське життя настільки вабило, що забував про те, що батько йому готує місце у сільській школі. Батькові неодноразово прийшлося гасити полум'я синових витівок. Арпі, як синка фамільярно звали, щоб відокремлювався від сільських хлопчаків, приходив додому дуже рідко, тому батько частіше навідував місто.

У цю атмосферу сільського вчителя, яка чимось нагадувала, що час ніколи не поспішає, то лише люди починають трішечки швидше снувати, одного липневого дня привела мати Карла з одним і єдиним наміром – не лише з книжок має знати щось про село. Вона довго говорила з пані вчителевою, яка настільки розгубилась від їхньої появи, що й забула запрости у хату. Жінки стояли на мості, пані вчителева весь час про щось розказувала, при розмові розмахувала руками. Вона давно вже позабула на завченні панські способи. Тут, на мості, скорош нагадувала міську базарну бабу, яка завжди скоса і гордо поглядає на сільських жінок, які чогось саме біля неї зайняли місце.

– Побачить життя..., – сказала пані вчителева і нарешті завела її на подвір'я школи, де на коротких сходах стояв пан вчитель і розтягнутою усмішкою вітав обидві.

– Кажеш, життя побачить...правильно... життя треба піznати з усіх сторін, – він вже ніяк не міг позбутись менторства, але й не хотів, адже так довго до того йшов, а тут щоб просто так покінчити із завченим.

Копи щось у житті кожного разу вступало у двобій з непорозумінням, то він, здається, всю енергію ще змалку втрачав на те, і повільно усе його ество ставало складовою частиною того двобою. Аж пізніше він зрозуміє,

а, може, й не зовсім, що це його поганяло до дальнього пізнання, якого результатом було нове непорозуміння.

Перша зустріч із селом та його сільськими ровесниками відбулась у вчителевому саду, який тягнувся за сільськими обійстями, тому й зручно було сільським шибеникам вештатись по деревах, трясти спілі плоди груш, яблунь, бо таких біля їхніх домівок не було.

Вчитель бувало хотів посадити тут різні екзотичні дерева, щоб наочно показати, чому у світі око радіє. Але нічого з цього не вийшло — клімат не той. Учитель хотів порадувати замріяних мандрівників, яких і серед сільської дітвири було не мало, та й він сам мріяв колись побувати в Індії, звідти перескочити в Японію, але опинився і надовго залишився у цьому глухому селі.

Не росли тут японські сакури, але замість плоту в довгому ряду з усіх вирізнялись сливи. Все тут було акуратно розплановано. А внизу, де починався «вчителів сад», так оцю місцевість у селі називали, росла шовковиця. У нікого в селі не росла, лише тут. Нікого це й не здивувало, бо вчитель, священик і корчмар завжди у селі чимось відрізнялися від інших. Так воно було, більше того, селюки навіть самі твердили, що саме так воно й має бути. Що вже тут добавиш? !

Саме біля шовковиці, у селі не знали, як її назвати, то назвали просто «ягодою», зустрівся із сільськими хлопцями, які спершу його і не зауважили, настільки були зайняті солодкуватими ягідками шовковиці. Замурзані, босі, з полатаними штаненятами, то підімались на найвищі гілки дерева, то обережно, мов би закрадаючись, натягувались на край, де манили найспіліші «цукерки».

Отой, що піднявся на самісінський вершечок, його і побачив:

— Ага, вчителів сторож, — гукнув вниз. Але у цьому застереженні не була ні крихітки страху, скоріш викралась туди насмішка.

Він розгублено стояв у білій сорочці, і йому здавалось, що відстань між ним і шовковицею збільшується, зростає і відстань між ним і сільськими хлопцями.

— Все розкаже старому... — сказав худорлявий хлопець, який обома руками тримався гілки й пробував скочити на землю.

— Нічого не скаже. Нарву ягід, таких ще не пробував. Нарву з тих, що найближче до сонця, — попереджав той з вершечка.

— Ого-го, тиха вода береги міе, — прозвучало з крони дерева, і комусь під ногами затріщала крихка гілка.

Василько Мачугів, який був на самому вершечку отого солодкого дерева, підійшов першим і простяг йому повну жменю «ягідок».

— Попробуй, у місті певно так не пахнуть.

Наблизились до нього й інші і уважно придивлялись, як на білій сорочці, новісінських штанцях з'явилися темно-червоні плями. Однак, і тут була різниця — бордові плями на полатаних штанах сільських хлопців, здавалось, вони там завжди були, прилипли до них, а на білій сорочці вирізнялись, били в очі, знову робили його іншим...

Ще один досвід з цих днів, який залишився на все життя. Липнева спека. Василько, отой із самої верхньої гілки шовковиці, так і знайшов з ним спільну мову.

Ідуть вони полем, неподалік густий сосновий ліс, від якого в таку пору прямо валиться на людину задушливий сосново-живицевий запах спеки.

Тоді треба бігти геть, бо нема чим дихати. Людині здається, що все навколо зупинилося і не ворухнеться. Липнева спека із соснового лісу заходить аж під шкіру. Ні, насамперед вхопить тебе за шию, давить її, трішечки спаде, щоб налити на неї липкого поту, який починає неприємно дражнити, роз'їсти шкіру. Куди втекти? Тільки не на широку польову дорогу, бо вона повна пороху, що аж кінські копита губляться у якомусь сіро-синявому поросі. Порох підіймається і його початкова сірість на тлі виблісканих підков синіє, ніби своїми підковами сиплють у цю купу пороху вогонь... Тільки сонце з йому притаманною легкістю перескакує гори і долини, що аж позаздрити хочеться. Ой, мати б його ноги! ..

Він дивувався, що попадає у полон одних і тих же думок, одного і того ж настрою, який заважає зосередитись на основне, на найосновніше у ці хвилини, а йому головою пролітають далекі й дивні епізоди, події, яким раніше не приділяв ніякої уваги. Зараз вони виринають, ніби хотіли щось підказати, але він не міг вловити нитку цих епізодів, і так вони висіли десь у повітря, нічим було їх відігнати – ні новими думками, ні новим настроєм. Все це почало зв'язувати його, у душі поселився якийсь дивний відтінок смутку. Це був той сум, який ніколи не приведе до сліз, але ляже на груди і почне людину повільно давити.

Раніше у такі хвилини виходив з дому і брів вуличками старого міста, ніби німа старовина щось нашпітувала йому. Блукав вуличками старого міста. Вулиця вже кінчалась, перед ним відкривався цілий комплекс старих кам'яних будівель. В одній з цих будівель з довгою задньою стіною було лише одне-однісінське віконце, ні, ще менше, справжнє віконечко, як у пісні, через яке пробивалось жовтувате світло. Напевно у цій фортеці сидить за столом старий згорблений монах і гортає пожовклі сторінки старого рукопису... Чого і це пригадалось, адже і сам вже не пам'ятає, коли востаннє він отак собі вийшов погуляти. Пробує склеїти усі ці картинки, але виходить зовсім незрозуміла мозайка...

Чи, може, нині мріяв про те, чого йому в житті не діставалось? Але життя для нього було щедрим... хіба саме тому мріяв про щось дуже-дуже просте, так би мовити, приземне, що навіть може викликати усмішку, бо його життя нагадувало казку, де майже всі мрії збуваються одним рухом чарівної палички... Все. Треба зйті з неба...

* * *

Вибору не було. Він це прекрасно зрозумів. З ними не можна було розкручувати якісь ігри. Правда, можна було знаходити різні причини, аби віддалити час відходу з рідного міста. Але отакі викрутаси вимагали багато енергії, а врешті-решт щастя і так не приносили – вони лише продовжили агонію розлуки. Він усе це знов, зрозумів. А вона? Розуміє це, або це лише одна з дальших жіночих примх, щоб не брати в увагу реальний стан справи. Просто, їй хочеться саме так вести себе. Як же їй сказати, щоб зупинила свої вибрики, хай вже не поводиться як розпещене дівчисько... З її боку це не було вагання, бо якщо хтось вагався, то це був він. Бо ж він не тільки відчував, але й бачив, як верх бере червона демагогія, як телепні починають вживати слова, значення яких їм було незрозумілим. Про демократичні принципи годі було й говорити. Їх замінило вульгарне, агресивне почуття свободи, рішучості зробити цей світ однаковим для всіх, і для

тих, які цього не бажали, знаючи, що їх чекає сірість, незрозумілий хаос, у який накінець внесуть страх.

Його вражала її безтурботність, хоч здогадувався, що це вона тільки вдає, аби не напускати на себе жах. Вона напевно багато чого й розуміла, адже цілими днями спілкувалась з різними людьми, бо ж не могла всидіти вдома. Здається, її подобався оцей зовнішній коловорот, можливо, саме тому, що він її залякував... Вона любила гуляти людними вулицями, любила, коли люди її впізнавали, віталися з нею, перекинули словечко, два. Напевно з її боку це була лише ширма, щоб не бачити, яка вона розгублена, як ніякові при погляді на все, що навколо неї діється.

Містом гасають зараз різні люди, усім доказуючи своє право. Ніяких доказів у них немає, одні слова, та ще те, що їх більше. Що робити? Пристосуватись? Це треба у такий час вміти, це вже мистецтво. Ха, мистецтво... Це означає загубити або споторити своє обличчя. Краще загубити, ніж би його мали інші спаскудити? .. Хто від цього виграє? ! Пристосується. Ну, десь місяць – два тебе буде муляти, потім привикаєш, як до нових черевиків. Все це може зупинити тільки його суспільний поступ. Ого, і це відносне. Чого стільки переживати, адже не він туди пре, але йому пропонують. А по вулицях у той час гуляють шукачі справедливості...

Він не такий наївний, щоб не зрозуміти, що юрба його змете, якщо він не пристосується, не стане її частиною. Однак він хотів би залишитись самим собою, ну, бодай трохи, бодай короткий час, і не за те, щоб не боятися за шматок завтрашнього хліба. Балачки? Нічого з цього не вийде? Від кого це запежить? Думаете, від нього? Попробуй залишити все й інакше скласти своє життя. Але як, коли ти привик до комфорту, важко позбутись усього, і привикати, привикати... У цей час одні селюки думали, що їх це не торкається, бо пори року ніхто поміння ще не зміг... Але й вони інакше почали розмірковувати, коли час добрався до їхніх мозолів.

Нічого не вдіш, вже так склалося, такий порядок – якщо хочеш кудись попасті, то треба залишити місце, на якому ти ще кілька хвилин тому побував, але сам у собі ти так і залишаєшся на одному і тому ж місці. Гм, але ж хочеться мати свій куток, щоб хоча б деколи почуватися затишно. Це була та мрія, якої годі було сподіватися, але мріяти треба. Він добре пам'ятав, як було раніше, порівнював це із сучасним, і саме у ці хвилини відчував у собі дивне третміння, передчуттям це не назвеш... у цьому було скоріш щось тривожне...

* * *

Уже здавалось, що весна перемогла. Але ні, зима ще знаходила стільки сили, що знову посипався мокрий сніг. Він лягав на дерева, налипав на гілки, отак прикрашав їх. Ім напевно було приємно, бо не протестували, лише інколи різкий вітер розбивав цю дивну красу, забираючи із собою жмути снігу, а вони летіли, як велики білі метелики. Сніг на гілках дерев нагадував бавовну, яку хотіс розвішав по деревах, щоб і їм було веселіше.

Пори року ніколи не беруть в увагу долі людей. Це справді одні селюки ще вірять тому. Але не чіпайте їх, прийдуть у місто, розсіють тут усе своє добро, і аж тоді, правда, вже запізно, зрозуміють, що роздали себе, а їм

залишилось так мало-мало, що з цим навіть додому втекти не можна. Гинуть, доживають у місті, так і не зрозумівши, чого вони тут опинились... Але порятунку вже нема. Їм суджено саме так зникати з білого світу.

Тим паче пори року не беруть в увагу долі міських людей. Між ними ніколи не виникав хоча б натяк порозуміння. Тут існувало наявне відчуження. І не думайте, що це якийсь там художній прийом. Так воно є. Міські люди їх фіксують скоріш посередництвом календаря, рідко дивлячись у вікно.

У ці дні, коли у природі вирував двобій, але вже можна було принаймні догадуватись, хто переможе, Карол думав, що все відбудеться гладенько і швидко, як коли батогом пукнеш. Та ні, їм нічого було поспішати. Поварати тебе, дорогий, у власному соусі.

Однак, блукати, від'їхджати і повернатись – це був якийсь його прояв самозахисту... Зникав, хоч його до цього ніхто не змушував. Там, де єздив, де пропадав, вже й так нічого не знаходив так, як запам'яталось десь на початку. Та ж своя хата не ворог, – коли прийдеш, то прийме. Може, так би хотілось, але оті, які мандрують і повертаються з доріг, їм же не сниться рідна хата, але ще довго-довго їх переслідують дороги. Бувайте здорові, шляхи та дороги... Відлучення ще не означає відчуження. Бодай Карол отак все навколо них розумів. Але для нього не вистачало часу, щоб довше над цим поміркувати.

Хлопець ріс. Читач і досі не знає, як його звати. Ну, Олівер! Таке би й Дікенс не придумав, але тут ніхто про таке і не думав, не вишивав ніяких зв'язків. Ім'я як ім'я. Ну, просто міське, хоч дітей ніхто не питає, але і від них у цей час відповіді годі сподіватись...

Хлопець виріс, не зважаючи на батькову зайнятість і мамину байдужість... Вже залишив довгі і порожні (такими вони були в його уяві) кімнати і виходив грatis у скверик. Тоді ще нічого не міг зрозуміти, що пліт, який його ділив від вулиці, є не лише огорожею, але щоб не зйшлися світи, бо ж він результат іншого світу.

По вулиці гасали хлопці з розбитими колінами, в полатаних штаненятах. Їхня галасливість нікому не заважала, вона навіть контрастувала з атмосферою, яка панувала за високими плотами, по яких тяглися різні куці, декоративні дерева і ще більше ніби заплющували очі тим, які випадково пройшли мимо них. Хлопчаки то біжать за обручем, то просто так палицями вигравають по парканах. І малому Оліверові так хотілось погасати, навіть попробував бігти у сквері біля їхнього плоту, але не так виходило, як у тих шибеників за плотом.

Кожен з нас є властиво продуктом свого життя. Як мало усвідомлюємо собі, що у нас крім крові, завзятості, пульсує ще слабість, у яку так рідко людина зізнається, бо ж все таки краще бути героєм... Але при наших вчинках слід рахувати їх слабістю. Якщо не допустиш такої думки, то потім ніколи не зрозумієш, чому саме так з тобою життя повелось.

А було треба усе це зважити – і власну слабість, і роль великого страху, який у той час не обминав нікого.

ПУБЛІЦИСТИКА

Юрій БАЧА

ХРИСТИЯНСТВО І СЛОВ'ЯНСЬКІ КУЛЬТУРИ (ДО 2000-РІЧЧЯ ХРИСТИЯНСТВА)

17 – 19 квітня ц. р. відбулася в Києві Міжнародна наукова конференція на тему про роль та значення християнства в розвитку слов'янських культур. Конференцію з нагоди 2000-річчя виникнення християнства організував Київський Інститут «Слов'янський університет». Крім учасників конференції з України в її роботі взяли участь також спеціалісти з Швейцарії, Болгарії та соцент г-р Юрій Бача з Пряшева.

Нижче друкуємо дововірь пряшівського учасника конференції.

НЕГАТИВНА РОЛЬ РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКВИ В СУЧASNOMU ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНІ СЛОВАЧЧИНИ

Християнська культура, як і кожна інша давня релігійна культура, всюди у світі вважається величезним культурним багатством народів.

Подібно і в житті русинів-українців Закарпаття, куди до 1918 року належала й сучасна Пряшівщина, – християнська культура стала явищем історичного значення. З'єднавшись з поганською народною культурою населення, християнсько-народна культура русинів-українців створила міцну основу свого культурно-національного життя і була міцним та надійним його захисником перед окатоличенням та асиміляцією, до чого весь час прагнули всі режими й держави, під якими тому населенню доводилося жити.

Переважна частина служителів християнської церкви на Закарпатті були свідомими народовцями, народними будітелями, борцями за національні, але й соціальні права «руського» населення. Михайло Андрелла, Мануїл Ольшавський, Андrij Бачинський, Олександр Духлович, Йосиф Гаганець, Олександр Павлович, Юлій Ставровський-Попрадов, Павло Гайдич, – кожен з наведених був одночасно заслуженим діячем на ниві народної культури.

Отже, якби була потреба доводити велике позитивне значення ролі східної візантійської релігії та церкви в житті нашого українського народу чи, зокрема, в житті закарпатських русинів-українців, можна б наводити факти та аргументи на доказ такого значення релігії й церкви.

Оскільки однак сьогодні серйозних заперечень позитивного значення релігії та її організації – церкви – слава Богу, нема, а з другого боку сучасний стан культурно-національного життя української національної меншини в Словаччині критичний чи за багатьма ознаками навіть трагічний, дозволю собі (сподіваюся, що з вашої згоди), звернути увагу на роль релігії та церкви в сучасному житті тої меншини.

Наперекір тому, що колишнє культурно-національне життя русинів-українців Закарпаття було мідно пов'язаним з церковно-релігійним життям, – в народі ту релігію і церкву називали «руською» вірою і «руською» церквою, – постійлюю тенденцією тут була тенденція латинізації та «озахіднення» східної руської церкви, яку весь час проводила римо-католицька, тобто західна християнська церква, та якій допомагали

також окремі єпископи «руської» церкви, такі, напр., як Степан Панкович в другій половині 19 ст. та Степан Новак – після першої світової війни.

Сьогодні вся релігійно-церковна політика як православної, так, зокрема, греко-католицької церкви в Словаччині проходить повністю під впливом отої другої латинизуючої та ліквідаторської тенденції.

Коли у 1950 році ліквідували греко-католицьку церкву Словаччини, то ліквідували її ще як «руську» церкву. Коли у 1968 році оновлювали ту саму церкву, то оновлювали її (у кошицькому римо-католицькому храмі) вже як словацьку. Після смерті таких «руських» єпископів тої церкви, якими були єпископ-мученик Павло Гайдич (що помер в арешті) та його наступник Василь Гопко, держава запропонувала нам нового єпископа тієї ж церкви отця Йоана Гірку, батьки якого походили з Галичини і були настільки свідомими, що буквар та й інші підручники для своїх діток замовляли зі Львова. На жаль, синок таких батьків, хоч сам змушений призвався, що він русин, бо факти незаперечні, проводить таку виключно словакізаторську та по відношенню до народу ліквідаторську церковну, а тим самим і культурно-національну політику, яку, може, соромився б проводити не один чесний словак.

Представники руських церков Словаччини ініціативно поступаються в основних питаннях віри, обряду, мови церковних відправ, релігійних видань, підготовки майбутніх священиків, самі організують «модернізацію» руських церков, чим підкопують не тільки основи всієї християнсько-народної культури, але й всього культурно-національного існування русько-українського населення Словаччини.

Протягом понад тисячорічного існування та розвитку християнсько-народної руської культури русько-українське населення за Карпатами створило неоцінімі художні та історичні варгості – дерев'яні церкви, іконописне малярство, церковні співи та музику, книжну культуру, систему шкільництва та соціальної охорони старих та немічних людей, систему морально-етичної поведінки населення, – які своїм рівнем не відстають від інших подібних типів культури людства.

Тому антинародна та антикультурна ліквідаторська політика сучасного керівництва руських християнських церков на Словаччині не може не викликати обурення найвищого ступеня та найрішучішого протесту проти намагання ліквідувати тисячорічні здобутки народу та руський характер всього культурно-національного життя русинів-українців Словаччини.

Політика Ватикану стосовно руської віри та руського народу на Сході, як і політика сучасної Словаччини, використовують для своїх цілей перш за все неєдність самих руських християнських церков на Словаччині і прискореним порядком ліквідують один історичний здобуток народу за одним та ще таким способом, щоб вже николи більше не можна було повернути втрачене історичне багатство. Перебираючи церкви від попередніх власників (православних), нові власники (греко-католики) палять старі «руські» книги – докази походження руської віри та руської культури, – замість старих книг, писаних кирилицею, заводять у церкви, якщо та продають вірникам сучасні «модерні» книги, писані латиницею, нищать й різні інші старі предмети, – докази колишнього церковного та світського культурного життя народу – метрики, хроніки, – ліквідують іконостаси, заводять у церковні відправи міністрантів та інші латинізуючі практики, в богословських та інших церковних школах не вивчають історії народу та народної бесіди, до руських вірників на села посилають служителів з завданням переводити тисячорічний східнослов'янський руський обряд на сучасний католицький, чим ліквідують як історичні докази, так і сучасне культурно-національного життя цього населення.

Така політика, зокрема греко-католицької церкви на Словаччині, не випливає з її тимчасових труднощів, викликаних ніби фактом, що її було десятки років заборонено і вона ніби не має на сучасному етапі достаток якісних церковнослужителів. Навпаки, практика однозначно доводить, що йдеться про планомірну продуману ліквідаторську антинародну політику навіть там, де є і книги, і служителі та інші умови дотримання як старого обряду, так і старого календаря, як спільнога використання церковних

будинків, так і оновлення єдності вірників окремих сіл. Греко-католицька церква як новий власник будинків церкви, наприклад, не дозволяє користатися церквами вірникам православної віри навіть у тих селах, де немає вірників греко-католицької віри. Подібно вона не навчає своїх майбутніх служителів церкви ні старослов'янської мови, ні бесіди місцевого населення, ні, зрозуміло, української літературної мови, підготовку до проповідницької та іншої церковної діяльності веде лише словацькою мовою. В книжкових виданнях про історію церкви за Карпатами перекручус факти, навмисне замовчус характер церкви і ніде навіть не натикає на те, що йдеться про тисячорічну свідому діяльність «руської» церкви серед руського населення.

Однак така політика є ліквідацією не тільки релігійно-церковного але й всього культурно-національного життя русько-українського населення Словаччини і як така вимагає діючого втручання до неї не тільки культурної громадськості цього населення, але й відповідних органів захисту культури Європи — таких, як Юнеско, Рада Європи тощо.

Розуміючи небезпеку непоправної історичної шкоди українській (але й європейській та світовій) культурі, спричиненої наступом на здобутки тисячорічної християнсько-народної русько-української культури в регіоні Карпат, представники української національної меншини Словаччини звертаються до відповідників церковних владик християнських церков, з закликом звернути увагу на цю політику і покласти край цій антинародній та антикультурній ліквідаторській політиці сучасного керівництва як греко-католицької, так і православної церкви на Словаччині, прийняти міри для її зупинення та збереження тисячорічної культури народу.

Представники сучасної греко-католицької, рівно як і православної церкви на Словаччині, не можуть не знати, що їхні церкви споконвіku були руськими церквами східнослов'янського обряду, служили релігійним та світським потребам русько-українського населення і що їхнім завданням є стати в обороні тих історичних здобутків, які це населення, також заслугою церковних діячів, здобуло.

Вірники названих церков, рівно як і представники культури цього населення, однозначно вимагають призначати на русько-українські села, як і на змішані русько-словакські парафії, таких священнослужителів, які володіють мовою русинів-українців, обізнані з їхнім життям, з їхньою історією та культурою, з повагою ставляться до духовних скарбів та всього духовного багатства цього населення та усвідомлюють, що завданням священства є служити народові, сприяти розвиткові його духовного життя та його духовної культури. З наведених аспектів керівництво названих церков повинне ввести в школи для священнослужителів відповідні предмети, підготувати відповідні підручники тощо.

Необхідно припинити латинізацію східного церковного обряду, а там, де вже до неї дійшло, повернути на руські села та у руські церкви старовинний церковнослов'янський східний обряд, зберігати, за бажанням вірників, старий календар та старі свята, не приписувати духовних здобутків русько-українського населення — дерев'яних церков, ікон, церковного співу тощо — іншим культурам, не замовчувати названих духовних здобутків, не руйнувати і не нищити їх.

Священики та інші церковнослужителі повинні звертатися до своїх вірників мовою вірників, — на селі, зрозуміло, народнорозмовною. Всі церковні відправи русинів-українців повинні відбуватися рідною мовою населення та старовинним прадідівським обрядом. Мова священиків та всіх інших церковнослужителів повинна бути культурною, повинна відповідати мовним нормам, а не бути сумішшю різних мов та діалектів, переважно словацьких, яку можна чути в церквах, у виступах по радіо та читати у релігійних публікаціях. Така засмічена мова не є достойною, щоб на ній проповідувати слово Боже. Одночасно вона псує мову самого населення.

Священики повинні знати правдиву історію своєї церкви і припинити деформацію церковної та світської історії русько-українського населення Словаччини. Закарпаття та всього українського народу. Подібно на належному рівні необхідно проводити катехизацію населення, зокрема шкільної молоді. Книги з історії руської церкви та з

історії русько-українського населення повинні видаватися мовою населення, і лише для словацьких вірників — словацькою.

Ігнорація «руських» букв і «руської» мови є образливим для грамотного вірника, який знає, що його церква була протягом століть виразним та визначним ширителем та захисником його руської віри та його руської культури. Така ігнорантська політика сучасного керівництва суперечить також християнським принципам моралі та поваги до людини.

Подібно як організаторами всього сучасного церковного життя серед русинів-українців Словаччини є прящівські єпископи греко-католицької та православної церкви, і організаторами вилучення всіх перекручень та ліквідаторських тенденцій повинні б стати саме єпископи названих церков. Вони особисто повинні знайти способи до взаємопорозуміння між собою, що дасть приклад їхнім вірникам до подібного взаємопорозуміння між греко-католиками та православними тих самих родин та сіл. Єпископи названих церков повинні однозначно визначити своє ставлення до названої проблематики також у своїх посланнях, — однак перш за все в своїй практичній діяльності, — забезпечити християнське, культурне та поважне ставлення до історії церкви та народу, до його культури та традицій, рівно як і до його сучасних потреб та бажань.

З належної пошани до історичних заслуг тих церков, які вони на даному відрізку часу заступають, як і з великої поваги до багатозаслуженої діяльності переважної більшості їхніх попередників на цих важливих постах, вони мали б усвідомити собі історичне значення таких або інших своїх кроків і зробити все необхідне і від них залежне, щоб руські церкви на Словаччині, які обидві належать до тої самої християнської церкви, надалі зостали важливими та й вирішальними позитивними факторами та запорукою подальшого розвитку релігійного але й культурно-національного життя всього русько-українського населення за Карпатами.

Русини-українці Словаччини є громадянами Словацької Республіки. Їхня історія та культура є складовою частиною історії та культури Словаччини і як така має повне право на розвиток та на захист перед тенденціями до її ліквідації.

В тому дусі представники влади Словаччини мали б зробити все від них залежне для подальшого розвитку культурно-національного, а в тому числі й релігійного життя цього населення — громадян своєї Республіки.

Русини-українці Словаччини є одночасно частиною українського народу. Історія та культура русинів поза Україною, в тому числі й історія та культура русинів за Карпатами, є складовою частиною історії та культури всього українського народу, що відікали страждань під гнітом різних поневолювачів і не завжди міг дбати про позитивний розвиток своєї долі та долі своїх частин, розкиданих по світі.

Тому й представники України, які, — згідно Конституції своєї країни, — повинні дбати про позитивний розвиток культурно-національного життя кожної української національної меншини та української громади у світі, мали б зайняти державницьку позицію в цьому загальноукраїнському питанні.

Однак, навчені досвідом, що нерідко «гірше ляха свої люди» розпинають свою культуру та свій народ ми знаємо, що окремими закликами до єдності та порозуміння тих людей — представників держави чи церков, — які свідомо організують ліквідацію української національної меншини в Словаччині чи свідомо мовчать про неї, ми не досягнемо зміни їхнього ставлення до свого народу та його культури. Однак непоправні шкоди від діяльності антиукраїнських сил такі величезні, що ми не можемо не протестувати проти такої політики своїх і чужих політиків і на таких нагодах як міжнародна наукова конференція про роль християнства в розвитку слов'янських культур, якої ми є учасниками.

Саме тому інформую шановну громаду представників слов'янських культур про ситуацію в культурі одної частини українського народу, якій загрожує остаточне зникнення, якщо не знайдемо способів, як припинити цю ліквідаторську політику по відношенню до старовинної національної культури українського населення Карпат.

На грані катастрофи

Нічого дивного, що на сторінках «Дуклі» говоримо про сучасний стан книговидання в Україні, бо ж ця проблема торкається усього українства. Ми ж знаємо, як важко у нас дістати українську книжку. Правда, ситуація набагато складніша, ніж би на перший погляд здавалось. У багатьох людей в уяві про майбутній українській книжки ще по інерції збереглись уявлення радянських часів. Тому й не дивно, що людині, яка розглядає ці питання, так би мовити, з відстані, здається інколи дивною ностальгією за чимось, що вже не вернеться і за якою не видно реальних конструктивних поступів.

Заголовком «На грані катастрофи» ми аж ніяк не хочемо драматизувати обстановку, в ніякому випадку не хочемо створювати візії катастрофічних сценаріїв, але скоріш глянути правді в очі. Не перебільшимо, коли скажемо, що та-кої зневаги до такого феномену культури, яким безперечно є книга, ніде у світі людина не зустріне, як в Україні. Навряд чи це робить велику славу незалежній Україні... І не думайте, що це не болить і українців Словаччини.

Недавній «круглий стіл», який відбувся 13 квітня 2000 року в Києві на тему «Українське книговидання сьогодні і завтра», ще раз засвідчив, що від декларування і приймання законів треба нарешті приступити до контролю їх виконування, щоб і в галузі українського книговидання зрушити з місця.

Ці і багато дальших питань ми порушили під час зустрічі з представником

Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України, відомим українським письменником, колишнім народним депутатом українського парламенту Петром Осадчуком (на фото).

• *Петре Іллічу, декому може здаватись, що останнім часом аж занадто говориться про долю української книги.*

– Вже пора дуже чітко собі і людям сказати, хто ж найбільше винен у тому, що наша українська книжка дійшла до такого стану. Книжка стає дедалі недоступнішою для переважної більшості населення. З кожним роком зменшується її тираж, реалізація книг все більше уповільнюється. Сьогодні на одного жителя України випускається менше одного видання, десять років тому назад було десь коло чотирьох. У 1999 році в Україні на тисячу жителів випущено 409 книг, у Росії – 2729. За останній рік кількість виданих в Україні книг упала з 45 млн. 100 тисяч (загальний обсяг 1998 року) до 18 млн. 70 тисяч (обсяг 1999 року) різноманітних видань. Особливо помітно зменшився випуск літератури за найважливішими тематичними напрямками – довідкова, енциклопедична, навчальна, науково-технічна. Як бачимо, минулий рік не став переворотним у книжковій справі країни. Протягом цього періоду на книжковому ринку продовжувалася стагнація.

• *Що руйнує українську книговидавничу галузь?*

– Це непомірні податки. В Україні на книжку накладено чи не найвищі податки у всій Європі. Наприклад, в одинадцяти країнах податок на додану вартість не справляється взагалі, а в державах Європейського Союзу він не перевищує п'ять відсотків. В Росії ж література фактично звільнена від усіх податків, в тому числі й на прибуток. За деякими даними, на кожну реалізована

ну українську книжку в минулому році припадало 4-4,5 видань російських видавництв. Це підтверджує, що книжковий ринок українських видань перестає існувати як такий.

• Одним з важелів сприяння книговиданню є випуск книг за державним замовленням в рамках національної програми випуску суспільно необхідних видань, яка вперше почала реалізуватись з 1997 року. І тут не обійтися без проблем. Яка ж основна проблема при виконуванні цієї програми?

– Недостатнє бюджетне фінансування. З лімітів на книговидання було виділено лише 35 відсотків, при цьому протягом року кошти виділялись лише цільовим призначенням на фінансування видань за окремими дорученнями Уряду без врахування потреб комітету щодо фінансування видань, включених до цієї національної програми за 1999 рік. Обмежене бюджетне фінансування, зрозуміло, не покриває і мінімальних потреб у випуску актуальної літератури для загальнодержавних потреб. Ситуація, що склалась у минулому році цільовим виділенням коштів, привела до дискредитації самої ідеї формування національної програми випуску суспільно необхідних видань, оскільки запропоновані видавництвами видання втрачають свою актуальність.

• А яка ж ситуація у поліграфічному комплексі?

– Складна. Наприклад, у спеціалізованих поліграфічних підприємствах, які за державним замовленням Міносвіти надрукували підручники для шкіл України, до цього часу з ними не проведені розрахунки за виконані роботи в повному обсязі.

Серйозні проблеми існують у розвитку поліграфічного комплексу, не зважаючи на те, що сьогодні в Україні діє розгалужена система поліграфічних підприємств різних форм власності

(блізько 2000). Переважна більшість книжкових та газетно-журналних видань друкується, як правило, на базі спеціалізованих державних підприємств, матеріально-технічний рівень яких не завжди відповідає вимогам сьогодення. Це обумовлено тим, що технологічне устаткування, яке експлуатується на поліграфічних підприємствах, дороге, в Україні не виробляється. Складні економічні умови, проблема неплатежів, зростання цін на основні поліграфічні матеріали, податковий тиск, низька купівельна спроможність населення – це ті фактори, які негативно вплинули на процес переоснащення поліграфічних підприємств.

• Якими шляхами приходить українська книжка до свого читача?

– Гострою проблемою у книговидавничій сфері є реалізація друкованої продукції. Прийняття директивних документів щодо комерціалізації та приватизації підприємств торгівлі, громадського харчування, без врахування специфіки книжкової торгівлі, привело до руйнування налагодженого мережі книгорозповсюдження в Україні. Якщо на 1 січня 1991 року мережу державної книжкової торгівлі складало 1100 підприємств, то на сьогодні в державній власності залишилось чотири підприємства. В регіонах руйнуються цілісні майнові комплекси, якими були колишні обласні книготорги. Окремо приватизуються бази, книгарні, навіть бібліотечні колектори. У процесі приватизації перепрофілюються і взагалі зникають книгарні.

З метою подолання цих негативних тенденцій у книговиданні відбувається й оці «круглі столи», щоб чим скоріше прийняти такі кроки, щоб вийти з кризового стану.

Розмову вів Іван Яцканин

Юрій Андрухович

Близько до тексту

Юрій Андрухович – поет, прозаїк, есеїст, перекладач. Народився 10 березня 1960 р. у Станіславі (нині Івано-Франківськ). Закінчив редакторське відділення Українського поліграфічного інституту у Львові та Вищі літературні курси при Літературному інституті в Москві. Працював газетярем, деякий час очолював відділ поезії івано-франківського часопису «Перевал», був співредактором часопису тексту і візі «Четвер».

Автор поетичних збірок «Небо і площа» (1985), «Середмістя» (1989), «Екзотичні птахи і рослини» (1991). У 1985 році разом із О. Ірванцем та В. Небораком заснував літературне угрупування «Бурлеск – Балаган – Буфонада» (Бу-Ба-Бу).

Прозові твори: цикл оповідань «Зліва, де серце» (1989), параісторичне оповідання «Самійло з Немирова, прекрасний розбишака» (1991), романі «Рекреації» (1992), «Московіада» (1993) та «Перверзія» (1996).

Твори Андруховича перекладено і видано у Польщі у Німеччині, Канаді, США, Швеції, Росії, Австрії, Угорщині та Фінляндії.

Есеїстика Ю. Андруховича виникає внаслідок його частих подорожей до інших країн і поступово складається в майбутнію «книгу спостережень» над нинішніми особливостями світового культурно-історичного ландшафту. «Дезорієнтація на місцевості» – перша спроба такої книги.

Мене цікавлять людські обличчя – і в прямому сенсі, і в будь-якому іншому. Мене цікавлять прояви людського в людині. Я не надто вірю в титанів, симфонічних велетів, «прометеїв духу», «гігантів мислі» – жива людина зі своїми, як тепер це називають, заморозками видається мені завжди цікавішою, завжди повнішою, завжди привабливішою. Жива людина невичерпна.

У пошуках Шевченка з живим людським обличчям я звертаюся знову до колись читаного, але вже свого часу забутого тексту – до його щоденника, ним самим не без французьких впливів названого «Журналом». Це – всього лише неповний рік із його життя, але дуже важливий рік звільнення з військової служби, адаптація до іншого (хотілося б вірити – вільного) існування, це кілька мимолітніх «закоханостей проїздом», навіть, здається, одне «справжнє кохання» (з дещо неприскінними наслідками), це, зрештою, велика подорож з надкaspійської пустелі на північний захід, до Петербургу з його академією,

юрій андрухович

ДЕЗОРІЄНТАЦІЯ
НА МІСЦЕВОСТІ

оперою, Ермітажем, інтелектуальними колами, трактирами, ресторанами, званими обідами, вечерями, розвагами – усім, що снилося в неволі і повсякчас виринало з місива спогадів «Самому тепер не верится, а действительно так было. Я из грязного чердака, я, ничтожный замарашка, на крыльях перелетел в волшебные залы Академии художеств [...] И что же я делал? Странно подумать, я занимался тогда сочинением малороссийских стихов, которые впоследствии упали такой страшной тяжестью на мою убогую душу» Це надзвичайна драма Вона нічого не перекреслює, але наскільки збагачує!

Я роблюсь адептом несуттєвого. Мені страшенно важливі ці дрібниці, розсипані по всьому щоденнику. Я намагаюся скласти з них обличчя. Воно подобається дедалі більше.

Мені, наприклад, подобається, що він курив сигари Лазаревський прислав йому до війська цілих 25 штук, і він зумів розтягнути їх надовго («отличные сигары, настоящие гаванские»). Він навіть зумів підкорити нечисленну гарнізонну публіку: «Все же вообще находили, что мое сигара к лицу и что с сигарой в лицо я похож на вояжера порядочного тона»

Мені подобаються його трохи абсурдні, але цілком щирі суперечки з «Естетикою» якогось Лібелльта. Мені подобається, що в астраханському шинку він розчулився від механічної музики – «машину накрутил какой-то молодец в солдатской шинели, и она задребежала увертию из «Роберта-Дьявола». Мені так само подобається його нахил до пародіювання і стилістичного змішування: «...и сегодня еще колеблется десница от позавчерашнего глумления пьянственного».

Мені шалено подобається його постійно уважне вдивляння у навколошне жіноцтво. Так дивляться справжні чоловіки. У Нижньому Новгороді, щоправда, «не только красавицы или хорошенъкой, даже сносной не встретил. Уроды и, как кажется, большей частью старые девы». Зате в Петербурзі (метрополії!) – «толпы прекрасных, молодых и свежих, как цветы, женщин». Уявимо собі – цілі натовпи!

Мені подобаються ці перелітні жіночі персони, ледь еротизовані фактурою тексту. Вони виникають там і сям, іноді цілком непередбачувано – «мамзель Ахен Шауббе, розвушка немочки, мальчик в юбке», пані Голіховська, «страстно-чувственно-электризующая огненная женщина», «некая девица Саша Очепетникова, отчаянная особа, немилосердно пьянствовавшая и отчаянно на каждой станции изменявшая, не разбирай потребителей». Мені ще більше подобається ця елегантна і чим не фалічна метафорика:

«...я пошел к madame Гильде, где и положил якорь на ночь».

Але найбільше мені подобається сюжет із райським садом. Це коменданський город у Новопетровській фортеці, де в очікуванні близького дембеля Тарас Григорович дніє й ночує, пішовши з настоїдлої казарми. Кінець червня, пахне нагрітою землею й тисячею південних рослин. Світає вже о третій, і о третій він прокидается. І тут настає повний кайф – саморобний зошит, писання щоденника, чай («благословляю судьбу, пославшую мне медный чайник»), багато чаю, цукор, писання і ранок. Shevchenko is OK. Тут ми його й полішивимо, в цьому раю, він уже майже вдома, йому пишеться, і дайте йому нарешті спокій з вашими ідолами та патріотичною метушнею. Він у раю і всіх вас звідти бачить.

ХУДОЖНЯ ПРОЗА ІВАНА ЯЦКАНИНА

П'ятдесятіліття від дня народження Івана Яцканина спонукає нас, щоб ми оглянули, проаналізували, оцінили й вказали на місце його творчості в контексті нашої та навіть загальноукраїнської короткої прози й сказали про вклад його прози у передову культуру світу. Усвідомлюємо, що розкрити духовне багатство, емоційну наснаженість, насиченість і значимість художнього твору звичайними словами не так просто, ба навіть неможливо, але попробуємо, хоча б вказати на них. Тим більше нам тяжко, бо Іван Яцканин – це не такий собі звичайний письменник – новеліст, але глибокий психолог, тонкий знавець людської душі і життя нашого народу, занадто чуттєва людина, що зображає не лише звичайні, буденні пригоди та події, але завжди зуміє обрати таку проблему, яка має вагоме значення. Цю проблему потім на малому просторі доведе за допомогою мінімуму художніх, але дуже влучних образів зобразити та й розкрити.

Для тих, які не знають, хто такий Іван Яцканин, подаємо кілька біографічних даних. Народився 28 серпня 1950 року в мальовничому селі Ряшів Бардіївського округу, яке зберігає давні традиції нашого підкарпатського українського населення, в селянській родині. Ця прекрасна природа, чудові люди і їх традиції пізніше не раз лягли в основу багатьох його творів. Після закінчення середньої школи в Пряшеві продовжував навчання на Педагогічному факультеті Університету імені П. Й. Шафарика в тому ж самому місті, який закінчив 1972 року. Потім працював діякий час редактором Чехо-Словацького радіо в Пряшеві, учителював у селі Мальців Бардіївського округу, був редактором окружної газети «Поддукельське новіні», пізніше редактором Відділу української літератури Словацького педагогічного видавництва і завідувачем цього ж відділу в Пряшеві. Зараз він головний редактор журналу «Дукля» та працює старшим викладачем Філологічного факультету Університету ім. Матея Бела в Банській Бистриці.

Іван Яцканин вступав у літературу з короткими оповіданнями ще на початку 80-х років, спочатку на сторінках журналів «Дукля», «Дружно вперед», у колективному збірнику молодих авторів «Молоде вино» (1982) та по радіо. Він одночасно пробував свої сили і як перекладач художньої літератури з української мови на словацьку і навпаки та як публіцист, де теж здобув чималих успіхів.

Коли Іван Яцканин заявив про свій письменницький талант, українська література Чехо-Словаччини вже здобула значних успіхів та художнього рівня у всіх родах і жанрах, вже ставала складовою і рівноправною частиною чехословацького літературного контексту та вписувалася в контекст загальноукраїнської літератури. Природно, що виник інтерес до нашої літератури і серед читачів та й критиків Словаччини. Чехії й України, тому вийшло кілька перекладів з нашої художньої літератури словацькою, чеською і угорською мовами, вийшли окремі твори в Україні. Згадаймо хоча б основні видання творів наших авторів, які вийшли в Чехо-Словаччині: «Pod spoločným nebom. Antológia drobnej ukrajinskej prózy autorov žijúcich v Československu», Košice, 1979, «Srdce ako slnce. Antológia poézie básnikov ukrajinskej národnosti v ČSSR», Bratislava, 1982, «Ráno pod Karpatami. Výber z poézie a prózy ukrajinských spisovateľov východného Slovenska od roku 1945», Praha, 1983, «Ukrajinská literatúra v ČSSR», Bratislava, 1981, «A Kárpátok éneke (Pieseň Karpát. Antológia ukrajinských básníkov v Československu)», Bratislava, 1989). Після названих колективних збірників почали виходити твори окремих авторів. Насамперед це були поетичні твори Степана Гостињка «Neorámovaný prostor», Praha, 1983, «Inventarizácia», Košice, 1987, Йосифа Збіглея «Len z lásky k človeku», Bratislava, 1983, потім вийшли і прозові твори Василя Зозуляка «V krvavej hmle»,

Bratislava, 1977, «Slozy a úsměvy», Bratislava, 1983, Федора Іванчова «Jantárová cesta», Košice, 1986. Але зовсім першим книжним твором нашого автора, який вийшов словацькою мовою був роман Михайла Шмайди «Тріщать криги». Братислава, 1959 року. Дещо пізніше вийшли переклади творів Степана Ганущина «Vysoké schody», Košice, 1989 та «Korene. Antológia krátkej próby autorov ukrajinskej národnosti ČSSR», Košice, 1990. Крім згаданих збірників чи вибраних творів вийшло ряд творів наших авторів у різних журналах і газетах нашої країни, в Україні, Угорщині, Югославії, хоч правда, не в такій мірі, як би бажалось і було потрібно. Кожен твір нашого автора на сторінки словацьких або чеських журналів було треба в 50-80-х роках дуже насторілько пробивати, шукати політичної та особистої підтримки того або іншого політичного чи культурного діяча або редактора і твір нашого автора повинен був бути на вищому художньому рівні ніж, скажімо, твір словацького чи іншого закордонного автора. Окремою проблемою був художній рівень перекладів творів наших авторів, які не завжди відтворили, передавали художність творів і часто їх спотворювали. Видавання творів наших авторів словацькою, чеською та іншими мовами було для Івана Яцканина теж сильним імпульсом для писання високо художніх творів і вони відносно скоро справді появлялися на сторінках словацької преси.

В 80-х роках підвищився інтерес до працівської української літератури і на Україні. З'являлися аналітичні та й інформативні статті в журналах, як «Вітчизна», «Жовтень», «Пропор», «Київ», «Слово і час» та уривки творів окремих авторів. Навіть вийшли самостійні збірники «Відкритий дім» (Ужгород, 1982) і «Карпатська замана». Збірник творів українських письменників Чехословаччини. Київ, 1990. 384 с.). Коли перший збірник складався лише з поетичних творів, то у другий увійшли твори 36 авторів – поетів і прозаїків, в тому числі й твори І. Яцканина з ґрунтовною передмовою поета та величного шанувальника художнього слова наших авторів Д. Павличка.

В той час, коли Іван Яцканин вступав у світ художньої літератури, наша проза, зокрема коротка проза, завдяки творчості Єві Бісс, Михайла Шмайди, Юрка Боровича, Федора Іванчова, Василя Гренджі-Донського, Степана Ганущина, Андрія Куська, Івана Прокіпчака, Василя Дацяя, Йосифа Шелепця, але й поетів Федора Лазорика, Михайла Дробняка, Іллі Галайди, Мирослава Немета та інших, уже художньо дозрівала і здобула значного художнього рівня. Гадаємо, що Іван Яцканин мав на чому будувати свої твори та продовжувати високий художній рівень нашої короткої прози. Без попереднього розвитку і досвіду нашої прози навряд, чи би здобув таких проникливих успіхів.

У нашому українському повоєнному оповіданні сформувалися приблизно такі основні стильові напрями, як психологічно-реалістичний, лірично-романтичний і сатирично-гумористичний та й такі тематичні групи, як антифашистська боротьба, повоєнне життя нашого народу, люди старого і нового села, формування нових політичних і моральних відносин після лютого 1948 року, критика і сатиричне висміювання міщенства, буржуазних пережитків різних кар'єристів та інші негативні явища.

Прозаїки, як Ю. Борович, Ф. Лазорик, А. Кусько, М. Дробняк, В. Дацей, С. Ганущин, І. Галайда, М. Немет та інші, зображені людьми старого чи післявоєнного села, антифашистську боротьбу, використовували більше романтично-ліричних елементів реалістичного письма ніж інші. Вони розвивали на нашому ґрунті традиції української прози, репрезентованої творчістю Ю. Яновського, О. Довженка, О. Гончара, М. Стельмаха, І. Чендея та інших. Романтично – лірична тональність творів не перешкоджала нашим прозаїкам правдиво зобразити навіть окремі складні, гострі, сувері події, конфлікти і колізії. Ми гадаємо, що саме завдяки ліричному забарвленню вдалося Ф. Лазорикові у творах «Мишко Медвідь», «Тока-

їцький етюд», Ю. Бороличеві в оповіданнях «Ягідка», «Віночок», «Пайка хліба» та в інших творах, а також й дальшим нашим прозаїкам викликати у читача не лише співчуття, але й ненависть до фашизму, який нищив, вбивав невинних людей, в тому числі й дітей. Але передусім вдалося їм правдиво відтворити страшне воєнне лихоліття.

Психологічно – реалістичну лінію в нашій короткій прозі розвивали Є. Бісс, М. Шмайдя, І. Прокіпчак, В. Зозуляк, В. Дацей, М. Немет, І. Гриць-Дуда, С. Ганущин та інші, які більше дотримувалися реальних фактів, використовували поетику реалізму, намагалися об'єктивно створити засобами реалістичного письма атмосферу, психологічно-соціальні настрої людей чи конкретні події.

В жанрі сатирично-гумористичного оповідання виступали передусім Ф. Іванчов (збірки «Отакі діла...», «Грішні душі», «Колька»), В. Зозуляк (збірки «Буває і так», «Світло і тіні») та інші.

Правда, у нас нема «чистого» прозаїка, який би писав у стилі лише одної з наведених стильових течій чи дотримувався одної тематичної групи. Це було викликано і тим, що вони майже щодня зустрічалися з людьми, які брали участь у війні та в будуванні повоєнного життя, були свідками багатьох подій, які лягли в основу їх творів. Зрозуміло, що все це залежало від теми і проблеми, яку вони зображували. Тому той же автор, написавши психологічно-реалістичне оповідання, в той же час створив і гумористично-сатиричне (Ф. Іванчов, В. Зозуляк та інші), або психологічно – реалістичне чи романтично-ліричне (Ю. Боролич, Ф. Лазорик, Є. Бісс, М. Дробняк, В. Дацей, М. Немет та інші) оповідання. Коли оглядаємо продукцію авторів короткої прози за повоєнний період, приходимо до висновку, що саме в цьому жанрі наши письменники досягли найбільш переконливих і виразних художніх успіхів, що цей жанр був найбільш рухомим, який безпосередньо реагував на події життя чи почуття людей. Автори самі на підставі свого художнього досвіду моделювали свій власний художній світ людей на війні і після війни в нашому краю. Наші прозаїки у своїх оповіданнях (поки що не говоримо про новелу, нарис, гумореску тощо) задокументували не лише історичний час нашої людини, але й дали естетичну оцінку добі, людині та її почуттям. Докладніше про коротку прозу говоримо в статті «Коротка проза українських письменників Чехословаччини». Література і час. Пряшів, 1986, с. 299-313).

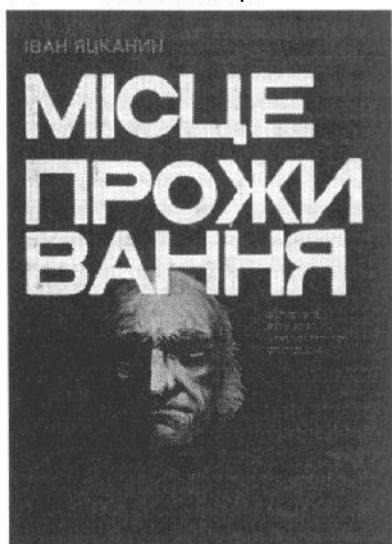
Як бачимо, Іван Яцканин мав від кого вчитись, на кого рівнятися та далі розвивати все те добре, передове, художньо варте, що створили наші прозаїки. Але він, зрозуміло, не міг задовільнитися досягнутим, у нього від самого початку були далеко вищі амбіції, він вивчав досвід авторів словацького, чеського, українського, російського, польського та взагалі світового оповідання. Тому не дарма окремі дослідники чи рецензенти (Т. Сапига, Д. Федака, М. Вербовий, М. Дудников, Т. Кобаль, В. Гарянський, С. Макара, В. Конопелець, М. Роман та інші) творів І. Яцканина знаходять у його оповіданнях щось спільне з творами Г. Мопасана, А. Чехова, В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Хвильового, В. Підмогильного, О. Гончара, І. Чендея, А. Платонова та багатьох дальших авторів світу. Всіх немає рації тут перелічувати. Хочеться згадати за всіх хоча б думку М. Дудникова, який вбачає у творчих пошуках І. Яцканина «надзвичайну близькість до творчих злетів російської літератури». М. Дудников через призму російської літератури, зокрема творів А. Чехова чи А. Платонова, оцінює його вклад у сучасне світове оповідання («Саксагань», 1995, № 3-4). Гадаємо, що вже сам факт, що окремі дослідники його твори дорівнюють до тих великанів світового оповідання, означає дуже багато для нашої літератури. Тому попробуємо розглянути його досі надруковані твори під таким кутом зору, чи вони справді відзначаються такими рисами і головне, що нового вносить І. Яцканин у розробку цього найпоширенішого жанру не пише в нашій, але й в усієї українській літературній продукції.

Іван Яцканин досі видав вісім збірок художніх оповідань («Місце проживання», (1987), «Наталка вже не плаче» (1988), «Усе залишиш» (1991), «Шрами і тіні» (1994), «Втеча» (1995), «Дерев'яний смуток» (1997), «...як збиті пси» (1998) і «Вернісаж» (2000) та дві книги перекладів: «Полегшуючі обставини» (1994) і «Високі сходи» (1989). Першу книгу склали оповідання кращих словацьких авторів, які переклав на українську мову. Це своєрідна антологія сучасного словацького оповідання, яка дає змогу українським читачам познайомитися з художнім мисленням словацьких модерних авторів. Другу книгу перекладів складають оповідання Степана Ганущина «Високі сходи», перекладені І. Яцканіном на словацьку мову. Крім того він переклав і надрукував кілька десятків оповідань, публіцистичних нарисів і статей в українській і словацькій пресі. Гадаємо, що перекладання на обидві мови було для нашого прозаїка доброю художньою школою і змусило його ще глибше проникнути в творчу лабораторію кожного письменника і себе духовно та художньо збагачувати..

Іван Яцканин довго готувався до видання першої книжки. Ми такої думки, що він добре зробив, коли не поспішав з виданням своїх перших творів. Виступив аж тоді, коли був переконаний, що своїми творами приносить щось нове, оригінальне, своє, чим збагачує нашу прящівську та одночасно чехословацьку і загальнов Українську літературу. Потім мов гейзер вибухнуло з нього все нагромаджене в душі – болі, пристрасті, радощі і мрії нашого українського народу під Дуклею, які зобразив у контексті загальнолюдських проблем. Він кожною свою збіркою оповідань завжди зробив дальший новий крок вперед у художньому пізнанні, відкритті і відтворенні душі людей нашого краю, передусім села, їх звичок, моралі, мислення, поведінки, мови, суперечностей, колізій і зламів у психіці людей села, сільської вдачі та народної духовної і матеріальної культури взагалі. Кожною збіркою вдосконалював своє моделювання персонажів, соціальних, психологічних і національних конфліктів, колізій, зіткнень, протиріч; краще і глибше вмотивовував їх поведінку, вчинки та почуття; моделював ці людські колізії та свій власний художній світ, як ніхто в нашій художній літературі.

Хоч центральним персонажем чи подією в кожній збірці є людина села або наше село, він завжди по-новому підходить до цієї проблеми, він ніколи не повторюється, а завжди чимось новим здивує читача, бо завжди знайде і зобразить те, чого нормальна людина не помічає, вживе такий художній образ, метафору, порівняння, символ, приказку, прислів'я, які не знайдемо у іншого автора. Він по-своєму провіряє людські характеристики в складних соціальних, психологічно-моральних ситуаціях, щоб якнайповніше виявилася їх позиція і характер. На перший погляд здавалось би, що Іван Яцканин продовжує писати в традиційному плані, формах та жанрах, але це поверховий погляд. Ми зразу переконаємося, коли порівняємо оповідання із першою збіркою «Місце проживання» з оповіданнями «...як збиті пси» або «Вернісаж» і побачимо відносно значну різницю. Добре робить прозаїк Іван Яцканин, що не задовольняється досягнутим і як справжній художник весь час шукає нових форм і виражальних засобів, щоб розкрити складний характер людини, її почуття та завжди з іншого боку, бо усвідомлює, що складнішої істоти в нашему світі, якою є людина, не має. Це шукання, на нашу радість, принесло нові творчі відкриття І. Яцканінові. В першу чергу поглибив психологічну канву своїх творів, психологічні походи своїх персонажів, перейшов од простішого оповідання до складнішої форми короткої прози – новели. Читаючи їх, зразу приходять нам на думку деякі твори В. Стефаніка, М. Хвильового, чи І. Чендея, від яких наш автор, очевидно, щось «поперхнув», але не повторював, скоріше далі розвивав їх тони і поступи в нових умовах і на рідному ґрунті. Наприклад, ще слабкі струмені психологізму в перших творах, вже на повну силу виявилися в оповіданнях-новелах останніх збірок. Так само це торкається ліризму, якого слабкі,

майже непомітні тони присутні в перших творах, знаходять свій поки що найсильніший прояв у творах двох останніх збірок. Тому одні дослідники, оцінюючи його твори, підкresлювали його реалізм, другі – романтизм, треті – ліризм, четверті – модернізм, інші вважали його іронічним, дальші сатириком, бо знаходили у його творах не лише щось нове, оригінальне, привабливе, але й вище наведені риси та тони. Але підемо по порядку і спробуємо накреслити шлях художнього зростання нашого ювіляра.

Перша збірка оповідань «Місце проживання» (1987) зразу викликала інтерес серед читачів і критиків у нас та й за кордонами нашої країни. Вони підкresлювали не лише глибоке коріння, яке запустили його персонажі в русько-українському селі під Карпатами і не можуть з ним розлучитися, де вони не були, яку посаду вони б не займали, але й те, що більшість персонажів після війни була дезорієнтована, бо старі устої, мораль заникали і нові ще не були сформовані, що персонажі опинилися в культурній і цивілізований порожнечі і марнували своє життя шуканням виходу із даного положення (В. Гарянський). Гірше, що ця дезорієнтація тривала не день-два, але довге життя, що серед персонажів панує страх, смерть, боротьба, страждання і проблема власного існування. Копи ще в перших творах персонажі були дезорієнтовані, то в наступних автор

показав, як вони здобували певну цілеспрямованість, набували дедалі більше амбітності і що той шлях був довгий, складний і не всім під силу, що окрім персонажі поступово міняли ієрархію цінностей і вартостей. До кращих творів збірки на нашу думку належить багатозначне оповідання «Копали студню». В. Гарянський у своїй рецензії захоплюється символом драбини, який має, на його думку, означати дорогу до Бога і місця блаженства, але вона його зрадила, бо поламалася. Ми гадаємо, що центральним символом і метафорою твору є чиста джерельна вода, як джерело життя і щастя, бо старий Сливчак хотів не лише жити і, копаючи студні з чистою водою, приносити людям життя, радість та щастя. Автор поставив питання, чому ті люди, які іншим роблять добре, самі стають жертвами долі і гинуть, як це трапилося з Сливчаком. Символ чистої, джерельної води виступає і в наступних творах І. Яцканина.

Другим і дуже важливим символом в багатьох творах І. Яцканина є хата і земля. Ці символи проходять усіма його збірками. Вони виступають у різних естетичних функціях і змістовних навантаженнях. Так, в оповіданні «Срібна верба» старий Кряк аж ніяк не може розлучитися зі старим млином, бо він належав кільком поколінням до нього і коли б його продав, то зрадив би своїх дідів-прадідів. Зрада для нього найвища кара! Так само хата вистуває символом у дальших творах, як «Скрипка», «Земелька» та інших. Для багатьох персонажів І. Яцканина власна хата означає символ життя. «Яка така хата, але це моя хата», твердить старий Возняк в оповіданні «Скрипка». Автор підкresлює, як сильно розвинулось почуття приватної власності, як утверджувалося віками переконання, що хто має хату чи земельку, то він людина, а коли її немає, то він ніхто. Так само земля, хата і все, що здобув Ванька Садів із твору «Земелька» було для нього святе. Так би можна було перепічувати твір за твором. З тим «святым» людей в період сільсь-

кої колективізації примушували розлучатися, що викликало сотні людських трагедій.

Що вражає читача в збірці оповідань «Місце проживання» є те, що в кожному творі виступає стара, літня людина і переважно чоловіки. Гадаємо, що тим автор хотів не лише віддати честь своїм предкам, відтворити їх життєвий досвід, моральні устої, національні традиції, менталітет свого народу, які в період технічної революції зникають і не встигають виробитися нові та й ще їх сприйняття та здійснювати. Хотів письменник показати, як передається з роду в рід добро, боротьба за добро і щастя людей, як передаються традиції і як ніякі технічні революції нездатні викоренити із життя суттєве, типове для русько-українського народу. Гадаємо також, що прозаїк в окремих оповіданнях збірки хотів показати звідки він вийшов, які має корені, що тим хоче закликати людей, щоб зберегти для дальших поколінь традиції своїх предків, хотів показати, яку любов і пошану вони віддавали своїй землі, хотару, звичкам і типовим традиціям національного життя.

Збірка оповідань «Наталка вже не плаче» (1988), яка складається із 14 творів для дітей молодшого шкільного віку, доводить, що письменник І. Яцканин здатний написати цікаві твори і для дітей. В ній виявилися не лише педагогічний такт, але й художній хист прозаїка. Книжка повчальна і для дослідника його творчості, бо в ній автор декларував ряд своїх естетичних постулатів. Центральним персонажем виступає Наталка, яку цікавить навколошній світ, все, що бачить, почує, все хоче знати і дід та батько її в міру своїх знань відповідають, пояснюють, розкривають перед дівчинкою новий, досі незнаний світ. Світ для діда і батька починається з рідного села і до того теж ведуть свою онуку чи доньку. До найкращих казок-оповідань ми сміло можемо зарахувати такі твори, як «Мій дід Робінзон», «Біля млина нема броду», «Хата хаті сказала...» та інші. Взагалі всі твори збірки цілком оригінальні і значно збагачують казкову творчість нашого народу, бо вірю, що багато з них може стати народними казками. Треба додати, що до І. Яцканіна лише Федір Лазорик, Юрко Боролич, Василь Гренджа-Донський та інші написали по два-три оповідання для дітей, але вони були призначенні для старшого шкільного віку. Кілька віршків для дітей молодшого шкільного віку написали І. Мацинський та Ф. Лазорик, які, правда, започаткували літературу для дітей, але Івана Яцканіна, все ж таки треба вважати пionером української літературної казки на нашему терені. Цікава і будова, композиція казок. Вони ніби ідуть одна за одною, ніби їх автор розповідає своїй доньці перед сном.

Твори цієї збірки аж ніяк не бідні на художні засоби, зокрема на символи, метафори, порівняння, які використані з метою ліпшого і глибшого зрозуміння світу і його явищ, з якими дівчинка зустрічається і хоче про них більше знати.

У збірці оповідань «Усе залишиши» (1990) автор продовжує разроблювати тему селянської людини в післявоєнний час, надалі моделює селянські типи, які не завжди здатні були перекрочити тінь свого тіла, своє бачення і сприймання світу. Вони намагалися зрозуміти і побачити світ, його складності лише з власного двору та з власного «пня». «Здавалось, що Куртій і пень – то одне ціле, що пень – частина його буття... З пня він бачив цілий світ, з пня його й розумів. І яким вели-

радість, печаль, горе, життя і смерть. У кого немає пня на дворі, того люди не вважають за газду, за порядну людину.

Проблеми сільської моралі прозаїк відтворив у оповіданні «Не лякайте лелек». Брати Дмитро і Василь, іх батько Ванько Маник та сусід Ковбань – її виразники. Сільський юнак Дмитро, який тяжко працював у лісі, наперекір усім традиціям покохав учительку Меланку, яка прийшла у село та й ще з дитиною без батька. Познайомилися вони під час танців, і Дмитро вирішив залишити тяжку роботу в лісі та податися у місто. Батькам це, зрозуміло, не подобалось, бо вони хотіли, щоб він залишився працювати на газдівстві. Тому батько казав: «Не випускай землі з рук, бо потім твої власні діти тя проклянутъ», або «Тримайся землі, то не впадеш». Всі йому докоряли, посміхалися, але нічого не допомогло, він пішов працювати у місто, «зміряв усю республіку» – Кладно, Острава, Кошиці і нарешті повернувся додому, де його чекала Меланка. За той час дитина – Надія виросла, вийшла заміж і перебралася у місто. Прозаїк вдало викреслив такі типи людей, як Дмитро і Меланка, намагання Дмитра шукати півшої долі і щастя з коханою Меланкою, страждання його родичів від їхньої великої і чистої любові.

Проблеми політичної моралі повоєнної доби автор розробив в оповіданні «Чепіги і палець». Прозаїк викреслив два типи селян: Андрій Сова та Петро Яблуновський. Перший репрезентує тих, що залишилися працювати на полі, а другий – тих, що стали політиками, забувши на своє походження. Перший представляє старий світ, мораль і режим, який не хотів коритися новим порядкам. Він держиться старої сільської етики, яка казала, якщо чесно будеш працювати на полі, тоді земля зародить, його девізом стало прислів'я: «як поореш, так і пожнеш». Він усвідомлював, що легше «молоти язиком» ніж «втискати плуг до землі», ніж тримати цілий день чепіги в руках, але своєї землі він не зрікався. Письменник кількома штрихами розкрив проблему політичних репресій, які мали місце на селі під час колективізації сільського господарства. Даремно обое виросли з одного дерева, їх дороги розійшлися.

Хата в багатьох творах збірки виступає символом у різних варіантах: як простір, де панує порожнечча, зима і смерть («Мороз ліпше вміє»), як простір тепла, миру, спокою і доживання людини («Асфальтовий хлопець», «Будуй хату, Іване»), як показ ідентичності людини («Стежки незабутні») тощо.

ким і складним той був би не був, це старому ніяк не заважало розглядати усе навколо із свого пня... Від пня все видно – хто селом йде, хто куди і як заглядає. А зараз стільки чужих людей селом бродить...» (с. 7). В цій картині прозаїк розкрив усю душу, мислення і кругозір діда Куртого. Хоч якби твердо не був переконаний, з пня на дворі аж ніяк не можна зrozуміти усю складність людського життя. Автор, очевидно, веде до думки, що людина сьогодні вже мусить перекрочити свій поріг, поширити свій горизонт знань, щоб змогла робити правильні висновки, інакше буде рабом своїх обмежених думок, свого вузького бачення й оцінки світу. Гадаємо, що в такому світі, в якому жили дід Куртій, Йосиф Кончишин, Андрій Сова, Петро Яблуновський («Чепіги і палець») тяжко жити, не буде порозуміння і гуманізму. Однак, символ пня може мати й інше значення та тлумачення. Пень, як символ ґаздівства, навколо якого все відбувається на ґаздівстві –

Поряд з символом хати часто у творах згаданої збірки виступають такі символи, як вітер («То вітер задув», «Серце з горла вискочить»), дерев'яний стілець («Мандри у совість»), страх («То мій страх»), кольори («То мій страх»), студня, стодола, драбина, смерть («Мороз пішне вміс») тощо.

Образ вітру («То вітер задув») символізує у творах І. Яцканина несподівані, навіть фатальні зміни в суспільстві, але й в людях. Образ вітру за задумом автора приносив надію, що прийде час і він змінить життя на добро і щастя.

В декотрих оповіданнях іноді письменник зобразив духовну чи фізичну порожнечу, зокрема у старих людей, хоч їх наділив великим життєвим досвідом, емоціональністю та любов'ю до свого дому, показав певну безвихідність персонажів. Ці проблеми, які розробив наш прозаїк, хвилюють й письменників світової літератури. Наведені ознаки прози Івана Яцканина, на нашу думку, вписуються в світову літературу і взагалі в сучасну культуру світу.

Кожне оповідання збірки написане в іншому композиційному і стилевому ключі. На відміну від творів попередніх творів на цей раз І. Яцканин більше намагався розкрити душу людини, її чуттєвість і багатство, але як було треба то й її ницість та підлість. Із усіх творів збірки відчувається біль автора, що наше українське село вимирає, тому переважають персонажі старшого й похилого віку, які з собою беруть на той світ не лише пам'ять, досвід, але й духовну культуру, мовне і фольклорне багатство. Прозаїк вболіває за екологію природи, але й людської душі, цивілізації, бо людина не вербова лозина, що вона прийметься на будь-якому ґрунті і в будь-якому краю. З творів можемо робити висновок, що коли це зрозуміємо, то буде менше людських трагедій і природних катастроф.

В оповіданнях збірки «Тіні й шрами» (1994) автор створив три типи сільських персонажів, які мали місце і в попередніх його збірках, хоч і не так окреслених. Це персонажі, 1) які все своє життя прожили на селі, 2) які вийшли із села і працюють в місті, але живуть на селі, 3) які виростили на селі, живуть у місті, але цілком не порвали свої зв'язки із селом, не стали типовими міськими людьми і надалі залишилися селянами. Створюючи ці персонажі, автор дав наяву, що він любить село, сільських людей, але не ідеалізує їх, не плаче за старим патріархальним селом. Правда, вболіває, що воно вимирає, а з ним й ряд національних ознак нашого народу – мова, віра, звички та й деякі моральні устої. Для творів цієї збірки характерна поглиблена психологізація всіх людських процесів та вчинків та й те, що письменник дивиться на ці процеси і вчинки очима персонажів, що викликало на нашу думку появу нового жанру оповідання – монологу, внутрішнього монологу. Найяскравіше це видно в оповіданні «Графік смерті», яке можемо вважати монологом самогубця, який наперед вбив батька, а потім себе. Причиною конфлікту між ними, який привів до трагедії, були соціальні і морально-етичні колізії і конфлікти, які мали місце між батьком і матір'ю, а результаті надмірного довгорічного вживання алкоголю. Ось, як прозаїк малює критичну ситуацію:

«Я вже никого не бачу, нічого не чую, лише його огидне хропіння, потім кров, яка тріскає аж ген під ікони, на старезне дзеркало. Я не чую крику матері, так міцно пристала сокира до рук.

Тихо. Така тиша може бути тільки після смерті. Я не вмер, знову починаю вловлювати подих ночі. Липкі руки заважають зосереджено думати. Наді мною стоїть мати, дрижить і шепоче: – Синку, синку, ми тата вбили, – в її голосі я не вловлюю жалю, скоріш безпорадність, ніби хотіла додати: « А що тепер, синку?»

Розплюючу очі і бачу матір.

– Мамо, моя мамо...

– Ходім, синку, зараз поїзди не запізнюються, – мати пробує допомогти мені встати.

– Ми до когось в гості? – задурно питаю матір, бо я постійно не вловив ходу її думок.

– Поїзди їздять за графіком.

– Га?

– Бери тата за плечі, я за ноги. Бери, хай не буде на нас. Покладемо його на колії.

– Люди і так будуть знати. Догадаються, – пробую мудрувати, але мати стоїть на своєму.

– Крім неї його в селі ніхто не любив, – ледве вловлю її слова, коли вона підіймає важке тіло...

Стою у стодолі. Защморг вже на ший. Чую, як земля дрижить під вагою поїзда. Але мене це ніяк не зворушує, знаю точно, коли він приїздить на те місце. В протяжному гудку поїзда зникає мій останній рик: « Тату, ми поїдемо тим самим поїздом».

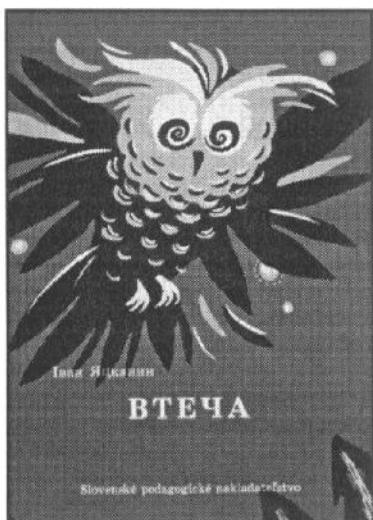
Автор, очевидно, поставив питання, чи можна змити кров чи гріх пролитої крою іншою кров'ю, хоч і власною. Прозаїк на це питання не дає відповіді, залишає відповідь за самим читачем.

Другий такий монолог знаходимо у творі «Любов по дротах», в якому розповідається про знівечену людську долю сільського хлопця з широкою душою, чуйним серцем, великим горем, який все життя ходив по світі, але справжньої любові не дочекався. Ця щира розповідь викликає у читача не осудження, але скоріш співчуття, що його спіткала така гірка доля. Ми згодні з думкою В. Конопельця, що прозаїк не засуджує, ані не вправдовує змальованих персонажів у цьому творі. Залишає читачу, щоб той зробив для себе відповідний висновок.

В інших оповіданнях збірки зображені конфлікти, в центрі яких стоїть людина села і навколишній світ, людина у відношенні до сусільства, людина і природа («Тіні і шрами», «Мед і сіль» тощо).

Вперше в нашій повоєнній прозі письменник І. Яцканин використав епіграфи з «Біблії», які, як на нас, вдало створюють атмосферу, настрій духовний та й навіть філософський.

Збірка оповідань «Втеча» (1995) викликала ще більший інтерес в Україні і Словаччині, ніж попередні збірки. І це закономірно, бо І. Яцканин вже виріс на зрілого майстра пера. Нові твори – це роздуми про духовність, про вічні й неэмінні цінності людського буття, про радощі і болі, розчарування й протиріччя нашої сільської, але й міської людини. Всі твори збірки об'єднує не лише тема села, але й мотив втечі – мандрів. Так, кудись весь час втікав Пав-

ло («Брати»), Давид втікає від дружини («Хід королевою»), старенька мати і син актор («Родинне свято»), Марек («Дерев'яний смуток»), дід Кулик та жебрак Осиф («Мандри за втраченим замком») теж втікають, шукають заспокоєння, прагнуть до щастя. Кожен відходив, мандрював, щоб когось або щось знайти і потім повертається додому. Людина, за задумом письменника, завжди кудись відходить, втікає, приходить, але й повертається, одна збагачена позитивним досвідом, добром, щастям, друга – злом, інша просто втікає від спеки, нещастя, хвороби, плину часу так, як річка від свого джерела, сміг від сонця, гадюка від людини чи своєї шкіри, словом, все рухається у живій природі. Твори таким чином мають під собою філософське підґрунття – діалектику вічного руху і розвитку. Ще ніхто в нашій літературі до I. Яцканина цей мотив втечі, вічного руху так всебічно не зобразив у художніх творах.

Другий мотив, який домінує в збірці – це мотив гармонії природи і людини та шукання гармонії в людській душі. На підставі поведінки персонажів окремих творів збірки можемо констатувати, що там, де немає гармонії душі, там немає й гармонії між людьми та й між людиною і природою, там доходить до дисгармонії, до конфліктів, як це бачимо в оповіданні «Хід королевою», «Дерев'яний смуток» й в інших творах.

Третій мотив, як і загальна тональність – це сум за швидко плинним і безпоротним часом, нерозривність людини зі землею, природою і вічністю.

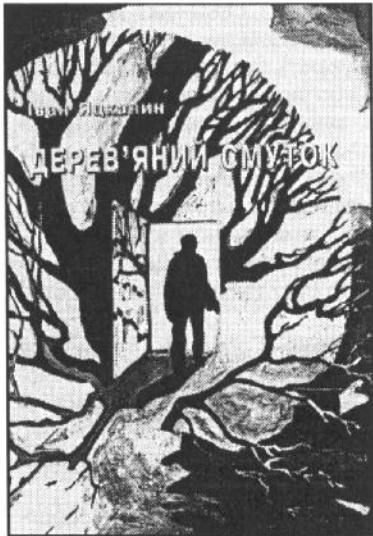
Із загального сумно-елегійного духу, яким пронизані твори збірки «Втеча», віділяються два твори, а саме «Хід королевою» та «Затяжний дощ». Обидва написані в реалістично-іронічному, ба навіть, як твердить Т. Кобаль (Ратуша, 1996, № 30), «саркастичному ключі». Прозаїк I. Яцканин, виходачі із сентенції

«Яке коріння – таке і насіння», викрив морально-етичні проблеми вихідців із села, які в місті зраджують заради кар'єри свої сільські моральні норми, стали обивателями, міщенами, кар'єристами, чиновниками, «науковцями», які думали, що за гроші все можна купити чи продати, навіть любов, власну дружину чи доньку. Для них важлива була мета, а не засоби, які вжили, щоб її досягти. В першому творі таким був Давид, у другому – професор.

До кращих творів збірки зараховуємо й оповідання «Дерев'яний смуток», в якому автор розробив проблему краси в природі, в душі і житті людини та художньому творі. Для того теж використав дві сентенції: «Вода все зміє, лише злого слова ніколи» та «Хижка не церква – люди не ангели».

Що характерне для оповідань збірки «Втеча»? Гадаємо, що крім сумно-елегійного тону, реалістично-іронічного зображення, прийомів парадоксу, ще й посилені на психологізація обставин та поведінки персонажів, економія опису, раціональність художніх образів, не зловживання прийомами ліризму, романтизму, багата метафоричність, використання художньої деталі, які додали творам більшої стрункості, динамічності, образності та багатосмислового значення. Далі це асоціативність та емоціональність. До того ж ще вдалося письменникові відтворити глибоку правду народної душі, правду національного характеру русина-українця, який хоч був віками гноблений, цькований різними політичними системами, режимами, церквами та хто зна ще й чим, але зберіг свої національні риси.

Від виходу першої збірки «Місце проживання» до збірки «Дерев'яний смуток» (1997) пройшло рівних десять років. Збірка вийшла в Ужгороді і була призначена передусім для читача України. Збірка складається з кращих оповідань із попередніх збірок. Читач України мав так змогу перечитати і переконатися, якого за той час I. Яцканин, як письменник, зазнав творчого розмаху і зросту, як зумів на малому просторі за допомогою вдалих метафор, символів, прислів'їв, приказок та різних сентенцій зобразити і розкрити душу людини, її болі, страждання, радощі, розчарування, надії і мрії; як зумів створити неповторних персонажів, носіїв

національних рис, як поступово виробляв свій художній стиль (оригінальна символіка, метафорика, мотиви, інтелектуалізм) та як його творчість не лише вписувалася в загальноукраїнський літературний контекст, але й як його збагачував неповторними персонажами, ситуаціями, художніми образами, які притаманні лише йому. Не дивно, що збірка була позитивно сприйнята українською критикою та читацькою громадськістю, що було і відзначено Літературною премією Григорія Сковороди. Іван Яцканин так став першим нашим лауреатом Літературної премії Григорія Сковороди.

Читаючи ще раз твори збірки «Дерев'яний смуток», ми бачимо, як прозаїк І. Яцканин поступово формував, зміцнював та поглиблював свою концепцію художнього зображення, щоб на малому просторі відтворити важливі події, багатство позитивних чи негативних почуттів, щоб все це зобразити без лишнього драматизму, трагізму, але динамічно, як саме життя, щоб дотримати в кожному випадку закони художньої правди. Вражає нас і те, як із рідного села виходили його герой у світ і переважна більшість поверталася додому, як місцеві проблеми окремих персонажів зумів розв'язати у загальнолюдському контексті. Твори книжки підтверджують, що нема периферійного автора, хоч живе на периферії, є лише периферійне художнє мислення, зображення і розв'язання конфліктів. І. Яцканин належить до тих щастливих авторів, які вийшли за рамки периферії і творять на рівні і в контексті світової літератури.

Новий крок вперед у художньому пізнанні і зображенні людей села, їх ідентичності, менталітету, моралі, мислення, мови, сільської вдачі, духовної і матеріальної культури зробив Іван Яцканин у збірці оповідань-новел «... як збиті пси» (1998). Цей крок виявляється, на нашу думку, в тому, що він майже по-новому моделював, створював свій власний художній світ, відмінний від українських авторів Пряшівщини та наївіть від авторів загальноукраїнської літератури. Відмінний він уже у підборі тем, проблем, конфліктів, художніх персонажів, стилістичних засобів, динамізму, драматизму і жанрів. Він по-своєму, оригінально перевіряє створені ним людські характеристи у складних соціальних і моральних ситуаціях, поглибив філософську і психологічну канву творів, психологічні процеси своїх персонажів, перейшов од простішого жанру оповідання до складнішого – новели. Ми гадаємо, що збірку на той раз складають скороші новели, ніж оповідання. Відчуваємо в них далекі відгомони новел М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Хвильового, В. Підмогильного чи О. Гончара, І. Чендея та й деяких російських чи словацьких новелістів. Тим він вивів пряшівську українську коротку прозу навищий рівень,

який дорівнює світовій прозі. Вже перший твір – новела «Добрим я вже був» доводить, що І. Яцканин виrushив на новий шлях творчого шукання – до символіки, метафорики, яку раніше часто-густо використовував, на той раз ще додав імпресіоністичні й експресіоністичні малюнки, які разом створюють чудову картину. Вже заспів до твору наводить лірично-імпресіоністичну та філософсько-психологічну атмосферу, в якій виникає короткий вибух любові, клич серця і розуму, проблема самітності чоловіків зрілого віку. Сучасний суспільний режим створює такі ситуації, на які не всі наші люди готові відповідно реагувати, сприйняти і тому доходить не раз до розчарувань, до трагедій, як у випадку Павла, копицьного пілота. Наш політичний режим не бере огляд на особу, людину, не бере її в достатній мірі під свою опіку, і вона губиться, не раз кінчає життя трагічно. Його персонажі розчаровані не лише ситуацією, але й самим собою, не бачать реальної своєї перспективи. В запитанні Павла до Андрія: «Можеш собі уявити, колишній пілот і розвозить хліб, булки?» так багато трагізму, болю, жалю, кривди і безвихіддя, що читач змушений зрозуміти не лише трагізм нашої доби, але поспівувати йому. Ця сцена кореспондує з дальшою сценою, в якій Павло колись літав, а зараз «...кучеряве волосся і руки пахли свіжо спеченим хлібом». Правда, Павло усвідомлював, що він виконує корисну роботу, але вона йому не приносила радості і задоволення, як колись, робив її з примусу, щоб вижити, він себе почував ніби «збитий пес».

Твердження героя « я вже був добрий» багатозначне і багатовимірне. Воно зразу викликує запитання, чи варто бути добрым в наш час. Так сьогодні каже чимало людей і виrushує часто на неправильний шлях. Бути добрым вимагає від кожної людини багато сили, витримки, навіть геройства. Не кожен здатний бути добрым. Хоч автор не дає відповіді на це запитання, між рядками можемо дочитатися, що вимагає від людей, щоб були добрими, підкреслює потребу добра, бо без нього не можна нам жити. Ця позиція нашого письменника ріднить із справжніми демократами й гуманістами, які вболівали і боролися за добро людей.

Дальша проблема, яка хвилює нашого автора в збірці новел – це проблема самотності людини в сучасному суспільстві. Вона дуже актуальна, болюча, драматична і не раз трагічна. Успішно ця проблема розроблена в новелі «Трамвай гризути монети», в якій персонажі Ярослав, Кость і Оля багаті на почуття, а все ж залишаються самотні. Вони не здатні як слід любити, робити, дружити, не здатні реалізуватися на повну силу і тому вони нещасні. У кожного з них по-своєму «душа чогось плакала, нила» та не знаходила задоволення чи вихід із ситуації.

Морально-етичні проблеми зображені в ряді оповідань-новел, як «Сторож цвінтаря», «Втрата пам'яті» та інших. Коли в минулому селянські персонажі були здебільшого життєлюбами, працьовиті, чесні, великі трударі, знавці народної мови, фольклору, законів природи і намагалися жити в злагоді з ними та творити добро, жити в колективі села, хоч суворі соціальні умови не давали їм можливість завжди виявити свою доброту, міські персонажі новел Яцканина частіше опиняються в самотності, найчастіше через неможливість реалізувати своє «я». Письменник показав, чому міська людина частіше опиняється в скрутній аж аморальний ситуації, ніж селянська. В місті ніхто не є застрахований перед моральним падінням, ані журналіст, ані художник, ані урядник, ані підприємець, ані священик, ані дипломат, ані молодча чи літня людина. Автор створив для своїх персонажів (Павло, Ярослав, Оля, Кость, Михайло, Алойз, Василь, Степан, Петро, Андрій, Ільдіко, Марія та інші) неповторні ситуації, в яких випробував їх моральні характеристи. В оповіданні «Сторож цвінтаря або у розлучення зелені очі» вимodelювано три типи мужчин, які з'єднала старість та цвінтар. Кожен з них пройшов свій шлях життя, у кожного була своя доля, натура, характер, які виявилися і під час зустрічі на цвінтарі, але всіх все ж чекає однакова доля – смерть і поховання на цвінтарі.

Дуже важливу проблему, «проблему пам'яті», прозаїк порушив у новелі «Втра-

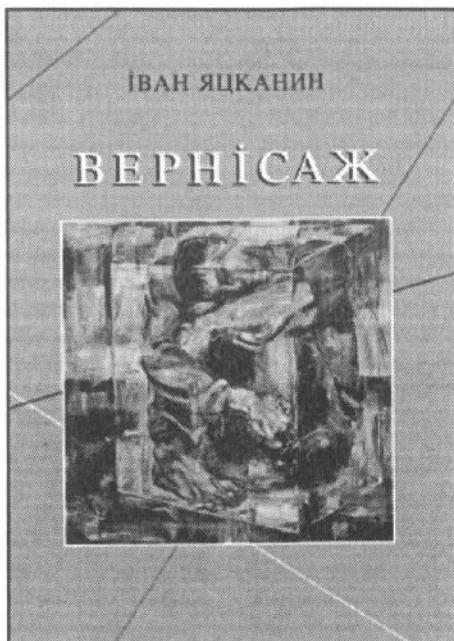
та пам'яті». Погано, на думку героя Василя, коли пам'ять загубить якийсь комп'ютер, але трагічно для людини, на його думку, коли людина втратить пам'ять про своїх рідних, мову і про свій край.

І в цій збірці прозаїк І. Яцканин звернувся до свого улюблена символу хати. Хата – це символ газди, кожного працьовитого селянина. У кого нема хати, то того ніхто не поважає. Той символ прекрасно використано в новелі «У долині воронячих вічок», де один з персонажів каже: «Раджу тобі щиро і відверто – не продавай хату, або якщо вже так припекло, то продавай так довго, щоб ніколи не продати, мине час, і що у тебе залишиться? Будуть гроши, але не буде вже місця куди прибитися, зупинитись на мить. Купиш нове місце? Чуже купиш, а рідне вже не купиш. Але ж було ж рідне! Насміхаєшся? Знаю я твою уїдливу посмішку. Заболить, постійно болітиме, смійся, ображай, але я завжди буду з тобою, бо ти можеш таких дурниць натворити, що не дай боже. Не продавай хати. Кажеш, маєток пропадає. Продаси хату, але великого щастя не наживеш. Та ж по суті всі люди у житті нещасні. Є дуже багато таких, які в цім не признаються, обманюючи самих себе». Таких сцен чимало у вище названій збірці.

Ще одна риса заслуговує на увагу, яка виразно дала про себе знати в збірці оповідань «...як збиті пси». Це любоване ставлення автора до природи та її майстерне зображення. Зображення пейзажу природи не є самоціллю для письменника. Воно відіграє важливу роль для відтворення настроїв та почуттів окремих персонажів, для показу гармонії і єднання людини та природи. Хоч і раніше звертався прозаїк Яцканин до пейзажних малюнків, на цей раз якось по-новому підійшов до зображення настроїв природи. Ось приклад: «Північний вітер вичистив і випрасував небо, виблідливий місяць виглядав як художнього смаку позбавлений твір. Вітер у кромах каштанів грався у примхливого парубка, перескачував з одного дерева на друге, аж поки не зникав десь за містом, де міг по-справжньому погасати» (с. 32). Або на іншому місці: «У таку пору колись вже весна справляла зелений банкет, а зараз ніби десь зупинилася. Біля дороги гуртами німо стовбичили греки з пискучим чорним пір'ям, очікуючи шабашу. Тут і там з-під коліс відскочать по кілька гайворонів, кланянувшись дзьобами. Праворуч починається сосновий ліс. Стоїть як оберег від усякої нечесті. Але все раптом зникає, за спиною лишається сосняк, ліс, поздовж дороги вже височать клени. Зараз ще через їх густу й розлогу корону було видно далекі поля. Їх порепана темно-сіра кора чомусь навіяла похмурий настрій» (с. 42).

Для більшості творів збірки нетипове і несподіване закінчення дії, без морально-дидактичної настанови, щоб читач сам зробив для себе потрібний висновок.. Ще раз хочеться підкреслити майстерне психологічне змалювання більшості персонажів та чудову градацію колізій, суперечностей, інтриг, зав'язків, які зобов'язують читача активно проникати у твір.

Поки що остання збірка оповідань «Вернісаж» (2000) має дещо симво-

лічну називу, бо в її творах дефілюють персонажі, ніби на вернісажі картин якогось маляра. Більшість оповідань вже була протягом останніх років надрукована в журналі «Дукля», але і так зазнали менших, як правило, редакторських поправок, шліфувань тощо. Вони зараз виглядають ще довершеніше, краще ніж у першому надрукованому варіанті. До кращих творів збірки зараховуємо такі, як «Категоричний імператив, або колиплачуть чоловіки», «Errare humanum est» («Людині властиво помилатись»), «Прощавай, Америко», «Вернісаж», «Співай, хлопче» та інші, бо кожне з наведених оповідань написане в іншому художньому ключі, іншим стилем і дають нам можливість побачити творчий діапазон нашого прозаїка. В творі «Категоричний імператив, або колиплачуть чоловіки» автор порушив дуже важливу проблему, проблему дотримання екології не лише навколошнього середовища, але передусім людської душі. Часто люди забувають, що мають, лише тоді це усвідомлюють його вартість, коли його втратили. Так було у випадку Михайла, коли втратив свою дружину. Після її смерті він глибоко переживав, що її недостатньо поважав, любив і шанував. Для нього стало імперативом, що за життя треба поважати людей, а не коли вже вмерли. Робив все, щоб уникнути того, щоб його люди жаліли. Цього він «боявся більше, ніж заздрощів, бо співчуття в'істється у душу, як хвороба, як черва точить дерево, і робить людину безсилою. Слабих ніхто не поважає», а він хотів бути сильним, хоч уже не бачив перспективи, бо був похилого віку і все прожив.

Михайло ще сильніше переживав після втрати своєї дружини нещасне життя своєї доньки Насті, яка була ще гарніша ніж її маті, але вийшла заміж за «непотрібного Митю», який випивав, не знаєчи, чи з горя, чи з радості, чи просто, що живе». Михайло на поминках болісно згадав своїх начальників, які йому давали накази «виконати, зробити, доставити, забезпечити...» так часто, що аж втратив свою ідентичність. Начальники мінялися, але накази залишалися. Коли зустрів свою майбутню дружину, почав думати, чи має ці накази виконувати. Не помогло. «Сильні запропонували тільки один шлях...» Михайло зрезигнував. «Зі мною – все. Я вже доїхав. Але він (тобто його непотрібний зять – М. Р.) все таки міг повчитися на моїх помилках». І в цьому творі не обійшовся без використання вдалих прислів'їв: «Просто, слова впали, як сніг з воза», «Вона була гарна, як в цвіту черешня, а метка, як вивірка», «Одні сліпі очима, інші серцем», «Учи коня тягти, коли вже не має сил» та інші, які допомогли авторові краще, переконливіше характеризувати ситуацію чи подію.

В наступному творі «Людині властиво помилатися» центральним мотивом стала думка, що людина завжди в боргу перед кимсь чи перед чимось. У боргу ми перед батьками, родичами, близькими, багатьма знайомими і незнайомими людьми, перед радістю, смутком, весняним громом, перед літньою порою, перед красою, перед огидністю та й хто знає перед чим. У кожній людині свій шлях, свій квіт. Павло помилявся в собі і в людях. Залишив своє село і подався в Судети, бо манила його чужина, багатство, але ані там не знайшов щастя, радості, бо вмерла дружина Марійка, а Ітка не принесла йому те, що він очікував. Причиною було те, що Павло не вмів любити, кохати ані дома, ані на Судетах, любив лише роботу, поле, ліс. Повернувшись додому під Дуклю, де знов жив сам, бо не знайшов друзів...

В оповіданні «Прощавай, Америко» традиційною композицією і стилем зобразив трагедію багатьох наших людей, які виїхали з різних причин та з різною метою в Америку. Дід Василь виїхав за роботою в Америку, де в майнах заробляв гроші, щоб після повернення додому купити клаптик землі, але його онук Миколка йшав вже за мамою, яка дома залишила батька і двох дітей. Жаль, вона в Америці забула на своїх дітей і чоловіка та вийшла заміж. Її чоловік Ваньо гадав, раз мати не хоче своїх дітей, то означає, що вони не його і вигнав їх з дому. Його син Миколка не знайшов матері в Америці, повернувся додому, розчарований мамою і батьком, покінчив життя самогубством, не дочекавшись матері з Америки.

Цікаві проблеми розробив І. Яцканин у своєрідному для автора оповіданні «Вернісаж», в якому від першої особи зобразив пригоду письменника, яка відбулася в галереї під час вернісажу. Це дало йому змогу висловити свої погляди на питання правди мистецтва і відношення митця до дійсності, коли художній твір і уява глядача збігаються, а коли ні, далі це питання свободи творчості митця, звільнення людини від суспільних рамок життя тощо. Автор торкнувся проблеми шукання краси, вірності, правдивості і типовості художнього твору, прототипу і художнього образу та переконання автора, що кожен художник творить за своїми почуттями, за законами краси природи. І. Яцканин, як свого часу Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський чи пізніше О. Довженко, О. Гончар та інші, розробив проблеми художнього відтворення дійсності за законами краси.

Зовсім іншого характеру оповідання «Співай, хлопче». Це власне оповідання-діалог, яке має лише авторські ремарки. Це діалог батька із сином Іваном, тобто людини з багатим життєвим досвідом та молодої, яка вступає на шлях життя. Життя треба жити, щоб його зрозуміти, каже батько. Для батька сільська корчма – це «відкрита книга життя». З усім тут можна зустрітись. Тут усі розумні, хитрі. Є ще хвалівки, які весь час хвальяться і кожен з них принаймні чемпіони світу. Різних тут побачиш – політичних оглядачів, до яких ніхто ніколи не прислуховується. Є ще сильні, які кидають стільці й дивуються, чому ж не повертаються бумерангом... є такі, що напившись, плачуть як дощ і жаліють себе. Повен музей воскових фігур». Народиться в місті на думку батька, ще не означає, що людина позбулася свідомості селяка. До речі, наш ювіляр в кількох своїх попередніх творах теж піднімав проблему свідомості селяка. Вона його весь час пристрасно хвилює і, очевидно, що з нею зустрінемось і в майбутньому.

І в цьому творі автор використав цілий ряд прислів'їв і народних сентенцій, які допомагають йому розкрити цілу картину. Як ось: «Коли не знаєш дорогу, не поберайся з дому», «Від самого не втечеш», «Ореш землю, а вона тебе також пересорює», «Чужими руками легко вогонь загрібати», «На цвінтарі вся історія», «Співай, бо у пісні багато сліз».

І інші оповідання збірки доводять, що автор весь час шукає нові художні форми, нові художні прийоми, що збагачує наше уявлення про складність людської душі і мрії наших земляків під Карпатами.

Які висновки можна зробити із сказаного про творчість І. Яцканина?

Насамперед, що він самобутній і неповторний художник слова, що кожним твором і збіркою збагачує не лише нашу пряшівську українську літературу, але й, загальноукраїнську прозу новими художніми відкриттями, новими художніми образами, персонажами, конфліктами, колізіями, суперчностями, що він прихильник діалектичного розуміння гармонії і дисгармонії між людьми, між країнами, що він прихильник творчого підходу до художнього творчого процесу, що він гуманіст-демократ, що він великий знавець психіки наших людей, нашого фольклору, мови і культури взагалі. Все це забезпечує його творам високу читабельність, популярність та вплив на читача.

Нарешті хочеться сказати щось особисте. Я радий, що був при народженні і надрукованні перших творів І. Яцканина, що мав змогу морально підтримувати його перші літературні кроки, спідкувати за його художнім зростанням і радіти з його творчих успіхів. Хай тобі щастить і надалі, дорогий Іване! Тримай високо художній рівень нашої літератури і ніколи не зраджуй себе, своє походження, предків та творчих принципів! Будь і надалі самим собою! Бажаю щастя, здоров'я та творчого натхнення. З роси і води!

Михайло Роман

Федір Ковач

ХТО НЕ ХОЧЕ – ТОЙ НЕ БАЧИТЬ

(Відповідь доценту Ю. Бачі та академіку НАН України М. Мушинці)

Коли я прочитав рецензій доцента Юрія Бачі та академіка Миколи Мушинки на «Краснавчий словник русинів-українців. Пряшівщина», опубліковані у журналі «Дукля» (№ 2, 2000 р.)¹ та рецензію останнього ще у київській газеті «Шлях перемоги» (від 15 березня 2000 р.)², то спочатку думав не відповісти їм. Та у зв'язку з тим, що вони, попри правильних критичних зауваженнях, сфабрикували і пустили у світ велику купу неправди і напівправди, обвинувачення і підозріння, в результаті неподільної інформовані люди можуть явну неправду прийняти за правду. Тому я вирішив відповісти їм і спробувати відділити правдиві зауваження від явної неправди чи свідомого обманювання читачів. Підозрілим вдається спосіб, коли вони, зауважуючи хиби іншому, самі впадають у дивну логоню за «хибами», щоб приписати їх іншому. Рецензенти приписують мені й іншим співавторам словника й ті хиби, яких самі допускаються. Я залишаю без уваги тон рецензій і численні інвективи, а зверну увагу на фактичний бік справи.

Почну з назви книги. Ю. Бача пише, що «книга мала називатися «Пряшівщина – словник-довідник». Проти словосполучення «словник-довідник» мали зауваження деякі фахівці, у яких слово «довідник» (рос. – справочник, слов. – príručka, чес. – příručka), асоціюється з такими поняттями, як довідник, наприклад, з математики, фізики, хімії і т. п. А наш словник вміщає суму фактів, інформації, відомостей про рідний край, його людей, їх історію, культуру, побут, звичаї і т. п. Я засвоїв собі їх думку і вирішив, що найбільш точною і літературно правильною є назва «Краснавчий словник русинів-українців. Пряшівщина».

Ю. Бача пише, що «упорядник ... після закінчення рукопису вже нікому його в руки не дав. Навіть авторам не дав глянути на остаточний вигляд їхніх гасел...» Мало хто знає, що словник готовувався у складних матеріально-технічних умовах. Кафедра, де я тоді працював, потрібні кошти виділити не могла, бо сама животла. Союз русинів-українців, як гестор словника, міг дати лише мінімальне матеріальне забезпечення (папір і обмежені поштові витрати). В цих умовах про широку кореспонденцію з потрібними людьми не могло бути й мови. Все забезпечувалося особистими зустрічами-консультаціями. Про цю ситуацію добре знають мої співпрацівники і співавтори. З багатьма з них я не раз зустрічався.

1. Ю. Бача. Краснавчий словник – книга препотрібна, недоліки серйозні. – «Дукля», № 2, 2000 р., стор. 59-71

М. М. Перша енциклопедія українців Словаччини. – Там же, стор. 72-74

2. М. Мушинка. Енциклопедія майже одного автора. – «Шлях перемоги» від 15 березня 2000 р., ч. 10, Київ

Хто займався такою роботою, як складання подібного словника, знає, що потрібні інформації трудно збирати: треба гортати сотні і тисячі сторінок книжок і періодичної преси, опрацювати сотні анкет, щоб знайти потрібні факти і дати їм певну систему. І тоді ці інформації мають свою ціну. Моя співпраця як упорядника словника з іншими співпрацівниками була переважно коректною. Але не все залишило добрий спогад про цю співпрацю. Розповім про деякі епізоди.

З М. Мушинкою було домовлено, і він погодився, що спільно з працівниками Кабінету україністики, яким тоді завідував, опрацює гасла-нариси про села і міста краю, де живуть русини-українці. Він майже два роки твердив, що робота посувастися вперед. Та виявилось, що він немає нічого готового, що його колеги відмовилися від роботи і завдання не буде виконано. Після того прийшлося складати новий авторський колектив, який опрацював нариси про села й міста у такому вигляді, як вони опубліковані у словнику.

Другий епізод був такого характеру. М. Мушинка виявив інтерес до майже готового словника. В кінці червня 1994 р. він запропонував мені, що його американські друзі допоможуть Союзу русинів-українців грошима при виданні словника, але при умові, що ми дамо йому весь матеріал словника, який він використає при підготовці «Енциклопедії Української Діаспори», що тоді починала готуватися в США. До так формульованої пропозиції 5-го липня 1994 р. у Пряшеві відбулася нарада кількох заінтересованих людей у присутності також професора В. Маркуся з США. На нараді було домовлено: я мав вибрати для проф. В. Маркуся 50 більших гасел як зразок, а до кінця 1994 р. весь рукопис словника мав бути переданий М. Мушинці. Була домовлена і попередня сума доларів на видання словника. (З цієї наради існує протокол, якого, на жаль, у мене немає на руках, тому про все це згадую на основі приміток з моого робочого зошита).

Після місяця-двох, в один із понеділків Ю. Бача, М. Мушинка і я зовсім випадково зустрілися в канцелярії тодішнього голови Союзу русинів-українців В. Ковала. При цій зустрічі М. Мушинка спитав мене, чому для проф. В. Маркуся ще не підготовлений матеріал. Я сказав, що матеріал давно готовий, підібрано не 50, як вимагалося, а 150 гасел, але немає грошей для їх розмноження. У тій ситуації М. Мушинка реагував по-своєму. І мені подумалося: ще нічого в руках немає, а вже таке ставлення. Якою буде його поведінка, коли весь рукопис словника описаниться в його руках? І на цьому все скінчилося. Ще була одна спроба домовитися, але вона вже нічого не дала.

Потім пізніше, через два роки, проф. В. Маркусь при зустрічі у Пряшеві дорікне мені, що я не дотримав слова. Я відповів, що у цьому ділі моєї вині немає. Все це було сказано прилюдно, у присутності також М. Мушинки. Він мовчав. Я припускаю, що подробиць цього діла проф. В. Маркусь ні тоді не зінав, ні тепер не знає. Я йому не скаржився. З таким недобром присмаком закінчився цей епізод. Про все це я говорю з повною відповідальністю. Був також випадок, коли чужа людина приходила до мене і просила «позичити» рукопис на «одну ніч». Зважаючи на сьогоднішні технічні можливості, я цього зробити не міг. Може, десь тут треба щукати причину того, що я, за словами Ю. Бачі, нікому рукопис не показував і не хотів позичати його «подивитися». Але й це не зовсім правда, бо багатьом людям, а серед них і обом рецензентам, я давав потрібні їм інформації із словника. Були люди, які сумнівалися у точності поданих мені фактів про себе, і тим я посылав матеріал для перевірки. Були і такі, що самі приходили до мене і просили доповнити гасло про себе тією або іншою інформацією. Таким людям я охоче виходив назустріч.

Про те, що я не ховав словник від людського ока, свідчить і такий немало-

важний факт. Десять у середині 1997 р. кілька українських установ і приватних осіб у Словаччині, а серед них і я, дістали лист із Києва від редакції Енциклопедії України (під головуванням І. Даюби) з проσьбою підготувати для них гасла про Пряшівщину. Я знав, що тоді нікого не збиралася писати гасла для готованої у Києві енциклопедії, тому по домовленості з керівництвом Союзу русинів-українців проσьбу киян було розширене з 83 на 178 гасел про Пряшівщину. Список охоплював прізвища письменників, художників, істориків, мовознавців, музикантів, етнографів, педагогів, акторів, співаків, режисерів, журналістів, назви різних організацій, установ, газет, журналів і т. п. Щоб полегшити і прискорити роботу киянам, я в кінці грудня 1997 р. через працівника Міністерства культури України П. В. Яровенка, який тоді гостював у Пряшеві, послав до Києва академіку О. Мишаничу копію «Краєзнавчого словника русинів-українців», текст і фотографії якого тоді уже були заламані на сторінки. Від київських приятелів я не просив жодної грошової компенсації, лише у листі жартома написав їм, що за використаний матеріал «зі мною розрахуються за пару книжок», бо, як відомо, нову книжку з України у Пряшеві дістати майже неможливо.

Так я «ховав» словник від людського ока...

Ю. Бача або з неуважності, або навмисно явно маніпулює з фактами. Щоб заплутити читача, викликати в нього підозру до самих фактів, він твердить, що у словнику немає таких гасел як «Пряшів», «Пряшівська Епархія», «Пряшівська Русь», «Пряшівщина». І тут же «забуває» сказати, що у словнику є велике гасло-стаття «Русини-українці Пряшівщини». Історичний нарис (стор. 9-20; тут і далі наводяться сторінки словника), де читач знайде основні інформації про історію краю, матеріальну культуру і духовне життя від початку 2-го тисячоліття до н. е. аж до початку 90-х років ХХ століття; він «забув» сказати, що є гасло «Пряшів» (464-465), у якому наведено основні дані про історію міста та названі майже всі установи русинів-українців XIX і ХХ ст. Те саме стосується зауваження М. Мушинки про те, що «Навіть збірного гасла «Пряшівщина» або бодай «Пряшівська епархія» у «Словнику» нема». Ю. Бача пише, що немає гасла «Культура русинів-українців Словаччини», але «забув» сказати, що ця загальна назва конкретизована у таких часткових гаслах як «Народна архітектура» (233-234), «Музична культура русинів-українців Пряшівщини» (228-229), «Образотворче мистецтво русинів-українців Пряшівщини» (246-247), «Писанкарство» (265-266), його велика стаття «Українська література Пряшівщини» (344-350) і т. п. Про народну самодіяльність говориться у численних гаслах про музично-співальсько-танцювальні колективи і фольклорні групи, про їх організаторів і методичних керівників. Ю. Бача дорікає, що у словнику немає гасла про хорову культуру чи хорові колективи. Він «помітив» лише «Хор православного храму у Пряшеві» і «призабув» сказати, що є гасло «Мішаний хор при греко-католицькому кафедральному храмі у Пряшеві» (222); «забув» нагадати гасла про такі хори чи ансамблі, як «Верховина» (66), «Весна» (67), «Калина» (157), «Карпати» (160), «Маковиця» (209); він «призабув» назвати і таке гасло, як танцювальний колектив «Карпатянин» (163) та багато інших гасел про країці дитячі, молодіжні музично-співальські колективи, драматичні і лялькові туртки. Всі ці названі і неназвані, колишні й теперішні колективи щорічно показують своє аматорське мистецтво на різних оглядах, фестивалях, принараджіннях святах. Про все це у словнику є десятки інформацій. Лише той, хто не хоче, не бачить їх.

Рецензент торкнувся і нашої найбільш болючої теми і проблеми – школи. Коли я організував гасло про шкільну проблематику, то зайшов до людини, яка більше ніж два десятиліття професійно займалася усіма типами українських шкіл на Пряшівщині. На превелике мое здивування, у цієї людини не знай-

шлося жодного статистичного матеріалу, не знайшлося ні охоти написати матеріал про наші школи. Просив я й інших людей, які вважали себе спеціалістами на шкільну проблематику, та й у них я не знайшов потрібного порозуміння. У цій ситуації я скористався свіжою тоді брошурою «До питання післявоєнного розвитку, сучасного стану та перспектив українського шкільництва в Словаччині» (1992). З дозволу авторів брошури я скоротив їх текст і включив до словника під назвою «Шкільництво русинів-українців Пряшівщини після 2-ої світової війни» (378-380). У цьому матеріалі наведено основну статистику шкіл, класів, учнів не тільки від 1966/67 навчального року, як неправильно твердить Ю. Бача, але від 1945 р. до 1993/94 навчального року включно. Крім того, у нарисах про села і міста, всюди там, де є про це достовірна історична згадка, наведено початок освіти чи заснування школи. Про шкільництво говориться також у окремих гаслах – «Гуменська колегія» (98), «Краснобрідський монастир» (184-185), «Монастирські школи» (225), «Руська учительська семінарія» (229), «Державна російська гімназія» (109) і т. п. Шкода, що не названі ті словацькі школи, де у паралельних класах навчання деяких предметів проводилося українською мовою. Ю. Вача говорить, що у словнику немає гасла про духовну семінарію, але замовчує факт, що про можливості виховання греко-католицьких священиків у Пряшеві від 1880 р. по сьогодні, з усіма проблемами, які виникали, говориться у гаслі «Греко-католицький богословський факультет» (93-94). Про аналогічні можливості підготовки православних священиків сказано у гаслі «Православний богословський факультет у Пряшеві» (276-277).

Ю. Бача не заперечує присутність у словнику «важливих гасел з церковною тематикою», а для М. Мушинки вони є «зайвими». «Великою невпорядкованістю і тенденційністю представлена у Словнику... церковна тематика», – пише Ю. Бача. Він зауважує, що ці гасла «тенденційно всі подані». Щодо змісту тих гасел, а їх у словнику кілька десятків і не всі, що були підготовлені, опубліковані, я не беру на себе ні їх захист, ні їх критику. Я не теолог. А гасла писав спеціаліст-теолог. Хто хоч трохи обізнаний з непорозуміннями між окремими гілками християнської релігії в галузі догматики і її викладу, погодиться зі мною, що це дуже тонка і деликатна справа. Поки знаю, Ю. Бача теж не займався теологічними студіями, але це не заважає йому «кваліфіковано» критикувати і суто теологічні проблеми. Думаю, що цю тему треба залишити теологам-спеціалістам. Крім іншого, рецензент зауважує, що серед гасел з церковною тематикою немає гасла «Вечурня», але ж є там гасло «Вечірня» (68)...

Ю. Бача явно заперечує сам себе, коли пише: «Навряд чи саме у Словнику потрібно було визначати окрім етапі будительства, якщо такої етапізації не наводять навіть детальні монографії цієї проблематики». Розглядаючи цю проблематику у вужчому (регіональному) і ширшому (слов'янському) значенні, я дозволив собі скористатися якраз найновішим науковим дослідженням – працею академіка НАН України Олексія Мишанича «Карпати нас не розлучать» (1993). Саме звідси почерпнутий нетрадиційний у нас погляд на будительство, на москофільство, на т. зв. національні напрями русинів у XIX і XX століттях. На цю працю О. Мишанича як джерельний матеріал я посилаюся у двох гаслах – «Будительство, будителі» (54-55) та «Національні напрями між русинами-українцями XIX-XX ст.» (236-238). Мені здається, що коли б я сперся лише на старші традиційні погляди про будительство, а обминув би найновіше кваліфіковане дослідження з цієї проблематики, то Ю. Бача обов'язково виступив би проти. Шкодую, що для висвітлення таких явищ як москофільство чи русофільство я не скористався працею Ю. Вачі «До питання про русофільство та москофільство закарпатських українців від середини XIX ст.». Видана у колективному збірнику рефератів у Києві 1994 р., в мої руки потрапила пізніше.

Ю. Бача незадоволений тим, що деякі гасла названі не за його смаком. Наприклад, що замість пропонованого ним гасла про діалекти ця проблема висвітлена у гаслі під назвою «Народні говірки русинів-українців Пряшівщини» (234-235); що замість назви гасла «Православізація» є гасло «Акція «П» (26). Ця проблема під таким шифром фігурує в історичній літературі; що замість гасла «Греко-католицька церква» є гасло «Католики візантійського обряду. Греко-католики на Словаччині» (164-165) – так сформульовано кваліфікованим теологом; що у гаслі «Державна російська гімназія» (109) виразно наведено, що вона була заснована у Меджилабірцах; що називу гасла «Чоловіче тріо з Гуменого» (372) дав сам керівник групи. Ю. Бача не «помітив», що про збірники пісень Я. Головацького, Ю. Костюка, А. Дулеби, Ю. Цимбори та інших говориться як у персональних гаслах про них, так і у спеціальному гаслі «Збірники народних пісень» (146-147); що про «Книжницю читальну для начинаючих» є інформація у гаслах «Духнович О.» (126-128) та «Букварі» (55-56); що про легендарну постаті князя Лаборца «як постать художньої літератури» говориться у гаслі «Лаборець» (194); що інформація про першу українську оперу, «написану українськими авторами Пряшівщини», наведена у гаслі про Любимова В. (206) та зокрема у гаслі «Музична культура русинів-українців Пряшівщини» (228-229); що інформація про Клуб приятелів української літератури «Дружба» наведена у гаслі «Відділ української літератури Словашького педагогічного видавництва» (69) як акція видавництва. Ю. Бача говорить явну неправду, коли пише, що у словнику немає таких гасел як Балудянський А. (36), Бирчак В. (41), Василіані (63); немає окремо гасла «Кирилиця», _ але є гасло «Глаголиця, Кирилиця» (86), є такі гасла як Гевеші М. (83), Гавула Ю. (100), Дутко Ольга (126), Марія Терезія (211-212), Богуш Носак-Незабудов (244), Хром'як Й. (364), Сухий М. (330), «Шолтиси» (383); про духовну семінарію Барбареум згадано у гаслі «Варвари св. церква» (60), при якій цей навчальний заклад існував. Могло бути у словнику гасло про учительку Емілю Любимову, яка була «менажером діяльності» свого чоловіка О. Любимова, яка допомагала йому «організувати молодіжні та ю музичні колективи», організувала танцювальні та драматичні сценки до його музичних програм», яка була «непоганою «народною» маляркою» і «збереглося біля 80 її робіт». Рецензент зауважує, що в гаслі про Любимова О. (206) «не наведено ні слова про його найбільші заслуги, а саме про його дитячі музичні колективи в Калинові та Чергіжному, про їхню діяльність, рівень та успіхи». Я вибачаюся перед світлою пам'ятю покійного подружжя, та коли б їх син Володимир, який готовував матеріал про батька, та їх зять Ю. Бача про все це написали в час підготовки словника, то подібні інформації з'явилися б на своєму місці. Подібних додаткових зауважень у рецензента більше. Вони, здається, розраховані на те, щоб викликати враження, що упорядник чи хтось із співавторів навмисне ігнорують ту або іншу особу. А правда десь зовсім інде...

Ю. Бача незадоволений тим, що організації «Союз русинів-українців» (323-324), яка існує десять років, відведено всього 11 рядків, а «Культурному союзу українських трудящих» (189-190) відведено аж 150 рядків. Рецензент вважає це рекордом «неповаги до найголовнішої установи та організації русинів-українців Словаччини та видавця Словника». Це вже справді притягнуте за волосся. Хоч Союз русинів-українців розвиває кращі традиції свого попередника особливо у галузі народної самодіяльності, організує традиційні фестивалі і т. п., але за своєю назвою і статутом це зовсім нова організація. Було б історично невірно, як би майже 40-річну діяльність КСУТ було «втиснуто» під назву Союзу русинів-українців. Все це зроблено зі згодою керівництва цієї організації.

До гасла «Фестиваль драми і художнього слова» (358-359) Ю. Бача заува-

жус, що в ньому «наведено сорок імен організаторів та членів журі, проте не наведено жодного переможця чи «лауреата». Цікаво, що сказав би рецензент, якби я справді із 1800 читців-декламаторів і понад 300 аматорських драматичних колективів і лялькових груп навів список переможців. А іх за 35 років (такий час охоплює гасло) було б як мінімум понад сто прізвищ і назв драматичних творів та їх авторів, виконавців ролей і т. п. Такий матеріал зберігається в архіві. Ю. Бача зауважує, що у словнику наведені третіорядні книжечки, наприклад, «Молоді голоси», а немає таких окремих гасел як «Резонанси» чи «Тон». Чи мали бути такі гасла окрім чи ні – тепер можна тільки дискутувати. Але про літературно-публіцистичні стремління переважно студентської молоді, яка групувалася навколо цих рубрик у нашій періодиці 60-х років, Ю. Бача мав можливість розповісти у своїй великій статті «Українська література Пряшівщини» (344-350). Шкода, що він цього не зробив.

Ю. Бача пише, що в гаслі «Писанкарство» (265-266) «не згадано жодну конкретну писанкарку з жодного району нашого краю». Він твердить явну неправду, бо у цьому гаслі наведено імена і прізвища аж 28 писанкарок з Чертіжного, Торисок, Ольки, Нижньої Писаної, Вишньої Писаної, Красного Броду, Стасціна, Видрані, Чабаловець, Свидника і Меджилаборець. Читач може перевірити, хто говорить неправду.

Коли б Ю. Бача більш уважно читав окремі тексти словника, то мусив би помітити, що у гаслі «Новое время» (244) ясно сказано, що газета виходила у Меджилабірцах; що у гаслі «Словникарство» (318) ясно наведено, кому П. Бунганич адресував свій «Словацько-український словник»; що дати 896 і 898 стосуються двох подій: перша відноситься до переходу частини угорських племен через Карпати і смерті князя Лаборця, а під другою датою наводиться запис літописця Нестора про те, що угорці пройшли поблизу Києва і направилися «через гори високія» (тобто Карпати), де почали «воювати на живущие там волохи и словені» (див. гасла «Лаборець» (194) і «Перехід угрів через Карпати» (262-263); що у гаслі «Голіко Василь» (90-91) не так важко зрозуміти, що цитати наводяться за першим наведеним там книжним джерелом, а не за рукописним, яке стоїть на другому місці. Рецензент пише, що про Прокіпчак Ю. (283) «як про поетесу нема ні згадки», і це теж неправда, бо на основі її даних там сказано, що «написала віршовану казку «Пустунчик»; гасло про Сірку Й. (314-315) рецензент вважає неповним, бо «нема нічого про його сучасну допомогу Україні, зокрема Закарпаттю». Мушу заявити, що дотичний про свою добродійну діяльність інформації мені не давав. «Хибою» упорядника в є те, що свого часу популярний музично-співацький самодіяльний ансамбль «Барвінок» (заснований 1952 р.) каміончани у 1967 р. об'єднали з іншим своїм самодіяльним колективом «Радість» (287)... Ю. Бача пише, що у словнику про О. Павловича «згадується на кількох місцях,... проте ніде не наведено жодної назви його творів». Це теж неправда, бо у гаслі «Павлович О.» (254-255) наведено аж 65 назв його поетичних творів. А наведені рецензентом «Вінець», «Ізбранные сочинения» – це не назви творів поета, а назви посмертних збірок, що, як відомо, не одне і те ж саме. Збірка «Барвінок» названа за одноіменним віршем поета.

Таких і подібних «критичних» зауважень у рецензії Ю. Бачі можна знайти ще багато. І мимоволі постає питання: це результат неуваги при читанні текстів чи снага автора за кожну ціну зневажити роботу інших і за рахунок неправдивої інформації читачів? В кінці рецензії Ю. Бача скажиться, що не все з його діяльності наводиться у словнику. «Це та сама тенденція ігнорації мосі діяльності, яка супроводжувала мене повних 20 років «консолідації» і яка ще сьогодні практикується», – пише він. Так може сказати кожний, бо ніхто з жи-

вих людей, наведених у словнику, із зрозумілих причин, не має ані повної біографії, ані детальної інформації про свою творчість чи діяльність. В анкеті про себе Ю. Бача навів менше інформацій, ніж я наважу у гаслі про його. Він скаржиться, що «в список літератури, яка досліджує проблематику русинів-українців Словаччини, не дісталася жодна» його праця. Лише між іншим зазначу, що у гаслі «Духнович О.» (126-128) між шістома авторами критичної літератури про будітеля названа і монографія Ю. Бачі «Літературний рух на Закарпатті середини XIX ст.» Що стосується мене, то у моєму ставленні до рецензента ігнорації не було ні за соціалістичного режиму, ні тепер. Про це він добре знає. Скоріше навпаки. Рецензія на словник є доказом цього. Але про це колись іншим разом...

М. Мушинка у своїй рецензії на словник, подібно як і Ю. Бача, наводить багато назв таких гасел, які, на його думку, мали бути у словнику. Він, з одного боку, критикує мене за те, що у словнику «немає гасел про людей, які залишили в краєзнавстві русинів-українців Словаччини помітний слід», і, крім іншого, називає таких людей української еміграції як Тереза Дем'янович, Василь Маркус, Володимир Кубайович, Олена Горбач, Ярослав Рудницький, Іван Гвать, Олександр Баран, а, з другого боку, тут же, кількома рядками нижче, висловлює своє нездоволення з приводу того, що у словнику є ряд гасел про українські організації в Чехії, «з Пряшівчиною зовсім не пов'язаних».

На цьому місці вважаю потрібним сказати таке: відомо, що за останніх більше як сто років з України у світ з різних причин виходило кілька хвиль еміграції. Це дуже чутлива і болюча тема як у соціально-політичному, так і національно-культурному плані. Про це існує велика література. У Чехословаччині, особливо в 20-30-х і першій половині 40-х років ХХ ст. знайшла притулок численна група українських емігрантів. З дозволу і при щедрій матеріальній і моральній підтримкою уряду ЧСР українська еміграція в Чехії заснувала свої високі і середні школи, видавала періодичну пресу, наукову і художню літературу і т. п. Творчі люди групувалися у професійних організаціях. Ряд творчих людей багатма нитками були пов'язані не тільки з часовою і словацькою культурою і наукою, але й з русинами-українцями Закарпаття і Пряшівщини того часу. Щоб хоч трохи наблизити цей культурний феномен української еміграції сучасному читачеві, я включив до словника такі гасла: «Українська еміграція в Чехо-Словаччині» (344), «Український вільний університет» (343), «Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова» (343), «Українська господарська академія» (344) та кілька невеликих гасел про творчі організації. У цих гаслах названо десятки представників науки, культури, літератури, мистецтва, громадського життя української еміграції. Крім того, в окремих невеликих гаслах наведено основні інформації про життя і діяльність таких представників української еміграції як Волошин А. (74), Горбачевський І. (91), Заклинський К. (137), Колесса О. (147), Коломацький В. (175), Панькевич І. (257), Січинський В. (315). Як відомо, більшість з них мала пряме відношення до Пряшівщини. Цей список міг бути доповнений і деякими з тих людей, яких називає М. Мушинка. Але не можна замовчувати те, що у словнику наведено. Бо справді створюється враження про дивну логіку пана академіка: окрім представники української еміграції лишили помітний слід у краєзнавстві русинів-українців, але їх творчі організації «з Пряшівчиною зовсім не пов'язані»... Більше того, він пише, що я списав матеріал без наведення джерела. Про те, що академік, м'яко кажучи, говорить неправду, читач може переконатися сам, бо у списку основної літератури наведені такі джерела: «Енциклопедія українознавства». Париж-Нью-Йорк, тт. 1-10 (1955-1984) та «Українська культура, лекції за редакцією Д. Антоновича». Київ (1993), звідки я черпав

потрібні факти. Як би я не ввів у словник основні інформації про діяльність української еміграції в ЧСР, то М. Мушинка вважав би це одним з основних недоліків словника і був би перший, хто підняв би крик на всю Європу.

У словнику «Є окремі гасла про малозначні літературні збірники та антології, але зовсім нема гасел про фольклорні антології», пише він і тут же «забуває» нагадати, що про такі праці як «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» (6 томів) названо у гаслі про Гнатюка В/87), монографія «З глибини віків» згадана у гаслі про Мушинку М. (231), «Українські народні казки Східної Словаччини» (7 томів) названо у гаслі про Гиряка М. (85). За недолік словника М. Мушинка вважає те, що «Лише під кількома конкретними гаслами наведена використана література (задебільшого праці самого упорядника)». Коли б автор наведеної цитати хоч трохи хотів бути об'єктивним, то він знайшов би у словнику таку правду: із 126 посилань на джерельну літературу під гаслами моїх є 12, а решта належить іншим авторам. «Жодним словом не згадано про русинів Югославії, які мають коріння на нашій Працівщині...», – пише М. Мушинка. Так, планувалося й кілька гасел про них. Я мав разому з двома тамошніми спеціалістами, які обіцяли прислати такий матеріал. Та нема його й сьогодні. Причина? Мабуть, відомі події в Югославії останніх років...

Ю. Бача висловлює незадоволення з приводу того, що «переважна більшість функціонерів комуністичної партії... наведена у Словнику як культурно-політичні чи громадсько-політичні діячі, а не (як насправді було) – як комуністичні антиукраїнські шкідники...», і, для прикладу, називає кілька прізвищ. А М. Мушинка пише: у словнику «немає натяку засудження їхньої політичної діяльності».

Обидва рецензенти мають свої особисті погляди на ряд людей, наведених у словнику. Ніхто від них ці погляди не бере. Однак обов'язково вони мали б пам'ятати, що під час обговорювання зasad словника був прийнятий принцип, щоб у гаслах про сучасників нікому не пришивалася якась наліпка, а головне – називати основні факти з їх життя, діяльності чи творчості. Я намагався дотримати домовлений принцип. У словнику є лише кілька гасел про сучасників (деяких уже немає між живими, а решта переважно пенсіонери), основним заняттям яких була політика. Решта працювали на різних ділянках культурного, громадського, науково-педагогічного чи академічного життя, були спеціалістами в різних галузях науки і як такі наводяться у словнику.

Помилка – річ завжди неприємна. У словнику прізвище чеського діяча Ф. Ржегоржа помилково наведено як Гржегорж. Але чому рецензент у обох своїх рецензіях на допущену хибу накладає ще й свій каламбур у вигляді «Греже-горж?» Чим це пояснити?

Загальновідомо, що християнська церква з самого початку свого існування і в наступних століттях деяким поганським богам, обрядам і звичаям наших давніх предків поступово надавала християнського характеру. Відбувалася свое-рідна трансформація у духовній сфері, часто «вогнем і мечем». Це твердять не тільки світські, але й історики церкви. Щоб указати на деякі світські, поганські залишки у звичаях і віруваннях, я дозволив собі, посилаючись на дослідження письменника М. Шмайди, звернути увагу на це інтересне явище. Та М. Мушинка доходить до абсурду, коли твердить, що саме цим я «хотів хоча б частково елімінувати комуністичне спрямування «Словника». Як кажуть, коментар зайдвий...

М. Мушинка на іншому місці пише: «є у словнику Драматичний колектив с. Хмельова», але нема десятків подібних або, може, і країнських драматичних колективів в інших селах». Як би він справді уважно читав тексти словника, що від рецензента вимагається, то знайшов би, крім іншого, і такі гасла: «Весел-

ка» (67) – драматичний гурток села Стасчин, «Віночок» (70) – ляльковий гурток середньої педагогічної школи у Пряшеві, «Драматичний колектив МсК КСУТ-СРУС у Гуменному» (119-120), «Думка» (125) – драматичний колектив СРУС у Кошицях, «Журавлик» (136) – ляльковий дитячий гурток у Меджилабірцях, «Зірочка» (148) – дитячий драматичний гурток у Бардієві, «Ляльковий дитячий гурток» (206) в Гуменному, «Музично-драматичний ансамбль ім. Т. Шевченка» (229) у Братиславі, «Порачан» (274) в селі Порач. Ряд самодіяльних драматичних і лялькових гуртків згадується у персональних гаслах переважно про тих учителів, які попри своїй педагогічній роботі займалися цим ділом в селах і містах.

Обидва рецензенти значну увагу приділяють питанню про те, хто у словнику мав бути наведений, а хто там не має місця. На закін Ю. Бачі про те, що у словнику немає гасел про братів Смоляків та їх галерею МИРО у Синіні, «яка має принаймні європейський розголос», скажу стільки: я зустрічався з художником А. Смоляком, просив його усно і письмово дати мені потрібний матеріал про себе, старшого брата та їх галерею. Після кількох обіцянок він до сьогодні не надіслав аї слово. Таких і подібних конкретних прикладів, коли люди забули або зігнорували просьбу дати про себе відповідний матеріал, я міг би навести багато. Є в мене про це точна евиденція, до кого і скільки разів я звертався, або кому повертаю матеріал. Як би рецензенти подивилися у список людей, до кого я звертався з просьбою дати про себе відповідні дані, а багато з них і на повторні просьби не відповіли, то вони були б здивовані. Між ними є й такі, яких вони називають. Є правдою, що ряд названих рецензентами людей випадло із словника. Але не по причині моєї антипатії до них, як твердить М. Мушинка.

Щоб відповісти на питання, хого і чому у словнику немає, а, на думку рецензентів, мав чи міг бути, в загальному спроща виглядає так: у словнику немає таких людей,

- які письмово самі або їх найближча родина просили не давати їх у словник,
- які на кілька моїх письмових чи усних просьб не відповіли,
- які по кілька разів обіцяли дати про себе матеріал, а не дали й до сьогодні,
- тих, на кого незаслужено забулося.

Кожного, кого у словнику немає, а мав чи міг бути, можна зарахувати до котроїсь з наведених категорій. Рецензенти часто називають і прізвища таких людей, які в час підготовки словника були студентами або лише починали своє творче життя і видимих досягнень ще за собою не мали.

В процесі підготовки словника були кур'йозні випадки поведінки окремих людей. Були випадки, що деякі люди просили усно і писали в листах не давати їх у словник, були й такі, що звімагали зняти із словника уже готове гасло про них, а потім приносили назад. Всяке бувало. Про це в мене зберігається ціла документація: різні записи, листування (коректне й обурливе). Я цим матеріалом не збираюся зловживати на своє «вилправдання». Я дотримуюся правила про те, що у живих людей дати про себе комусь інформацію – це діло доброї волі кожного окремо.

Не дивлячись на ряд конкретних зауважень, обидва рецензенти констатують, що основна робота зроблена. Те, що у словнику хибіє з різних причин, можна доповнити. У вступі до «Краснавчого словника...» ще у 1995 р. я писав: «Зібрані у книжці факти про людей, події і явища – це вислідок дослідження ряду науковців. Однак дана книжка не претендує на повноту інформацій. Упорядник свідомий того, що поза увагою лишилося ряд ділянок народного життя, багато фактів, подій, людей. Най цей недолік інспірує до дальших досліджень і публікацій. Вірю, що це першеного роду видання стане поштовхом до того,

що протягом кількох наступних років появиться кількатомне енциклопедичне видання про русинів-українців Пряшівщини». Так думалося тоді, так думаю і тепер. Вірю, що молодше покоління, якщо засвоїть собі думку про друге чи нове, більш ширше видання, використає зроблене сучасним авторським колективом. І скористається критичними зауваженнями і порадами рецензентів.

Поки готувалася текстова частина словника і оформлялося його книжкове видання (листопад 1991 – серпень 1999!), життя приносило нові події, виходили нові книги, вмерло кілька людей. Нестача грошей не дозволяла вносити у текст всі нові явища. Були доповнені в основному лише дати смерті і місце поховання померлих.

Уже так буває, що до всякої виконаної роботи були й будуть зауваження. До зробленого уже добре додавати, доповнювати, уточнювати, виправляти допущені помилки. Добре, коли все це робиться доброзичливо. Бо у такій роботі найліпшим порадником є доброзичливість у поєднанні з кропіткою працею. До оцінки словника потрібно підходити з аспекту тих завдань, які ставив перед собою авторський колектив на початку роботи. Охоплення проблематики планувалося набагато скромніше, ніж про яке тепер говорять рецензенти. На багатьох місцях рецензії роблять враження, що їх автори пишуть лише для того, аби щось написати, незалежно від того, що у словнику є, а чого там немає. Можна без кінця видумувати нові назви гасел, можна бути критичним, навіть прискіпливим до окремих фактів чи явищ, наведених у словнику, можна і потрібно указувати на помічені хиби і недостатки. Все це у рецензії припустиме і потрібне. Каждий має право й обов'язок писати за голосом власного сумління, але ніхто не має права свідомо писати неправду. Рецензенти самі допускаються неточностями, явних перекручень, самі камуфлюють, тому такі місця їх рецензій мають сумінну вартість. Для обох рецензентів характерною є якась незрозуміла, навіть підозріла манія підсувати читачам видумані «хиби», явні перекручення, на багатьох місцях допускаються явної дезінформації читачів. Все це вони роблять навмисно, або це результат поверхового прочитання текстів? Думаю, що в їх методі рецензування ці аспекти у даному випадку грають наперед задану роль. А це вже про щось говоритъ...

Доц. Ю. Бача своїй рецензії наперед визначив роль «Додатка до Словника», який би «своїм рівнем перевершив сам Словник і таким способом значною мірою виліпшив його». Бажаю успіху благородній амбіції, звичайно, при умові, що додаток буде більш об'єктивний, ніж рецензії.

Справедливу критику, розумні зауваження рецензентів приймаю. У словнику з моєї вини і вини відповідального редактора М. Ілюка допущено такі хиби, які при більш уважній перевірці тексту не мали статися. Вину за це беремо на себе. Просимо пробачення у читачів і виправдовуємося перед тими, кого це особисто торкається.

Вважаю своїм обов'язком за видавця і за авторський колектив ще раз висловити щиру подяку деяким керівникам державних органів, установ, церковним приходам, приватним osobам за їх фінансову допомогу при виданні словника.

Свою відповідь рецензентам хочеться закінчити словами одного з них – академіка НАН України М. Мушинки: «Огріхи зменшують, однак не знецінюють значення публікації, яка повинна стати настільною книгою для кожного, хто цікавиться історією, сучасним життям та культурою русинів-українців Словаччини».

Рік на рік не схожий. І свята зимові у різних умовах кожному з нас доводилося відзначати. А п'ятдесят п'ять літ тому десятки тисяч наших земляків уже вкотре проводили їх в окопах, під «салютом» канонади. Йшла війна. Точилися жорсткі бої. Останній рік кровопролиття.

У тому «пеклі» був і хлопець з-під Бескидів, із села Верхній Студений на Міжгірщині Олександр Печора. Бойове хрещення розпочав на Дніпрі, в боях за столицю України.

Чекали Бескиди

1.

Тернистий шлях стелився перед цією людиною із самого дитинства. Підлітком возвив у Волове (нині – селище Міжгір') ярова продавати, аби виручiti якісь грошенята. Подався у Берегово і Мукачево, щоб здобути освіту і ремесло. У літню жнівну пору брав косу, вирушав у низинні райони. На ланах багатих газд збирав урожай, ставав за молотарку, аби привезти додому хліб наसущний.

Ненька ждала-виглядала синочка Олександра. І раділа, коли повертається живим-здоровим. Особлива тривога закралася у материнське серце після того, як не повернувся до рідного дому старший син Михайло. Ще дітваком, у 16 років, вирушив із старшими верховинцями в Америку. Там, у шахті, під землею, і залишився.

Були в Олександра дороги не лише близькі. Були і далекі. І дуже далекі та небезпечні. Перед війною служив у чехословачькому війську. Пора тривожна. Чорна фашистська орда насуvalася на країну. Біснуватий Гітлер у лютому 1938 року вимагав присднати 10 мільйонів німців з Австрії і ЧСР до Німеччини. Разом з територіями. А вже 12 вересня того ж року фюрер на з'їзді нацистів заявив, що знищить Чехословаччину.

Гітлерівці зовсім розперезалися після того, коли Англія і Франція через декілька днів запропонували уряду Чехословаччини віддати прикордонні землі Німеччині. Пустили пса під стіл, а він поліз і на стіл. Наблизався кінець республіки.

– Солдати нашого полку, – розповідав Печора, – ретельно готовувалися до зустрічі з можливими провокаторами чи порушниками кордону. Все було готове для відсічі і захисту держави. Хвилювалися, готовувалися генерали, офіцери, солдати. Та всіх нас здивував наказ: залишити зайняті позиції на кордоні.

Бойовий дух воїнів падав, особливо резервістів. Відвerto запитували:

– Навіщо нас мобілізували? Щоб над нами збиткуватися? Щоб ставали на коліна перед окупантами?

...До 300 хлопців-закарпатців зібралося в Кошицях. Усі одностайно заявили: їдемо додому. Серед них був і Печора. А в рідному краї – чужинці. Крокують містами і селами гортівські жандарми. І гонведів мадярських сила-силенна...

Терор. Друзі Печори вже побували в руках гортівців. Одні потрапили в катівні, інші повернулися додому побитими і покаліченими. Ще одна біда. На рідне його село Верхній Студений чинили варварські наїзди ще й польські терористи. Забирали все, що під руку попадало...

2.

Блукав легінь вулицями села. Сумно на нього позирали Бескиди. Важкі думи не покидали Олександра. Що робити? Де вихід? Війна вже на порозі, так кажуть мудрі сільські діди. Німеччина вже окупувала Польщу. Заходна Україна ввійшла до складу Радянського Союзу. За рідним селом – державний кордон. По той бік

— радянські прикордонники. Закарпатці давно мріяли жити поруч із своїми східними братами. Тепер до них — рукою подати. Олександр Печора, його другі Микола Баник, Василь Печора, Василь Назич розробляють план переходу кордону. Дехто з односельців уже здійснив свій задум. І не тільки хлопці, а й дівчата — сестри Калина і Софія Ракові.

Четвірка Олександра вирушила у незвідану дорогу. Оглядалися. Боялися угорських прикордонників та їхніх псів. На щастя, все благополучно обійшлося. І на тому боці ніхто не зупинив хлопців. Попрямували до радянської прикордонної застави. Вартовий повів їх до начальника.

— Як сюди потрапили?

Розповіли:

— Ми є емігрантами. Від фашистів тікаємо. Біда в нашому краї.

Начальник, оглядаючи «порушників кордону», зітхнув:

— Хлопці, ми дістали наказ: емігрантів не приймати. Доведеться йти туди, звідки прийшли.

Молили-просили офіцера:

— Не повертайте нас. Зробіть виняток. Мадяри нас розстріляють.

— Не бігтесь. Сам проведу вас до кордону...

Так і вчинив.

...Минули осінь і зима. А навесні знову вирушили до кордону. Обрали інший маршрут. Нова зустріч з радянськими прикордонниками. Ці виявилися суворішими. «Порушники» були заарештовані. Кудись ведуть. Попередили: хтось спробує тікати — стрілятимуть. Хлопці вже не одні. Ведуть кудись дванадцять душ. Потягом їх доставили в Сколе. Далі були Стрий, Вінниця, Харків... А вже потім прямували до Сибіру, звідки сонце сходить і де дев'ять місяців триває зима.

Остання зупинка — і місце для проживання «порушників» і вже засуджених — табір за станцією Івдель.

Тут наш земляк Олександр Печора невдовзі бригадиром став. 35 чоловік під його командою. Всі — закарпатці. Основні його повноваження — вести «робочий лист», тобто облік, як бригада і кожний її член виконує норми виробітку. Лише після цього видають талони на хліб та інші харчі. Порці хліба різні: 300, 500, 700, 1000 грамів — залежно від відсотків виконання норм.

3.

Довго не міг заснути тієї ночі. Вітри за вікном завивали. Знову зима. Грудень 1942-го. Лише над ранок заснув. Заснув і полетів до далеких Карпат. Деся із-за Бескидів дивився на рідне село. І рідну матір бачив. Її засмучені очі. Чекає його.

Спокохнув той солодкий і сумний сон голос нарядчика. Наказав, щоб усі закарпатські українці йшли до контори. Молодий офіцер приніс довгождану вістку: у місті Бузулук організується чехословацьке військо, до нього приймають і закарпатців як громадян Чехословаччини.

...Гуркотять колеса поїзда. Все далі залишаються місця, з якими простишся без жалю і які потім бачитиме у жахливих снах. Одна за одною минають станції: Маркати... Срнов... Нижній Тагіл... Свердловськ... Челябінськ... Уфа...

А ось і вона, очікувана станція Бузулук. Вийшли з вагонів. Уже всі вважають себе воїнами. На обличчях — радість, надія. Вірять: усе найгірше — позаду. На майдані перед казармами приїхдих оточили молоді хлопці і вже літні чоловіки, дівчата і жінки. Серед воїнів Печора побачив і свого родака Миколу Щадея.

Новобранці пройшли військову медичну комісію. Процедура тривала недовго. Бо ніхто не скаржився на болічки. Всі хотіли якнайскоріше стати солдатами. І 14 лютого 1943 року це сталося. Вони — воїни Чехословацької армії в СРСР...

Із розповіді Олександра Печори:

«Бузулук зустрів нас тріскучими морозами. А ми від важкої праці й недоідання в таборах були дуже ослаблені, блідолиці й кволі. Кожному хотілося якомога швидше набратися сил, бути готовими вирушити на фронт... Воїни мали й іншу

важливу справу – добровільно допомагали місцевим жителям у господарських справах. Усі дорослі чоловіки були на війні. Залишилися жінки, діти, безпомічні старики. Важко їм було кінці з кінцями зводити. І не лише їм. Сюди, у глибокий тил, направляли евакуйованих з прифронтової смуги.

За 15 кілометрів від Бузулука на березі озера заготовляли дрова. Люті морози стояли, сніг – до пояса. Але ніхто не відгрібався від роботи. Хлопці пісню заводили. Називали тут нас «веселими ребятами».

І в часи дозвілля закарпатські легіні пісні затягували. Диригував і заспівував Олександр Печора. Сумна пісня линула в казармі:

В зеленім гаєчку
Пташечки співають,
А мого милого
На війну волають...

Та головне – військове навчання, бойова підготовка. Олександр Печора опановував професію зв'язківця. У запасі була ще одна, мирна – медичного працівника.

4.

...Кінець вересня 1943 року. Все готово до від'їзду. Близче до рідних Карпат, до отчого дому. Йой, неблизько! Попереду їх чекали важкі бої за Київ, інші українські міста і села. І пекло Дуклі.

Із спогадів Олександра Печори:

«...Ранок. Над Дніпром стелиться сизий туман. У лісі вітер-пустун згортає опале листя. Лише він порушує ранкову тишу. Здається, так буде завжди. Ніби війна кінчилася. Та рівно о восьмій почалося щось неймовірне. Загули-засвистіли «катюші». Їх підтримала важка артилерія. Від такої страшної бурі здригалася земля, зашумів ліс. Над Дніпром-Славутичем вже котився не легенький ранковий туман, а клубочились чорні хмари диму, все вище піднімалися над обрієм. Уже й лісу не видно, і сонце сковалося у густому диму...

Ми, воїни 1-го артилерійського дивізіону 1-ї Чехословацької окремої бригади, вступили в жорсткий бій за визволення Києва. Надвечір підрахували: наші гармати висипали на голови фашистів 3133 снаряди. Порадувалися: дивізіон виконає бойове завдання».

Далі «викурювали» фашистів з Василькова, Оленівки, Великої Мотовилівки, Фастова, Потієвки, Дмитрівки, Кашляків. І новий наказ: взяти Білу Церкву. Тут розгорнулися важкі бої. Як і в попередні дні, діяли спільно з радянськими солдатами. Була зима, люті морози. Воїни від перевтоми валилися з ніг. І падали від куль. Сніг багрянів від крові. І лише в новому, 1944-му році звільнili місто. Сталося це 4 січня. Того ж дня довідалися: бригаду нагороджено орденом Богдана Хмельницького 1 ступеня.

І все ж... І все ж... Дорога вела додому.

У перші весняні дні 1944 року збирались у нову дорогу – на Волинь... До війська влилося тут близько двох тисяч волинських чехів. У кінці квітня вже були в Чернівцях, далі – в Станіславі (тепер – м. Івано-Франківськ). У цих краях почули: у Словаччині – народне повстання. Туди на допомогу повстанцям, що одчайдушно виступили проти фашистської окупації, поспішли частини Червоної Армії. Разом з ними виступив і щойно сформований 1-й Чехословацький армійський корпус, у складі якого була і легендарна 1 Чехословацька окрема бригада.

5.

Перше бойове завдання – вибити німців із польського міста Кросно. Попереду йшли червоноармійці. Чехословацькі воїни – за ними. Артилерія, танки, підводи – все рухалося уперед. Лише вранці зупинилися у гірському селі, у вузькому міжгір'ї. Ледь-ледь видерлися на одну з вершин. Виявилося: на верхівках навколишніх гір окопалися німці. І раптом звідти застрочили кулемети і автомати, загупали гармати...

Напередодні Олександра Печору призначили санінструктором. Допомагав пораненим. Але куди відправляти тих, хто у важкому стані? Опинилися ж «в котлі». Критична ситуація. Медики в окопах роблять складні операції. Робили це у сутінках, аби не потрапити на мушку ворожим снайперам... Страшні випробування перенесли воїни у той день. Такого кривавого бою ще не було...

Шукали винних. То чиясь халатність чи зрада? Різні версії ходили. Ще й потім, через багато десятиліть висловлювалися з приводу цього різні думки. Мовляв, чи варто було небезпечними дорогами пробиватися на Дуклянський перевал, аби швидше дістатися Словаччині. В Олександра Печори з цього приводу, як і в багатьох учасників тих подій, була своя версія. Наступного дня після того кривавого побоїща було усунуто з посади командира корпусу Яна Кротохвіла – підлабузника чехословацького уряду в Лондоні, який «воював» з фашистами язиком. Розгадали гру Кротохвіла? Хто знає. Одне відомо: командування корпусом на Дуклі прийняв і завершив похід Людвік Свобода.

...З важкими боями, та Дуклянський перевал здолали. Кожний крок давався важко. Не зупинялися – вперед і вперед! Знали: там, за Дуклею, ще важче. Повстанці опинилися в справжньому пеклі. Чекають на допомогу. А фашисти, відчуваючи свій скорий кінець, лютують.

На війні, як на війні. Між жахами і страхіттями бої випадають і світлі миттєвості. Такі щасливі хвилини подарувала доля і Олександру Печорі... Там, на Дуклі, у найважчий період зустрів свого молодшого брата Андрія, підпоручника. Побачення було коротким. Брат вів свій підрозділ на передову. На жаль, брати більше не зустрілися. Андрій не повернувся з війни. Ще одного сина втратила мати.

...Ішли далі. Визволяли один за одним населені пункти Східної, потім Середньої Словаччини. Крайнє Бистре, Свидник, Буківці, Стропків, Курима, Маргань, Воронів, Розтоки... Раділа медична служба – менше поранених.

Та передчасно була радість. У лютому-березні 1945 року важкі і тривалі бої точилися за місто Ліптовський Мікулаш у Середній Словаччині. Тут на меморіальному кладовищі знайшли вічний спокій близько 800 воїнів корпусу. Виручила 24-та Залізна дивізія Червоної Армії...

Кінець війни! Мир! Прийшов той день, якого так давно чekали і за який життя віддавали. Злата Прага відзначала своїх героїв квітами, обіймами, поцілунками, слозами радості. Давно столиця не була такою велелюдною, радісною і щасливою. Співали дівчата. Співали солдати. Лунали народні та фронтові пісні.

Олександр Печора збирався додому. Та всі карти переплутала красуня Марія. Випадкова їх зустріч переросла у велику любов. Одне без одного не уявляли життя. Хоч неспокійна служба в Олександра Михайловича – часті роз'їзди, зміна місць служби. Ще б! Він став військовим – професіоналом. В армії служив до 1974 року. Дослужився до високих чинів – до підполковника. На грудях Чехословацький військовий хрест 1939 року, майже двадцять медалей – чехословацьких і радянських.

Після військової служби ще 17 років працював у народному господарстві. І «перестав ходити на роботу» в той день, коли йому виповнилося 75 літ.

...Далека Прага від Верхнього Студеного. Але долав цю дорогу часто. Манили Бескиди і батьківська хата. Вони завжди були з ним.

Іх і поніс у вічний сон. Помер Олександр Михайлович 1992 року. Але пам'ять про цю мужнію, добру і красиву людину житиме довго. У Празі, у Студеному, у тих місцях, які визволяв і де після війни служив, і, можливо, в Бузулуку, де місцевим жителям допомагав. Добрі справи не забиваються.

Микола Рішко
(Ужгород)

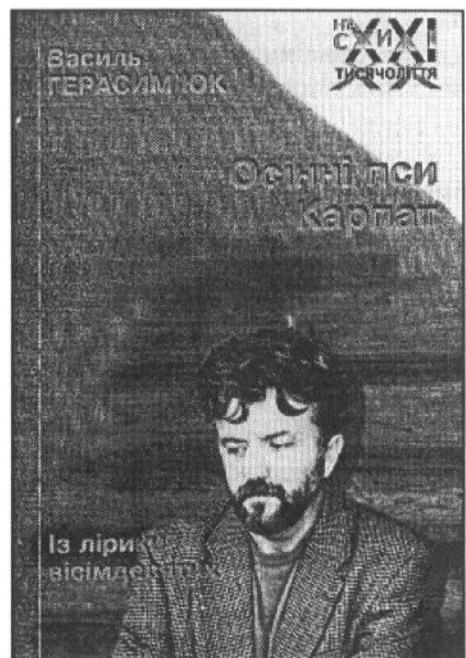
Гей, хто в світі, озовися!

Василь Герасим'юк

РАНКОВА ПАСТОРАЛЬ

Розвиднювалось. Ми пішли косити за грунь. А нам навстріч несли трембіти чоловіки з присілка – хтось помер. Була ще тиша. Та ранкова тиша. коли трава сама себе колише, бо вітер спить іще у тьмі дерев.

Чи мервою притрушене, чи сиве поганське передсвітло млисти гриви лісів наскельних на старих верхах вичісувало леготом, думками, тому тінь птаха, що майнув над нами, зняла цураві лахи хмар, як птах.

Тонке джерельце скочило у вічі:
втекло із ночі, ткалось на обличчі –
ми падали і гладили траву.

Трава світилась – плакала на віях,
немовби в наших мріях і надіях
розвиднілось, як на кішню нову.

І стало чути, як дитина плаче,
а потім крик. Ми йшли на крик
дитячий.

За стайню на яблуні низькій
тремтіло хлопчечя мале, руками
обнявши стовбур, наче шию мами...
Тонке джерельце з наших мрій, надій.

Ягнята й вівці збилися до купи,
навпроти них завмерли ми, як слупи...
Баран аж від скарлючених кущів,
немовби для смертельного двобою
щоразу розбігався й головою
о стовбур яблуневий бив і бив.

Баран барана в люті б'є до смерті.
А чим його погладив проти шерсті
невиспаний, маленький пастушок?
Невже ця худобина скаженіє
тому лишенъ, що яблунька не вміє,
сердешна, відступити хоч на крок?

Він звір. Кров залила осклілі очі.
Вже й сам гатити в дерево не хоче,
та хтось його кидає знов і знов.
Заточується вже! Він нас не бачить,
хоч пирскає й на нас його гаряча,
скажена, темна, клекітлива кров.

Сказав хтось: «У шаленстві здохне
скоро,
бо відступати не вміє, хоч про сором
не відає... А я б його забив,
щоб не пропала газдам туша й шкіра
і щоб малий не впав на роги звіра».
І, взявши ніж, до яблуні ступив.

Повіяв вітер, і проміння перше
обмило нам обличчя, вітром втерши.
І весело було б, якби не страх
від того, що ніколи наші страхи
не зможем зняти, як цураві лахи,
і закопати на старих верхах.

Пішли ми далі тихо, як за гробом...
Світ, що в стражденне Древо лупить
лобом,
відкрив хлоп'як з малої висоти.
Йшли мудрі, ніби з нами все було вже,
і здохнути, до тями не прийшовши,
все ж веселіше, аніж далі йти.

Не чую зойків і відлунь зловіщих
у лісі, що неначе пада ниць.
Немовби вже лежить. Немов небіжчик,
восковіє. З верхів, як із полицею,
падуть крізь нього вогнища-ватрища –
порожні. І зірки над ним такі ж.
Тут і тобою відкричить, відсвище! ..
Не заховаеш і не затаїш

нічого! Дні твої – песиголовці –
пихато відвертаються, як знати.
В далекій, забинтованій церковці
у куполі, як жовтий ліс, тримтять.

Шепочу уві сні: наснися, сніжке,
а мрець, як огир на присилині!
Тут найжовтіше, тут найвосковіше.
З полицея небесних силуються вогні.

Ліси летять воскові, жовтоводі...
Вже втягнутий у зоряний пролом,
з обійм чужих мов вирваний і з плоті, –
летиш, падеш крізь морок, а насподі
туркоче поїзд, пахне молоком.

Запахли яблука у сіні –
на молодість, на перший гріх...
Містечка галицькі осінні –
є щось феллінівське у них.

Когось повік не розшукати. !
Губити щось, як божий дар.
На обрій стоять Карпати. .
Горяте ліси. Гуде базар.

Щороку
сивими осінніми досвітками
ми з'їжджалися у Косів
на торги.

На другу богородицю
ми сходили з полонин,
а в неділю сіддали коней
і сивим осіннім досвітком
їхали на торги.
Ми викохали маржину на продаж.

Ми брали із собою своїх жінок,
щоб вони вкрили всю торговицю
килимами і веретами,
ліжниками і всім на світі –
хай весела барва очі зриває!
Хай ми не бачимо,
хто цеї осені не прийшов...

Хто із полонинських сміхованців
упав зо сміху і вже не встане?
Хто вже поклав на землю
всі свої ліси?
Кому із косарів-курварів уже доста?

Щороку
ми наймали музик
і щороку
ставало все вужчим наше коло...

Тому щороку
вседорожчими були наші музики
і все більше сивих дівчат
танцювали з нами «гуцулку»,

але ми більше не засиджувалися до
ночі,
щоб видко було на всі гори:
як нас багато
відбуває на села.

...

Коли моя мати заходить до церкви,
вона нікого не помічає,
доки іде на своє місце.
Вона зупиняється
маленькою дівчинкою,
майже прозорою
у золотому повітря
під склепінням
маленької карпатської церкви.
Дівчинка оглядається
і, коли впевнюються,
що її мама
стоїть позаду,
одразу бачить усіх.
Вона вже знає, де хто стоїть.

І все вона чує:
як тонко виводить на хорах
наречена її рідного вуйка
і навіть, як по різкому обличчю її тата
котиться слюза,
коли вперше на Великдень
заспівають: «Христос воскрес».
Вона ніколи не дивується:
як це у невеличкій церкві
вмістилося стільки народу
нинішнього і дуже давнього,
і звідки навколо кожного
стільки золотого повітря?
Іноді моя мати
виходить із церкви
маленькою дівчинкою,
яка вже знає,
що всі її вуйки і вуйни,
які живуть на всіх найдальших на світі
верхах,
виходять услід за нею
і лягають пліч-о-пліч навколо церкви,
і між ними вже немає місця.
Найлегше її повергатися додому
із великою ношою в руках.
Вона спочатку заходить до стайні
і посвячену ношу
тричі кладе на хребет корові,
вимовляючи те,
що вимовляється тільки тої днини
і тільки там.

Коли моя мати заходить до церкви,
я стою за порогом,
доки маленька дівчинка
під склепінням маленької карпатської
церкви
зустрічається поглядом
з усіма.

Ігор Римарук

При каганці осіннього листка
ні розігнати, ні благословити
слова: прибились, наче неофіти...
Невже за ними правда? І яка?

У деревах, де ріща і зола,
зникає міра...й даленіє віра
в те, що при цьому корсні сокира
покладена не Господом була.

Ще від добра чекаємо добра:
не зла, не вража... і не окропила...
та балухатим оком некрофага
прийдешнє із засади позира.

Авжеж, тисячолітній листопад
вкриває спорожнілі п'єдестали...
Але від цього близчими не стали
гетьманський сад і Гетсиманський сад.

ІГОР РИМАРУК

ДІВЛ ОБИДА

⊕ ⊕ ⊕

Століття за вікном свистіли, ніби стріли.
Сиділо за столом іх троє. Мовчкома.
Вже випили вино і жданики поїли,
та не зійшла звізда й не відступила тьма.

Один промовив так: «Не рахував років я,
чекаючи на вість, ковтаючи слова, -
урвався мій терпець!» - і впала на руків'я
дідівського меча правиця лісова.

«Цить, - інший відказав, - усе в Господній волі,
молися, сподівайсь і ворогу прости...»
Торкнулися чола - і - падолистом - долі
некванні, воскові, пергаментні персті.

На ноги враз - оба: вже віще сяйво лине,
вже чути голоси царів і пастухів! ..
А третій все мовчав. Не впало ні краплини
зі стиснутих його дірявих п'ястуків.

Чорна чаша наповнена вщерть,
і воістину нас небагато...
Що ж сорочку, пошиту на смерть,
одягаєш, неначе на свято?

Перевідано друзів і рід...
Шаленіють в кишені дукати -
ти виходиш у світ із воріт
воріжсьњка свого шукати,

щоби ніч празникову оцю
з ним удвою проблукати шинками
й наостанку шматками свинцю
обмінятися, мов крашанками.

Старим обрусом столу не застелим -
помислимо... і спалим, перед тим
процитувавши голосом веселим,
що навіть дим солодкий... навіть дим.

І доторить, і закортить ідилій -
і той, у кого ще хода тверда,
майне до жінки у сорочці білій,
до жінки - мовчазної, як вода.

А там, потойбіч диму безімення,
хтось катуляє через каламуть;
так добувають душу - не прощення,
так ноги обморожені ідуть! ..

Немов його чекають на весіллі,
немов луна гуде на триста сіл
і свічники, на пісню здаленілі,
ще заливають воском голий стіл.

Україна видавє

Огляд книжкових видань, які нас останнім часом зацікавили, що наперекір усім проблемам у книговидавничій сфері на Україні все ж таки з'явились, розпочнемо з видання, котре справді на це заслуговує.

Київське видавництво «Веселка» видало книгу есе Яреми Гояна «Воскреснемо!». Отчою землею автора є українське Покуття. Ярема Гоян сорок років працює в царині слова. Він автор книжок повістей і новел «Рушники», «Славичі», «Вогні яворові», «Перстень верховинця», «Таємниця

ченко, Іван Франко, Леся Українка, Юрій Федъкович, Василь Стефаник, Марко Черемшина, Ольга Кобилянська, Михайло Коцюбинський, Панас Мирний, Костянтин Ушинський, Олена Кульчицька, Марія Приймаченко, Іван Їжакевич, Станіслав Людкевич, Олександр Довженко, Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Григорій Косинка, Андрій Малишко, Василь Симоненко.

Книга ілюстрована творами з мистецької спадщини народного художника України, лауреата Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка, академіка Василя Касіяна.

«Ця книжка підsumовує сорокарічну працю над словом – оригінальним і перекладним. Але в ній – не про переклад. Радше про те, чим завдячує перекладач, і не тільки він, спілкуванню зі словом – розповідним, поетичним, пісенним», – отак про свою книжку «Наодинці зі словом» пише Андрій Содомора, яка вийшла у львівському видавництві «Літопис» та Центрі гуманітарних досліджень Львівського національного університету ім. І. Франка.

Ярема ГОЯН

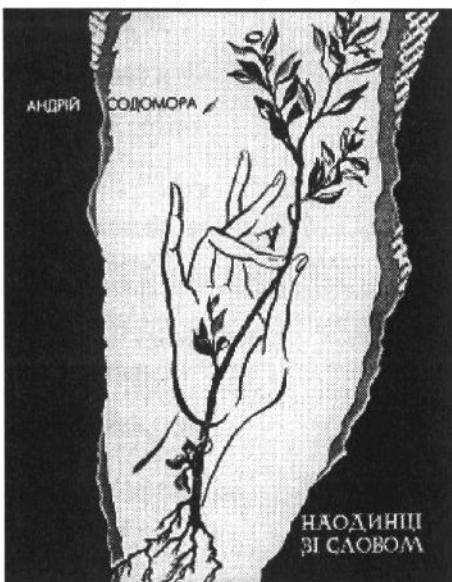
2000 ЛІТ РЕДВА ХРИСТОВОГО

Воскреснемо!

Лесикової скрипки», есе про світочів української культури «Присвята».

Воскресіння України у книзі «Воскреснемо!» проміниться світлом душі світочів нації, що віддали себе на жертву вівтаря задля її свободи. Це Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Маркіян Шашкевич, Тарас Шев-

Андрій Содомора – член Спілки письменників України, кандидат філологічних наук, дійсний член НТШ, лауреат літературної премії ім. М. Рильського. Ще студентом почав перекладати твори античних авторів. Перший книжковий переклад (1962) – новознайдена тоді комедія грецького драматурга Менандра «Відлюдник», найновіший (1999), з латинської – елегії Овідія. У цих часових межах – переклади провідних представників античної та середньовічної поезії і прози.

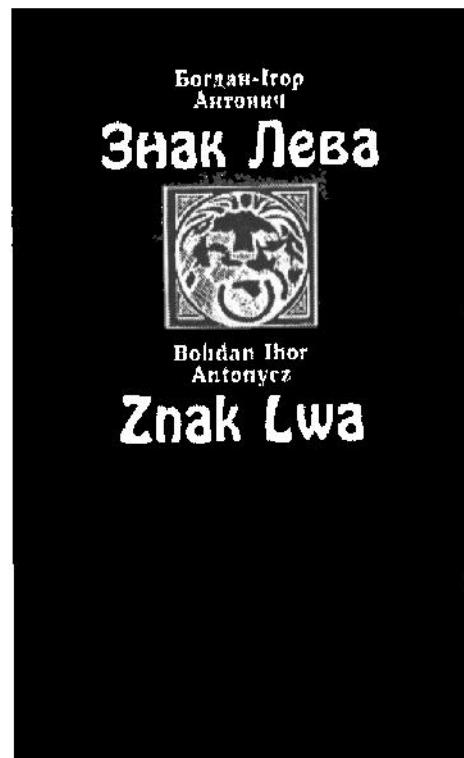
Книга «Наодинці зі словом» – це своєрідні, відтінені настроєвими та психологічними образками, естетичні мандри ще незвіданим світом нашого Слова. Приваблює і художнє оформлення цієї книги, автором якого Ольга Скоробогатько.

«Тигролови» – роман одного з найвидатніших українських письменників ХХ століття Івана Багряного, який зму-

шений був останні роки свого життя поневірятися далі від батьківщини, в еміграції, вийшов у київському видавництві «Український письменник». «Тигролови» – чи не перша розповідь про сталінські концтабори. Написаний задовго до творів О. Солженицина, роман перевидавався українською, перекладався англійською (США, Канада, Англія), німецькою, голландською мовами і скрізь мав незмінний успіх.

Хоч видання – Богдан – Ігор Антонич: «Знак Лева», Bohdan Ihor Antonycz: «Znak Lwa» з'явилось у львівському видавництві «Каменяр» ще у 1998

році, до нас воно попало аж у ці дні. Книга містить вибрані поезії Богдана-Ігоря Антонича та їх переклад на польську мову, повною мірою віддзеркалюючи недовгу ще історію засвоєння польськими поетами творчості одного

з найоригінальніших українських ліриків двадцятого століття.

Упорядником видання і вступної статті «Міст над рікою часу» є Микола Ільницький, який пише: «Ширше зацікавлення творчістю Б. – І. Антонича у Польщі почалося під кінець 60-х років, коли в Пряшеві, Нью-Йорку та Києві вийшли зібрання його творів». Воно увінчалося виданням томика поезій Антонича «Книга Лева» (1981), до видання якого багато зусиль доклав польський літературознавець і перекладач, великий прихильник української літератури Флоріан Неуважний. У книзі поряд з перекладачами Т. Голлендером, та К. А. Яворським зустрічаємо ціле гроно нових інтерпретаторів автора «Трьох перстенів», та «Зеленої євангелії»: Єжи Плесняровича, Флоріана Неуважного, Єжи Литвинюка, Тадеуша Хрущевського, Вольдемара Гаєвського, Барбари Догналик, Василя Назарука, Станіслава Улицького, Ольги Петик...

Практика перекладання одного автора цілим творчим колективом має свої негативи і позитиви. Словацькою мовою цілу книжку українського поета переклав відомий поет Любомир Фелдек, виробивши свій принцип підходу до оригіналу і досягши стильової цілісності всієї книжки. Але Л. Фелдек перший відкрив українського поета словацькому читачеві. У ситуації з польською мовою була вже певна традиція, яку необхідно зберегти. Вона має бути компенсацією за можливі розбіжності у підході до першотвору. До того ж кілька варіантів інтерпретації одного тексту дає можливість побачити процес наближення до своєрідності його структури, де втрати одного перекладача компенсиуються знахідками іншого в передачі певних нюансів».

БЛИЗНЯТА ЩЕ ЗУСТРІНУТЬСЯ

АНТОЛОГІЯ
ДРАМАТУРГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРІ
УПОРЯДОВАННЯ І ВСТУПНА СТАТТЯ
Лариси Залеської-ОНИШКЕВИЧ

УКРАЇНСЬКА
МОДЕРНА
ЛІТЕРАТУРА

Антологія драматургії української діаспори «Близнята ще зустрінуться» (видавництво «Час», Київ-Львів, упорядкування і вступна стаття Лариси Залеської-Онишкевич) знайомить читача з практично невідомими на «материковій» Україні доробком діаспори. Тут представлено оригінальні драматичні твори таких письменників, як Винниченко, Чапленко, Косач, Людмила Коваленко, Чолган, Мосендр, Юрій Липа, Костецький, Віра Вовк, Бойчук, Тис, Тарнавський, Барка. У передмові упорядника в антології драматургів ґрунтовно, на широкому матеріалі, висвітлено цікаву сторінку української культури, її внесок у сучасну світову драматургію.

Нема людини в світі, яка не знає, що таке кіно. Проте нема і людини, яка б могла стверджувати, що вона знає, що таке кіно, в чому полягає кінофеномен. Юрій Ілленко шукав відповідь

на це питання всією своєю творчістю. Видання «Парадигма кіно» (кіївське видавництво «Абрис»), автором якого є кіномитець Юрій Іллєнко – це своєрідний фільм про кіно у форматі книги. Перша частина – «Кредо» – є обґрутуванням художнього образу на основі аналізу початку «Книги Буття» Біблії про акт свіtotворення, – це гносеологія та онтологія художнього образу в мистецтві, зокрема в кіно. Частина друга – «Міражі мов» – є переведенням метафоричного вислову «мова кіно» в операційну систему, це семіологічне (і детективне водночас) дослідження мов кіно в кадрі. Частина третя – «Універсум екрана» – розкриває протиріччя і феноменальні можливості кінережисури як ремесла та мистецтва. І остання частина – «Алгоритм прізві» – є алгоритмом створення кінофільму як художнього твору, побудованим на унікальному

досвіді автора – режисера, оператора, актора, сценариста, художника та продюсера.

«Весь сенс існування людини у світі – це духовне самоудосконалення. Наскільки воно НЕ відбувається, настільки можна сказати, що людство своє існування програло», – цими словами Сергія Данченка, художнього керівника Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка, народного артиста України, лауреата Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, розпочинаються його «Бесіди про театр» (в-во «VIVA VOX», Київ, 1998 р.).

В книзі є маловідомі раніше нюанси біографії С. Данченка; зовсім невідоме з життя театру за радянської доби; рефлексії Сергія Данченка щодо методологічних особливостей власної творчості; його унікальний досвід керування двома головними театрами України – у Львові й Києві – протягом тридцяти років і, нарешті, його розду-

ми над можливостями театральної інтерпретації світової класики від Шекспіра до Чехова й Лесі Українки. Це книга, написана з тривалих бесід із Сергієм Данченком театрознавця й журналіста Олени Коваленко.

Письменник Костянтин Москальєв відомий також як автор і виконавець власних пісень. Працював кілька років у львівському театрі-кабаре «Не журиси!». Опублікував дві збірки поезій – «Думи» (1989) та «Songe du vieil pelerin» («Пісня старого пілігрима», 1994), повіті «Куди мені подітися?» (1990) та «Досвід коронації» (1994), низку оповідань, філософських та літературно-критичних нарисів. Москальцеві твори перекладалися англійською, німецькою та польською мовами.

Костянтин Москальєв

ЛЮДИНА НА КРИЖИНІ

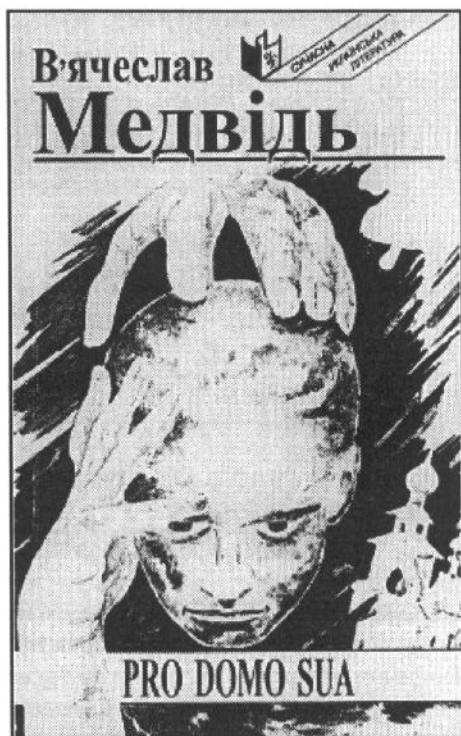

Літературна критика та есеїстика

• СПІЛУКА •

До книжки «Людина на крижині» (в-во «Критика», Київ, 1999 р.) увійшла вибрана філософська та літера-

турна есеїстика Костянтина Москальєва, одного з найяскравіших представників покоління «вісімдесятників».

Сучасний український письменник В'ячеслав Медвіль видав книжки прози «Розмова», «Заманка», «Таємне святання», «Збирачі каміння», авторську антологію «Десять українських прозаїків, Десять українських поетів». У пресі друкувалися роман «Льюх», щоденники «Філософія страху, або ж Проклятий народ», «Кров по соломі», літературні мемуари «Життя і Правда», численні історично-філософські, культурологічні, літературознавчі есе.

До книжки «Pro domo sua» (в-во «Український письменник», Київ, 1999 р.) увійшли щоденники «Філософія страху, або ж Проклятий народ» та вибрана есеїстична проза останнього десятиліття.

Нова книга сучасної української письменниці Галини Пагутяк «Записки Білого Пташка» (в-во «Український письменник», Київ, 1999 р.) ціка-

ва сюжетами, елементами фантастики й містичності, що природньо поєднуються з реаліями сьогодення. У пропонованих творах авторка, уникаючи традиційних форм роману та повісті, по-своєму відстоює те найголовніше, що робить людину людиною: гідність і милосердя. Такі моральні поняття – стержневі навіть у химерному романі «Смітник Господа Нашого». У повісті «Записки Білого Пташка» читач віднайде своєрідне трактування одвічної метафори Вавилонської вежі, а маленький роман «Радісна пустеля» схвилює сповідю того, хто обрав самотність, проїхавши через пекло й чистилища кінця другого тисячоліття.

Прозова манера Василя Габора може здатися традиційною, якщо є таке відчуття традиції, де співіснують, скажімо, Стефаник і Кафка. Можливо, така проза – це пригадування забутих сучасною людиною міфів. Можливо, це записи тривожного передчуваючого приходу ще не з'ясованого нами стану буття, що може виявитися лише втраченим простором, зануреним у пустку.

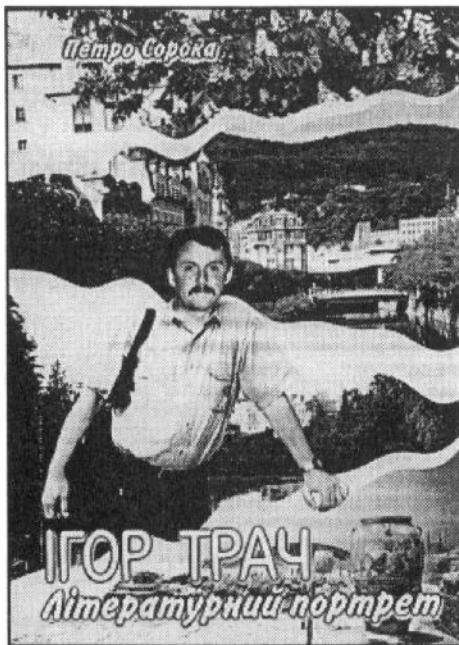
Та поза усіма аналогіями у «Книзі екзотичних снів і реальних подій» (видавництво «Класика», Львів, 1999 р.)

проступають мури Леополіса і наближений до них ландшафт Карпатських гір. Новелістичні спалахи висвітлюють життєві мандри дивовижних, а часом знайомих персонажів.

Монографічне дослідження Петра Сороки присвячене творчості відомого українського поета, видавця і редактора альманаху «Зерна» Іго-

реві Трачеві (в-во.Джура», Тернопіль, 2000 р.). В полі зору автора поетична творчість митця, а також його культурно-просвітницька діяльність. Петро Сорока у літературному портреті про І. Трача пише: «Кажуть, життя пись-

менника – це його книги, написані ним твори. І це, безперечно, так, адже всі думки і поривання, устремління і життєва наснага творчої особистості, як у фокусі концентруються на майбутній книзі. В жертву їй приносяться душевний спокій, кожна вільна хвилина, найсвітліші поривання. Так було і в житті Ігоря Трача, незважаючи на усю складність життєвої дороги, неприхильність долі в молоді роки, численні випробування, він ніколи не покидав поетичне перо, продовжував самовіддано і натхненно трудитися на поетичному полі, опановувати непрості секрети поетичного ремесла».

В поетичних творах, що увійшли до книжки Людмили Паниченко «Листи на снігу» (в-во КМЦ «Поезія», Київ,

1999 р.) розкривається багатограничний світ людини, яка живе в наш складний час. Твори сповнені ліричних переживань та вболівання за долю рідної землі. Тема екології людської душі і природи відтворена в творах поетеси.

Людмила Паниченко

Листи на снігу

Я пишу на снігу тобі теплі слова,
І сніг стає сонцем гарячим,
Він маску фальшиву з усього зрива,
Сніг чистий не може інакше.

Листи на снігу глибиною кричат,
В них сповідь блакитної зірки,
Коханий, зумій між рядками читатъ
Життя моє білу сторінку.
«Сніг засипав сліди?

За належне приими», –
Шепочуть засніжені віти,
Листи на снігу – білий спалах зими,
А може ілюзія літа?

«Історія карпатських русинів» у шести томах – визначна пам'ятка історичної думки Закарпаття, належить перу видатного вченого – історика, мовознавця, фольклориста – Михайла Лучкай (1789–1843). Написана латинською мовою, вона здавна відома фахівцям у двох рукописних варіантах: чорновому, зберігається у Державному архіві Закарпатської області України, та чистовому – у бібліотеці Ужгородського університету, друкується у «Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику».

Ужгородське видавництво «Закарпаття» видало перший том «Історії карпатських русинів» М. Лучкай. У передмові «Видатний український вчений-славіст XIX століття» професор Ужгородського університету Дмитро Данилюк наголошує, що прочитавши її, читач дійде головного висновку: сame завдяки діяльності таких учених-

краян, як М. Лучкай, закарпатські русини усвідомили себе органічною частиною українського народу.

«Остання сотня» (в-во «Збруч», Тернопіль, 1998 р.) – назва символічна. Вона увінчує першу поетичну збірку тернопільського поета Володимира Присяжного. Біль України, Кавказу й Афганістану, краса нев'янучої рідної землі, вірність материнському серцю, ніжні ліричні й пісенні рядки – такі основні мотиви цієї книжки.

Володимир Присяжний

Прощальні гнізда

Мов сум гіркий бреде дощем по полю –
Чвалає скрушно осінь по стерні.
Літа щасливі на ласкаву долю
Зозуля накує нам навесні.

Дрімає ліс, дрімає рута-м'ята.
Тумани розлилися по селі.
Моя земля і тепла, і багата –
Тут здавна ходять босі журавлі.

У вирій скоро – небеса відкриті,
Прощальне коло зроблять над селом,
Залишать гнізда теплі і обжиті,
І долю України під крилом...

української мови, лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, мовознавчих досліджень синоніміки української мови.

/р/

«Словник синонімів української мови» (в-во «Наукова думка», Київ, 1999 р.) нараховує близько 9200 синонімічних рядів (у двох томах). Словник з достатньою повнотою подає синонімічне багатство української мови (на матеріалах літературної мови XIX–XX століття та народорозмовної лексики). Українська мова за свою довгу історію виробила надзвичайно розвинену синоніміку, здатну задовольняти найрізноманітніші потреби мовного загалу в тому, щоб найменувати, передати те чи інше поняття з усіма його найтоншими відтінками і виразити всю гаму пов'язаних з ним емоційно-експресивних та оцінних нюансів. Цю працю створено на базі спеціально укладеної картотеки, сформованої на матеріалах авторитетних словників

На першій сторінці обкладинки твір Олексія Міщенка «Дорога до храму». Картон, акрилик, темпера, 1994 р. На другій сторінці обкладинки твір В. Касіяна «Кобзар» (Перо, акварель), на третьій сторінці обкладинки твір Павла Волика «Берегиня». Дерево, різьблення. 1990. 139x89.

Ціна 10 Ск

Індекс 49092